

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 OTTO PICK
 ŠÉFREDAKTOR
 ZDENĚK ZBOŘIL
 ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
 ROBERT SCHUSTER
 ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA STREJČKOVÁ
 SEKRETÁŘKA REDAKCE
 IRENA KREJČOVÁ
 GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
 GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
 AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
 DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
 PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
 JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
 RADEK KHOL, PETR KRATOCHVÍL,
 KAI-OLAF LANG, KRISTINA LARIŠCHOVÁ,
 PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
 OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
 PAVEL PŠEJA, MICHAEL ROMANCOV,
 JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
 IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
 FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
 TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

OBSAH 2/2005 ROČNÍK XXIX

STR.

Světozor	2
Metafora, tropos a mezinárodní politika / -zz-	3
METAFORY V MEZINÁRODNÍ POLITICE	
CO NÁM METAFORY MOHOU ŘÍCI O POLITICE? / Petr Drulák	4
EVROPSKÁ INTEGRACE A METAFORY: EVROPSKÉ MYŠLENÍ BEZ NÁDOB / Jan Karlas, Petr Drulák	6
NĚMECKÉ METAFORY VE VZTAHU K ČESKÉ REPUBLICI / Katharina Hochfeld	8
SVĚT PODLE SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH. O PACIENTECH, PŘÍBUZNYCH A PŘÁTELÍCH / Filip Štrobich	10
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
NEVYVINUTÉ SVALY ČESKÉ DIPLOMACIE / Pavel Máša	12
ZEMĚMI SVĚTA	
JAK ROZUMĚT UKRAJINSKÝM VOLBÁM: TŘI (ZNOVU) OBJEVENÉ PRAVDY / Petr Kratochvíl	13
STŘEDOASIJSKÝ VOLEBNÍ MARATÓN / Slavomír Horák	16
ZVLÁŠTNÍ PŘÍPAD ZVLÁŠTNÍ PROVINCE ACEH / Zdeněk Zbořil	19
FINSKO V EVROPSKÉ UNII: KONSTRUKTIVNÍ ČLEN, KTERÝ JDE S PROUDEM / Jaroslava Pošvářová	22
EKONOMICKÝ OBZOR	
KATARSKÉ KOLO WTO ZNOVU V OTÁČKÁCH? / Jaroslav Foltýn	24
VOLNÁ TRIBUNA	
IMIGRACE, OTÁZKA SLOŽITÁ / Pavel Sítek	26
CO PŘINESLA OPERACE IRÁCKÁ SVOBODA? / Jan Eichler	28
SLOVENSKO-RUSKÉ VZTAHY V DOBÁCH TŘETÍ MEČIAROVY VLÁDY / Pavel Orálek	31
RECENZE	
SOUDOBY ČÍNSKÝ NACIONALISMUS / Rudolf Fürst	33
FOTBALOVÍ CHULIGÁNI / Tomáš Raděj	34
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	34
ANKETA	36

Upozorňujeme naše čtenáře a předplatitele na Slovensku, že od ledna 2005 bude naši distribuci na Slovensku zajišťovat společnost L. K. Permanent, s.r.o. P.P. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax: +421 244 373 311, e-mail: herslova@lkpermanent.sk, www.predplatne.sk

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Politická kultura ve Spojených státech amerických a Evropě: východiska, srovnání, perspektivy ► *Vnitropolitické determinanty americké zahraniční politiky* ► *Role sdělovacích prostředků při americké prezidentské kampani v roce 2004* ► *Evropský sociální model* ► *Střídání na palestinském trůnu* ► *Boj proti terorismu v současném Maroku a Tunisku*

2. – první kolo prezidentských voleb v Chorvatsku vyhrál úřadující prezident Stjepan Mešić.

2. – bylo zveřejněno, že list The New York Times přinesl další doklady o týráni vězňů na americké vojenské základně Guantánamo. Vězňové jsou údajně považováni za porušitelé bojovníky, nikoli válečné zajatce, a proto se na ně nevztahují ženevské konvence.

4. – byl spáchán atentát na guvernéra bagdádské provincie a starostu irácké metropole, Alího al-Hajdarího. K útoku se přihlásila skupina teroristy Zarkáviho.

4. – chilský nejvyšší soud zamítl žádost Augusta Pinocheta, aby bylo proti němu zrušeno obvinění z porušování lidských práv. Za Pinochetovy vlády zemřely zejména v prvních letech jeho diktatury na tři tisíce lidí, dalších 27 tisíc bylo mučeno. Na nový soud bude Pinochet čekat v domácím vězení.

4. – Mezinárodní agentura pro atomovou energii oznámila, že její experti získali důkazy o tajných egyptských experimentech v oblasti jaderného výzkumu, při nichž byly vyráběny látky vhodné pro případnou produkci jaderných zbraní. Údaje se týkají 80. a 90. let minulého století. Zároveň jsou zkoumány i další podklady, podle nichž by tyto aktivity mohly být staré pouze rok.

5. – Velká Británie uzavřela z obav před teroristickým útokem své velvyslance v Jemenu.

6. – Čína dosáhla jedné miliardy tři sta milionů obyvatel.

6. – irácká vláda se rozhodla prodloužit o dalších 30 dní výjimečný stav kvůli pokračujícím násilnostem. Původně byl vyhlášen 7. listopadu a měl trvat 60 dní.

9. – na summitu 20 států v Nairobi podepsali soudánský prezident Umar Bašír a šéf povstalců ze Súdánské lidové osvobozené armády John Garang mírovou dohodu. Klíčové body kompromisního dokumentu jsou rozdělení ropných příjmů a autonomie jihu. Po dobu šesti let má trvat přechodné období, během něhož bude zvolen nový parlament a na jeho konci i prezident.

9. – šéfem palestinské samosprávy byl zvolen Mahmúd Abbás (69) známý pod jménem Abú Mázín.

10. – v Itálii začal platit zákaz kouření na veřejnosti.

10. – odstupující ukrajinský prezident Leonid Kučma nařídil velení armády, aby vypracovalo plány na stažení ukrajinských jednotek z Iráku v prvním pololetí 2005.

11. – indonéská armáda se rozhodla zpřísnit kontrolu provincie Aceh, aby ochránila turisty před místními separatisty, kteří nezmírnili svou aktivitu ani po přírodní katastrofě.

11. – bylo oznámeno, že Jižní Korea poslala v roce 2004 do KLDLR rekordní pomoc ve výši 256 milionů dolarů.

12. – Evropský parlament schválil většinou 500 ze 677 přítomných europoslanců ústavní smlouvu Evropské unie.

12. – generální tajemník UNESCO Koičiro Macura oznámil v mauricijském Port Luisu, že do června 2006 by měl být v Indickém oceánu zřízen systém včasného varování před vlnami tsunami a o rok později by měl tento systém fungovat na celém světě.

12. – Bílý dům potvrdil konec systematického a rozsáhlého pátrání po zbraních hromadného ničení v Iráku.

13. – Evropský parlament schválil rezoluci, v níž vyzval členské státy Unie, aby zvážily další formy spolupráce s Ukrajinou, které by poskytl jasnou evropskou perspektivu a podle možnosti by vedly ke vstupu Ukrajiny do EU. Evropská komise v reakci na rezoluci konstatovala, že uvažovat o členství Ukrajiny je předčasné.

15. – vojenský tribunál v texaském Fort Hood odsoudil k deseti letům vězení desátník Charlese Granera, který je považován za klíčovou postavu při týráni iráckých vězňů v žaláři Abú Ghrajb.

16. – Organizace pro osvobození Palestiny vyzvala své aktivisty, aby zastavili všechny útoky proti Izraeli. Výzva přišla den poté, co izraelský premiér Ariel Šaron nařídil armádě, aby operovala proti palestinským ozbrojencům v pásnu Gazy, dokud palestinská strana proti extrémistům nezakročí.

16. – úřadující chorvatský prezident Stjepan Mešić přesvědčivě vyhrál druhé kolo prezidentských voleb.

17. – nový palestinský prezident Mahmúd Abbás nařídil palestinským bezpečnostním silám, aby bránily jakýmkoli útokům proti Izraeli. Vydal rozkaz k masivnímu rozmístění palestinských policistů na přechodech mezi pásmem Gazy a Izraelem a nařídil začlenění ozbrojené složky vládního hnutí Fatah, Brigád Jásira Arafa-

ta, do palestinských bezpečnostních struktur.

17. – americké ministerstvo obrany popřelo, že by zvažovalo útok na Irán, jak to 16. ledna napsal americký časopis The New Yorker. Stejně tak Pákistán popřel tvrzení tohoto listu, že by pomáhal Spojeným státům při výzvědných misích v Iránu. Podle článku prováděly USA loni utajované průzkumné mise v Iránu, aby identifikovaly asi tři desítky potenciálních jaderných, chemických a raketových cílů. Podle Pentagonu je v článku tolik faktických chyb, že je nevěrohodný.

17. – ve věku 85 let zemřel v Pekingu spoluvůdce čínských reformů bývalý šéf Komunistické strany Číny Cao C'-jang.

18. – bylo oznámeno, že palestinské bezpečnostní síly odbrojí některé radikální organizace, aby zabránily dalším útokům na Izrael.

18. – nominovaná ministryně zahraničních věcí USA Condoleezza Riceová před Senátem prohlásila, že chce usilovat o nápravu vztahů s americkými spojenci, a to se starými i novými, které byly poškozeny válkou v Iráku. Jednoznačně se přihlásila k politice George W. Bushe. Za výspy tyranie označila KLDLR, Irán, Kubu, Bělorusko, Zimbabwe a Barmu.

19. – bylo oznámeno, že počet obětí zemětřesení a vln tsunami v jihovýchodní Asii činí asi 226 000 lidí.

20. – americký prezident George W. Bush složil ústavní slib, a zahájil tak své druhé funkční období.

20. – ukrajinský Nejvyšší soud definitivně potvrdil vítězství Viktora Juščenka v prezidentských volbách ze 26. prosince.

20. – britský deník Daily Telegraph zveřejnil s odvoláním na nejmenovaného vládního činitele zprávu, podle níž kabinet premiéra Tonyho Blaira údajně usiluje o stanovení časového rozvrhu pro odchod britské armády z Iráku. Vláda sice zprávu okamžitě demontovala, přesto to však bylo poprvé, co na veřejnost pronikly informace podobného druhu.

21. – složil před Evropským soudním dvorem v Lucemburku slavnostní přísahu čtrnáct nových členů Evropské komise, a to včetně jejího předsedy Josého Barrosa a českého komisaře Vladimíra Špidly. Zbývající členové složili přísahu už dřív, neboť byli členy předcházející Komise pod vedením Romana Prodiho.

23. – papež Jan Pavel II. znovu ostře kritizoval eutanázii. Učinil tak u příle-

žitosti přijetí nové nizozemské velvyslankyně ve Vatikánu. Nizozemsko bylo v roce 2002 první zemí, jejíž zákon daly lékařům možnost ukončit předčasně život člověka, pokud trpí nepříkonatelnými bolestmi a nemá již naději na vyléčení.

24. – jmenoval nově zvolený ukrajinský prezident Viktor Juščenko podle očekávání do funkce úřadující premiérky svou blízkou spolupracovnici Julii Tymošenkovou. Novou premiérku čeká ještě potvrzení ukrajinským parlamentem.

24. – byl v Iráku dopaden abú Umar Kurdí, který je považován za stržice několika desítek bombových útoků, ke kterým v zemi došlo od roku 2003.

25. – vystoupil německý kancléř Gerhard Schröder před Mezinárodním výborem vězňů bývalého koncentračního tábora Osvětim. V předvečer oslav šedesátého výročí osvobození největšího nacistického koncentračního tábora kancléř prohlásil, že Němci dnes mají povinnost rozhodně zakročit proti projevům neonacismu, stejně jako všem pokusům zlehčovat hrůzy zločinů třetí říše.

27. – si připomnělo padesát státníků z celého světa spolu s několika tisíci bývalých vězňů šedesáté výročí osvobození nacistického koncentračního tábora v polské Osvětimi.

28. – byly v Moskvě zveřejněny první výsledky práce parlamentní vyšetřovací komise, která zkoumá okolnosti tragédie ve škole v jhoruském Beslanu ze začátku září loňského roku. Zpráva obviňuje vysoké důstojníky ruské armády z nepřímé pomoci čečenským ozbrojencům.

29. – u příležitosti oslav Nového lunárního roku přistálo na Tchaj-wanu poprvé po půl století letadlo, letící z Pekingu. U příležitosti oslav lunárního roku bylo celkem naplánováno 48 letů.

29. – při výbuchu nálože, která byla nastražena před hotelem v městě Denia na jihovýchodním pobřeží Španělska, byli zraněni dva lidé. K útoku se v anonymním telefonátu přihlásila basická separatistická organizace ETA.

30. – se konaly v Iráku první svobodné parlamentní volby. Zúčastnilo se jich 15 milionů voličů, kteří mohli rozhodnout o 275 členech přechodného Národního shromáždění, stejně jako přechodných rad v iráckých provinciích. Hlavním úkolem parlamentu bude do 15. prosince letošního roku vypracovat novou ústavu, aby se mohly konat další volby.

12. – čeští europoslanci při hlasování v Evropském parlamentu odmítli schválení Evropské ústavní smlouvy. Z 22 přítomných českých zástupců jich hlasovalo 15 proti a 7 pro přijetí dokumentu. S výjimkou českých poslanců nenašel dokument většinovou podporu ještě mezi britskými a polskými členy Evropského parlamentu.

17. – přicestoval do České republiky na třídní oficiální návštěvu maltský prezident Edward Fenech Adami. Jeho rozhovory s českým prezidentem Václavem Klausem se týkaly především Evropské ústavní smlouvy.

20. – navštívil Českou republiku rakouský kancléř Wolfgang Šüssel. Po schůzce se svým protějškem, českým premiérem Stanislavem Grosse, Šüssel konstatoval společné zájmy obou států v otázce evropské tranzitní dopravy a ve věci přijetí Evropské ústavní smlouvy. Premiér Gross po schůzce oznámil, že brzy

vejdou v platnost smlouvy, jež mají přinést úlevu lidem dojíždějícím každodenně za prací přes hranici, a stážišťům, kteří v Rakousku legálně pracují.

21. – byl z Běloruska vyhoštěn český diplomat Pavel Krívohlavý, přičemž na opuštění země dostal 24 hodin. Rozhodnutí běloruských úřadů přišlo krátce poté, co běloruská televize uvedla dokument, ve kterém diplomata obvinila z pohlavního zneužití mladistvých. Česká republika v reakci na to vyhostila běloruskou diplomatku.

31. – ministr zahraničí Cyril Svoboda prosadil na zasedání Rady ministrů Evropské unie, že bude v budoucnu věcí každého členského státu Unie, zda bude zvát na recepci při příležitosti státních svátků kubánské disidenty. Původní návrh, který předpokládal opačný postup, byl součástí širšího balíku opatření ve vztahu ke Kubě, kterými chtěla vyslat Unie povzbudivé gesto poté, co Castrův režim propustil několik politických vězňů. Postoj České republiky v této záležitosti podpořili mimo jiné i zástupci Německa, Slovenska a Polska.

Metafora, tropos a mezinárodní politika

Je stále ještě málo věcí, které jsou předmětem studií politických nebo společenských věd, při nichž se dokážeme obejít bez terminologie systematických pojednání Aristotelových. A hned první, nikterak zvlášť naléhavé připomenutí *Peri poiētikés a Techné rhētorikés* (Poetiky a Rétoriky), nás upozorní, že jejich autor je kladl blízko svých spisů etických a politických. Ve svém textu o básnictví, jehož smysl viděl v *mimésis* (uměleckém zobrazování), sice odlišoval umění od neumění, ale pro nás je zajímavé, že se také věnoval tomu, čemu dnes říkáme stylistika (stejně tak učinil i v Rétorice), která ovlivnila jednak Horatia, jednak Marka Fabia Quintiliania, který ve svých dvanácti knihách *Institutio oratoria* pojednával i o *obratech (tropech)*, jejichž základem je *přenášení významu* (metafora), a o *figurách* (podobách, způsobech), které podle jeho názoru dodávaly uměleckému jazyku zvláštní povahu.

Učením o tropech se ale zabývali už skeptikové, kteří je považovali za metodologická pravidla, která umožňují dosáhnout *epoché*, zdržení se úsudku, které zase bylo předpokladem dosažení duševního klidu (*ataraxiá*). Nejasnosti nebo slabiny logických operací byly definovány pěti nebo deseti tropy a epoché se odvozovala z rozdílnosti názorů, mezi nimiž nelze rozhodnout, z relativnosti jevů, z nedokázaného předpokladu, ze vzájemné závislosti důkazů atd., až se došlo ke skeptickému vyvrcholení, že totiž zkoumaná věc není poznatelná ani ze sebe samé, ani prostřednictvím jiné věci.

Dnes považujeme metaforu nebo metonymii za druh tropů, obrátů, kterými označujeme nějakou věc, zvíře nebo myšlenku jménem věci jiné, a to na základě podobnosti jejich znaků (*metafora*) nebo podle nějaké věcné souvislosti, třeba časové, příčinné, místní (*metonymie*). Snad není nejdůležitější vědět, zda slovní spojení *maastrichtský chrám* nebo *hvězdné války* odkazují na metaforu, metonymii nebo jen užívají slova v přeneseném spojení, ale důležitější je, zda jde o slova významově jednoznačná nebo mnohoznačná, *polysémantická*. Z nauky o slovních významech – *sémantiky*, jejíž pojmenování je odvozeno od *sémantému*, mluvnického základu nebo kořenu slova, který je nositelem jeho významu – *séma*, víme, že významy slov jsou jednak základní, nominativní, jednak druhotné, a ty bývají většinou přenesené. Ať již jako metafory nebo metonymie, které rozlišujeme jako lexikální (ustálená) pojmenování, nebo pojmenování příležitostná, zejména poetická. Chtělo by se hned dodat, že také politická pojmenování, která se sice nelexikalizují (nepřestávají být slovy nebo výrazy přenesenými), ale dávají vzniknout *klišé*, které potom chápeme jako přejatý prostředek, frázi, jež sice postupně ztrácí svou působivost nebo naléhavost vyjádření, ale nepřestávají být přeneseným významem.

Už jsme vzpomněli také přenesené užití slova v přeneseném spojení slov, ale i zde jde o užití ustálené nebo příležitostné, nějakým způsobem nové. Konečně také významy mnohoznačných

slov chápeme nejen jako významy nějaké jednotky slovní zásoby, ale také ve významu *kontextovém*, které slovo nebo slovní spojení získává jen v kontextu určité promluvy, vyjádření.

Toto připomenutí z téměř středoškolské gramatiky, stylistiky a úvodu do filosofie a logiky bylo nezbytné, abychom se mohli vydat, takto vyzbrojeni základní terminologií, k trochu neobvyklému zkoumání politiky, a zejména pak mezinárodní politiky. Vybrali jsme si totiž za téma tohoto čísla vztah jazyka a politiky, a to nejen na úrovni politických sdělení nebo komunikace v politice, ale zejména z hlediska funkce jazyka jako normativu jakéhokoli formátu politiky.

Jiří Bystřický ve své úvaze *Krise politické reality*, publikované již téměř před třemi lety, upozorňuje, že *realita politiky je jiné téma než politika reality*. Provokativně tvrdí, sice v souvislosti s tím, co nazýváme českou politikou, ale můžeme si jeho příklad vypůjčit i pro politiku mezinárodní, že politické jednání je obvykle takové, které se snaží *vyhnout uskutečnění reality politiky*. Politika se pak stává jakousi *inscenovanou skutečností*, tedy takovou skutečností, která se musí zcela zásadně vyhýbat setkání s fakty. V rámci takové politiky se totiž *vyjednávají obsahy možností, které se nemusí uskutečnit*.

Larry Beinhart ve svém *Americkém hrdinovi*, už v roce 1993, vypráví příběh o vyjednávání možnosti *pouštní války* (použijme toto přenesení užitého slovního spojení třeba pro *Válku v Zálivu*) a s typickou anglosaskou ironií upozorňuje na příležitostnou poetiku muže ve funkci prezidentova poradce, který podobně jako zpravodajské služby různých zemí vytváří skutečnost podle metafor, metonymií nebo klišé, jejichž seznam tvoří: *Ráno Ameriky, Americké století, Americká bouře, Pax Americana, Naděje světa, Americký hrdina*, a s humorem *Sedm reinkarnací Johna Waynea*. Kdybychom nevěděli, že existují slovní spojení a přenesené významy jako *Sřít civilizací, Nekonečná svoboda, Nový světový pořádek, Velká šachovnice, Válka a antiválka, Konec dějin a poslední člověk* aj. z akademického prostředí amerických univerzit, mohli bychom si myslet, že jde jen o důvtip amerického spisovatele, který si vybral amerického prezidenta za snadný terč, což by si v jiné zemi, dokonce i v zemi demokratické, z různých důvodů nedovolil.

Navíc ještě připomeňme, že metafory a metonymie jsou nejen jedním ze základních stavebních kamenů soudobé žurnalistiky. Pokusy o přenášení zavedených významů se objevují i vně světa verbálních sdělení, na úrovni vizuálních informací, kde jejich funkce díky rozvoji elektronických médií a multimediální kreativitě se stává stále nepostradatelnější. A ještě jedna důležitá okolnost, která by neměla zůstat nepovšimnuta: užití metafor a metonymií jako základního stavebního kamene politického nebo mezinárodněpolitického jednání není vlastní jen určitému typu politického systému nebo režimu, ale už od dob Aristotelových se dotýká jakéhokoli druhu politiky.

Tím se dostáváme nejen k významu jazyka politiky a politické gramatiky a stylistiky, k poetice a rétorice, ale také k otázce, zda metafora vlastně nemá v politice funkci iniciační a konstitutivní. A v mezinárodní politice, jejíž pojmenování je v češtině povážlivě sémanticky nepřesné, je navíc obohaceno mimořádným počtem různorodých jazykových prostředků, které jsou specifické i vlastní každému jazyku. A že nejde jen o šalebnou hříčku, kterou jsme si vymysleli k otevření tohoto tématu také na stránkách Mezinárodní politiky, stačí odkázat na jazykový Babylon různých institucí Evropské unie, kde sice mnoho povolanych se umí dorozumět strukturálně a funkčně odlišnými jazyky, ale funkčnost a struktura jejich politiky bude postavena na porozumění a schopnosti zvládnout poetiku a rétoriku tak různorodých účastníků evropské rozpravy a evropské politiky.

-zz-

zboril@iir.cz

Co nám metafory mohou říci o politice?

PETR DRULÁK

Dává otázka po metaforách v politice vůbec nějaký smysl? Má snad politika něco společného s básní či krásnou prózou, že ji chceme zkoumat pomocí metafor? Ač se to nemusí na první pohled zdát, tak politika i básnictví cosi společného mají. Tím společným je řeč – médium, které dává vzniknout jak básním, tak politickým koncepcím.

Na jednu stranu nikoho asi nepřekvapí, že politika a řeč politiky spolu nějak souvisejí. Již Thúkydídés hojně používá projev k charakteristice politiky v antickém Řecku. Na druhou stranu tradice novodobého evropského myšlení většinou odmítá používat řeč politiky jako nástroj poznání o politice. Pokud chceme politiku poznat, pak přeci chceme vědět, co se v politice děje, a nikoliv, co se o politice říká. Není studium politické řeči spíše zavádějící? Není politická řeč pouze prázdnou rétorikou, která buď zastírá skutečnou politickou praxi, nebo s ní vůbec nesouvisí?

Jazyk a politika

Kladná odpověď na obě otázky se přímo nabízí. Přesto od konce šedesátých let zažívá studium politiky spolu s ostatními sociálními vědami tzv. obrat k jazyku (linguistic turn). V rámci tohoto obratu se politický jazyk stává zajímavým nejen pro pár zájemců o politickou rétoriku, nýbrž pro každého, kdo usiluje o hlubší vzhled do politiky. Tato rehabilitace politické řeči se opírá o poznání, že sociální a politické fenomény nevznikají nezávisle na jazyku. Naopak do velké míry jsou jazykem utvářeny.

Politický diskurz, tedy to, co je v politice řečeno či napsáno, má svá zažitá pravidla, která ovlivňují politickou praxi.¹⁾ Zjednodušeně řečeno, výroky, které odpovídají diskurzivním pravidlům, jsou z hlediska ostatních účastníků srozumitelnější a normativně přijatelnější než výroky, které tato pravidla porušují. Například v sekularizovaných demokratických společnostech neuspějí výroky, jež se opírají o biblická podobenství, poněvadž budou nesrozumitelné, či výroky xenofobní, poněvadž budou normativně nepřijatelné. Vezmeme-li v úvahu, že politika nevzniká nezávisle na jazyku, nýbrž musí být jeho prostřednictvím formulována a obhajována, pak platí, že čím více formulace a obhajoby dané politiky souzní s diskurzivními

mi pravidly, tím vyšší má tato politika šanci se prosadit. Diskurzivní pravidla tak vytvářejí mantinely politické praxi.

Druhy metafor

Ačkoliv o metaforách se obvykle mluví při rozboru krásné literatury, jedná se o obecné jazykové fenomény, které používáme častěji, než si uvědomujeme. Propojují dvě oblasti naší zkušenosti, čímž nám umožňují použít to, co víme o zdrojové oblasti na oblast cílovou. Metafory proto mohou fungovat jako zvláštní druh diskurzivních pravidel. Například metafora „Evropa je společným domem“ říká, že něco z toho, co víme o domech (zdrojová oblast), můžeme použít při reflexi a přetváření Evropy (cílová oblast). Získáváme tak abstraktní pravidlo EVROPA JE DŮM, kterému se říká *konceptuální metafora* (označovaná velkými písmeny).²⁾ Konceptuální metafora je naplňována řadou konkrétních *metaforických výrazů* (označovaných uvozovkami). EVROPA JE DŮM například umožňuje mluvit o „střeše“, „vchodech“, „zdech“, „základech“ či „oknech“ Evropy. Čím více různých metaforických výrazů konceptuální metafora zahrnuje, tím je účinnější.

Účinnost metafor často souvisí s tím, do jaké míry je koncept-

tuální metafora zažitá v politické řeči, zda se jedná o metaforu usazenou, konvenční či nekonvenční.³⁾ *Usazené metafory* jsou natolik zažité, že už ani nejsou jako metafory vnímány. Když mluvíme o „státních orgánech“ či o „hlavě státu“, obvykle si neuvědomujeme, že používáme metaforické výrazy odkazující k hluboce usazené konceptuální metafoře STÁT JE TĚLO. O něco méně zažité jsou *konvenční metafory*, které sice chápeme metaforicky, ale bez problémů jim porozumíme. Tohoto druhu jsou například „okno do Evropy“, „dveře do Evropy“ a další metaforické výrazy založené na konvenční konceptuální metafoře EVROPA JE DŮM. Naopak téměř nezažité jsou *nekonvenční metafory*, které jsou natolik neobvyklé, že se jim jen těžko rozumí. Příkladem nekonvenční metafora může být neúspěšný pokus Petra Pitharta z počátku devadesátých let představit ČESKOSLOVENSKO JAKO DVOJDOMEK.

Síla metafor

Metafory vedou naše myšlení a jednání určitým směrem. Usnadňují jednání, které je v souladu s metaforou, a znesnadňují postup, který metafoře odporuje. Jejich role je však mnohovrstevnatá. Usazené metafory reprodukují zažité procedury, čímž pomáhají udržovat věci tak, jak jsou. Naopak konvenční metafory signalizují svou metaforičností určitý odstup od reality, v důsledku čehož často vyjadřují všeobecné představy o směru, kterým se realita bude měnit. Nekonvenční metafory jsou v rozporu s tím, co je obecně vnímáno jako realita, čímž otevírají cestu její radikální změny neočekávanými směry.

Příkladem mimořádně účinné, hluboce usazené metafora je konceptuální metafora STÁT JE NÁDOBA,⁴⁾ jež v sobě zahrnuje již zmiňovanou metaforu STÁT JE TĚLO. Ať už si to uvědomujeme nebo ne, metafora NÁDOBY dominuje našemu uvažování o státu. Díky ní si představujeme státy jako souvislé,

uzavřené celky,

kteřé sice mohou nabývat různých tvarů, ale které mají vždy jasné hranice jednoznačně oddělující vnitřek od vnějšku. Když například řekneme, že se chystáme do Německa, tak předložka „do“ funguje jako metaforický výraz odkazující k Němcům jako k jakési NÁDOBĚ, do níž se dá vstoupit a z níž se dá vystoupit.

Tím, že je metafora NÁDOBY tak hluboce usazená, tak ji vnímáme naprosto doslovně a většinou nevidíme v jejím použití žádný problém. Nicméně vždy se vyskytovaly jevy, které do představy státu jako NÁDOBY nezapadaly a kterých je dnes v důsledku globalizace hojněji než kdykoli předtím. Investice jednoho státu v druhém, prorůstání ekonomik, policejní spolupráce a obecně oslabování a zprůchodňování hranic neodpovídají představám o státech jako vedle sebe existujících NÁDOBÁCH. Síla této metafory se však projevuje v tom, že ji zatím nedokážeme úspěšně nahradit jinou metaforou a necháváme se jí často v našem myšlení a jednání vést i tehdy, když se jasně ukazují její omezení.

Síla metafory rovněž spočívá v tom, že často začínají žít svým vlastním životem a přinášejí důsledky, které nebyly při jejich zavedení zamýšleny. Bývalý sovětský vůdce Michail Gorbačov například dal do politického oběhu metaforu EVROPA JE DŮM. Další život této metafory však ukázal, že rozdíl mezi ruským a západním chápáním slova dům měly důsledky pro konkrétní politiku, které Gorbačov patrně neočekával. Zatímco ruské slovo „dom“ odkazuje k větší budově s několika vchody, v níž žije řada nájemníků v oddělených bytech, pak německé „Haus“ či anglické „house“ implikují tradiční rodinný domek splývající s bytem.⁵⁾ Tato rozdílná chápání vedla k rozdílným představám o Evropě na Východě a na Západě. Zatímco německá představa rodinného domku nebyla sluchitelná s existencí rozděleného Německa, pak existence dvou německých států bez větších problémů zapadala do ruské představy velkého domu, kde vedle sebe žije řada vzájemně si cizích nájemníků.

Zatímco metafora NÁDOBY svědčí o mimořádné síle usazených metafor při udržování a zachovávání reality a metafora DOMU je konvenční metaforou s nekonvenčními důsledky, nekonvenční metafory mohou být nástrojem zamýšlené radikální přeměny politické reality. Jako historický příklad může posloužit metafora MOCENSKÉ ROVNOVÁHY STÁTŮ, která se objevuje v 16. století v Guicciardiniovi analýze politiky Lorenza Medicejského.⁶⁾ V té době se jedná o výraz, který je sice nekonvenční, ale na druhé straně dobře souzní s tehdy počínající, moderní snahou o mechanické uchopení světa. Posléze se metafora ROVNOVÁHY v jazyce evropské politiky usazuje a od 18. století se stává samozřejmým pojmem,

a to i v mezinárodněprávních dokumentech. Dodnes vedou naše myšlení o mezinárodní politice metaforické výrazy jako „multi-polarita“ či „vyvážení mezinárodního systému“, které se opírají o konceptuální metaforu ROVNOVÁHY.

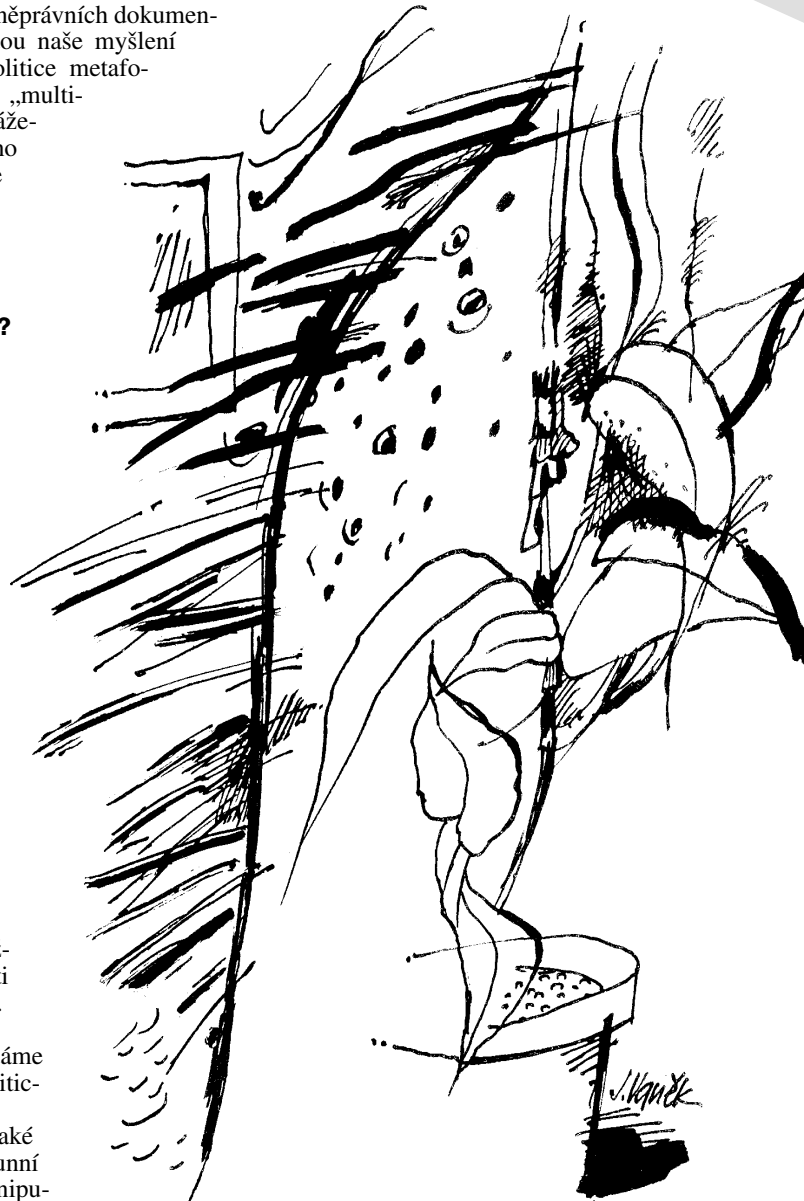
Co nám metafory sdělují?

Metafory poskytují analyticky cenné informace. Usazené a konvenční metafory definují pole, na němž se odehrává politika. Určují, co je v určité politické oblasti považováno za normální, a co nikoliv. Naopak výskyt nekonvenčních metafor svědčí o otevřenosti dané oblasti novým řešením a těžké předvídatelnosti budoucího vývoje. Současně se díky metaforám dozvídáme o očekávaných politických aktérů.

Metafory jsou také do určité míry imunní proti politické manipulaci, neboť jejich využití je nevyhnutelné, částečně neuvědomělé a částečně nekontrolovatelné. Vždy jsme na nějaké metafory odkázáni a často si nemůžeme ani vybrat mezi více možnostmi. V této souvislosti platí, že nad obsahem sdělení máme obvykle větší kontrolu než nad jeho metaforickou formou.⁷⁾ Metafora proto dovoluje proniknout pod povrch sdělení.

Pohled na mezinárodní politiku skrze metafory nám pochopitelně nikdy neposkytne její celkový obraz. Politickou praxi nelze redukovat pouze na diskurz a samotný diskurz nelze omezit pouze na metafory. Metaforický pohled může proto nabídnout pouze perspektivu dílčí. Přesto přináší cenný vhled, kterého bychom se neměli vzdávat.

drulak@iir.cz

¹⁾ Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

²⁾ Lakoff, George a Johnson, Mark (1980/2002): *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.

³⁾ Drulák, Petr (2004): *Metaphors Europe lives by: language and institutional change of the European Union*. Working Paper, Department of Social and Political Sciences, Florence: European University Institute, EUI Working Paper SPS No. 2004/15.

⁴⁾ Chilton, Paul a George Lakoff (1995): *Foreign Policy by Metaphor*. In: Schäffner, Christina & Anita L. Wenden, eds, *Language and Peace*. Aldershot: Dartmouth, 37–60.

⁵⁾ Chilton, Paul a Ilyin, Mikhail (1993): *Metaphor in political discourse: the case of the 'common European house'*. *Discourse & Society*, Vol. 4 No. 1, 7–31.

⁶⁾ Sheehan, Michael (1996): *The Balance of Power: History and Theory*. London: Routledge.

⁷⁾ Hülsse, Rainer (2003): *Sprache ist mehr als Argumentation: Zur Wirklichkeitskonstruierenden Rolle von Metaphern*. *Zeitschrift für internationale Beziehungen*, Vol. 10, No. 2, 211–246.

Evropská integrace a metafory: evropské myšlení bez NÁDOB

PETR DRULÁK,
JAN KARLAS¹⁾

Jazyk evropské integrace ukazuje, že odlišnost evropské politiky od mezinárodní politiky je výraznější, než bývá obvykle uváděno, a přesaňuje formální vymezení Evropské unie (EU) dané smlouvami a institucemi. Podobné odlišnosti panují i v oblasti metafor. Zatímco v mezinárodní politice se uplatňují hluboce zažitá, tzn. usazená²⁾ metafory uvažující o státech jako o NÁDOBÁCH, v evropské politice je usazeno pojetí Evropy jako POHYBU, tzn. jako probíhajícího procesu. Analýza metafor naznačuje, že v budoucnosti by mohlo pokračovat budování relativně silných evropských institucí tradiční cestou založenou na POHYBU. Není však jisté, zda se k tomuto specifickému pojetí evropské politiky přikloní také noví členové Evropské unie ze střední a východní Evropy.

Mezinárodní politika v NÁDOBÁCH

O státu se obecně uvažuje jako o NÁDOBĚ a i základní metafory mezinárodní politiky jsou založeny na metafoře NÁDOBY. Tyto konceptuální metafory pronikají myšlením o mezinárodní politice a nalezneme je v základech jak realistického, tak i liberálně-idealistického pohledu na mezinárodní vztahy. Například klasik anglické školy Herbert Butterfield rozlišuje pouze dvě alternativy mezinárodního uspořádání: „bud' distribuce moci vedoucí k rovnováze, nebo jedno univerzální impérium“.³⁾ Obě alternativy se opírají o metaforu NÁDOBY. Rovnováha jako první z těchto možností se odráží v usazené metafoře mezinárodní politiky jako ROVNOVÁHY MEZI NÁDOBAMI, s kterou je možné se setkat v pracích značného počtu realistů analyzujících „mocenskou rovnováhu“. Podstatou této metafory je pojetí států jako oddělených NÁDOB ve vztahu vzájemné rovnováhy.

Univerzální impérium jako druhá možnost uspořádání mezinárodní politiky naznačená Butterfieldem se pojí s metaforou MEZINÁRODNÍ ŘÁD JE NÁDOBA. Tuto metaforu najdeme rovněž v realismu, ale zároveň i v liberálním myšlení, konkrétně v myšlence reformy mezinárodní politiky a její transformace do uspořádání podobnému domácí politice. V nejradikálnější poloze jde o koncepci „světového státu“, ale mnohem častěji se objevuje v pokusech o „legalizaci“ mezinárodní

politiky (např. posilování mezinárodního práva a mezinárodního soudnictví). Mezinárodní politice tradičně dominuje usazená metafora ROVNOVÁHY, zatímco metafora NÁDOBY představuje konvenční alternativu.

Konceptuální metafory ROVNOVÁHA a NÁDOBA působí i na půdě Evropské unie. V obou případech se však jedná pouze o metafory konvenční. Nejvýznamnějším odrazem metafory ROVNOVÁHY je v případě teorii evropské integrace liberální mezivládní přístup, podle něhož EU představuje rovnovážný výsledek mezistátního vyjednávání a je přímo odvoditelná z národních zájmů hlavních aktérů. S metaforou ROVNOVÁHY se můžeme setkat v podobě takových metaforických vyjádření jako „unie umožnila celé Evropě vytvořit její rovnováhu“ či „základním zdrojem demokratické odpovědnosti v Evropě jsou přímo volené a zastupitelské instituce národů Evropy“.

Metafora NÁDOBY v podobě metafory EVROPSKÁ UNIE JE NÁDOBA je spojena s představou, že struktury EU jsou srovnatelné se strukturami států. Toto pojetí Evropy můžeme najít v přístupech, jako jsou federalismus (očekávající vznik evropského státu), komparativní politika (aplikující poznatky z analýzy vnitrostátních systémů při analýze EU) nebo teze o evropském konstitucionalismu (pohlížející na právo EU jako na právo spíše vnitrostátní než mezinárodní). Odrazem meta-

for NÁDOBY jsou taková metaforická vyjádření jako „první ekonomická a obchodní mocnost světa“ či „konečné geografické hranice Unie“.

Evropské myšlení bez NÁDOB

Do konce druhé světové války nebyl mezi mezinárodní politikou a evropskou politikou rozdíl, a usazenou metaforou evropské politiky tak byla, obdobně jako v mezinárodní politice, ROVNOVÁHA. To se však změnilo zahájením evropské integrace, kdy se usazenou metaforou evropské politiky stala metafora EU JE POHYB, která na NÁDOBĚ založena není.

Pojetí Evropy jako POHYBU je spojeno s tím, že v minulosti nebyl dominantní teorií evropské integrace realismus, nýbrž neofunkcionalismus. Zásadní rozdíl mezi realismem a neofunkcionalismem spočívá v tom, že neofunkcionalismus odmítá pojetí evropské integrace jako rovnováhy a namísto něj staví pojetí integrace jako probíhajícího procesu. Evropští politikové hovoří o Evropě jako o POHYBU například následujícími způsoby: „naše Unie nezažije ani rozředění, ani návrat zpět“; „rytmus evropské konstrukce“; „základní otázka, jaký směr by Evropa měla zvolit“.

Metafora POHYBU je nicméně poměrně radikální metaforou, neboť představuje zásadní rozchod s myšlením a jazykem založenými na konceptuální metafoře NÁDOBY, která obecně dominuje evropskému myšlení. V důsledku toho je obtížné pojmenovat evropskou integraci jako nový fenomén pomocí tradičního jazyka, který se opírá o koncept státu, a tedy NÁDOBY. Metafora POHYBU proto bývá často pojímána v podobě metaforických vyjádření, která potlačují aspekt pohybu a přibližují dané myšlenky metafoře NÁDOBY. Tyto pokusy se však dostávají do vnitřních rozporů. Výsledkem jsou potom podivná označení Evropské unie, která jsou prázdná, hybridní nebo protimluvná, jak o tom svědčí následující metaforická vyjádření: „federace suverénních států“, „struktura sui generis“, „střední cesta mezi mezinárodním a federálním“, „ani federální, ani mezivládní“.

Noví členové pro ROVNOVÁHU, staří pro NÁDOBU

To, že metafory POHYBU jsou usazenými metaforami evropské politiky, potvrzuje diskuse o budoucnosti Evropské unie. V jejím rámci bylo analyzováno 74 projevů nejvyšších představitelů jak členských zemí Evropské unie, tak i států, které v té době vedly vstupní rozhovory a jež měly kandidátský status. Součástí analýzy bylo určení *dominantních konceptuálních metafor*, s nimiž bylo spojeno hlavní sdělení projevu.

POHYB se objevil jako dominantní metafora ve více než třech pětinách projevu.

Diskuse o budoucnosti Evropy zároveň potvrzuje, že metafory ROVNOVÁHY a NÁDOBY jsou méně důležitými metaforami evropské integrace, ačkoliv i tyto metafory v ní poměrně často vystupovaly jako dominantní. Metafory ROVNOVÁHY dominovaly čtvrtině projevů, zatímco metafory NÁDOBY převládaly u jedné pětiny. Za pozornost stojí i to, že v žádném z projevů se neobjevily jako dominantní nekonvenční metafory. Z toho plyne, že ačkoliv se instituce Evropské unie odlišují svým rozsahem i pravomocemi od obvyklých mezinárodních institucí, nezískají patrně v blízké budoucnosti radikálně odlišnou podobu od své podoby stávající.

Přestože diskuse o budoucnosti Evropy dokazuje klíčovou roli metafor POHYBU v evropské politice, je rovněž možné hovořit o dvou podstatných rozdílech mezi novými a starými členy. Za prvé pojetí EU jako POHYBU není u nových členů tak silně zakotveno jako u starých. Jestliže v rámci starých členů existuje výrazná dominance POHYBU (67 procent), mezi novými členy sice rovněž dominuje POHYB, ale slabším způsobem (55 procent). Za druhé noví členové používají metafору ROVNOVÁHY dvakrát častěji než metafору NÁDOBY, zatímco v případě starých členů je tento rozdíl mnohem menší. Ač se tedy diskurz nových i starých členů shoduje v tom, že převládající metaforou EU je POHYB, tak v případě nových členů je tato dominance nižší a nejbližší alternativou k POHYBU se jeví ROVNOVÁHA. Pojetí EU jako NÁDOBY není u nových členů zdaleka tak rozšířené jako u starých.

O čem tento rozdíl svědčí? Především o tom, že noví členové jsou zatím méně ochotni vnímat Evropskou unii jako něco, co se vymyká obvyklým pravidlům mezinárodní politiky daným konceptuální metaforou ROVNOVÁHY. V tomto ohledu jsou zejména skeptičtí v pojmání Unie jako státu ve shodě s konceptuální metaforou NÁDOBY. Na druhou stranu i mezi starými členy existují významné rozdíly. Zejména některé státy, které se k evropské integraci přidaly až v průběhu rozšiřování (Velká Británie, Dánsko, Španělsko, Švédsko), používají metafory podobně jako noví členové.

Závěr

Metafory ukazují, že evropská politika prošla podstatnou změnou a její povaha není

již odrazem povahy politiky mezinárodní. Zatímco v mezinárodní politice je nejvíce usazena metafora MEZINÁRODNÍ RÁD JE ROVNOVÁHA, v evropské politice je dominantní metaforou EU JE POHYB. To lze ukázat analýzou diskuse o budoucnosti Evropy. V této diskusi byl POHYB metaforou, která dominovala nad metaforami EU JAKO ROVNOVÁHA a EU JAKO NÁDOBA. Zároveň je ale třeba zdůraznit, že jako dominantní metafory se nikdy nevyskytovaly metafory nekonvenční. Chybí zde tedy diskurzivní základy radikální změny.

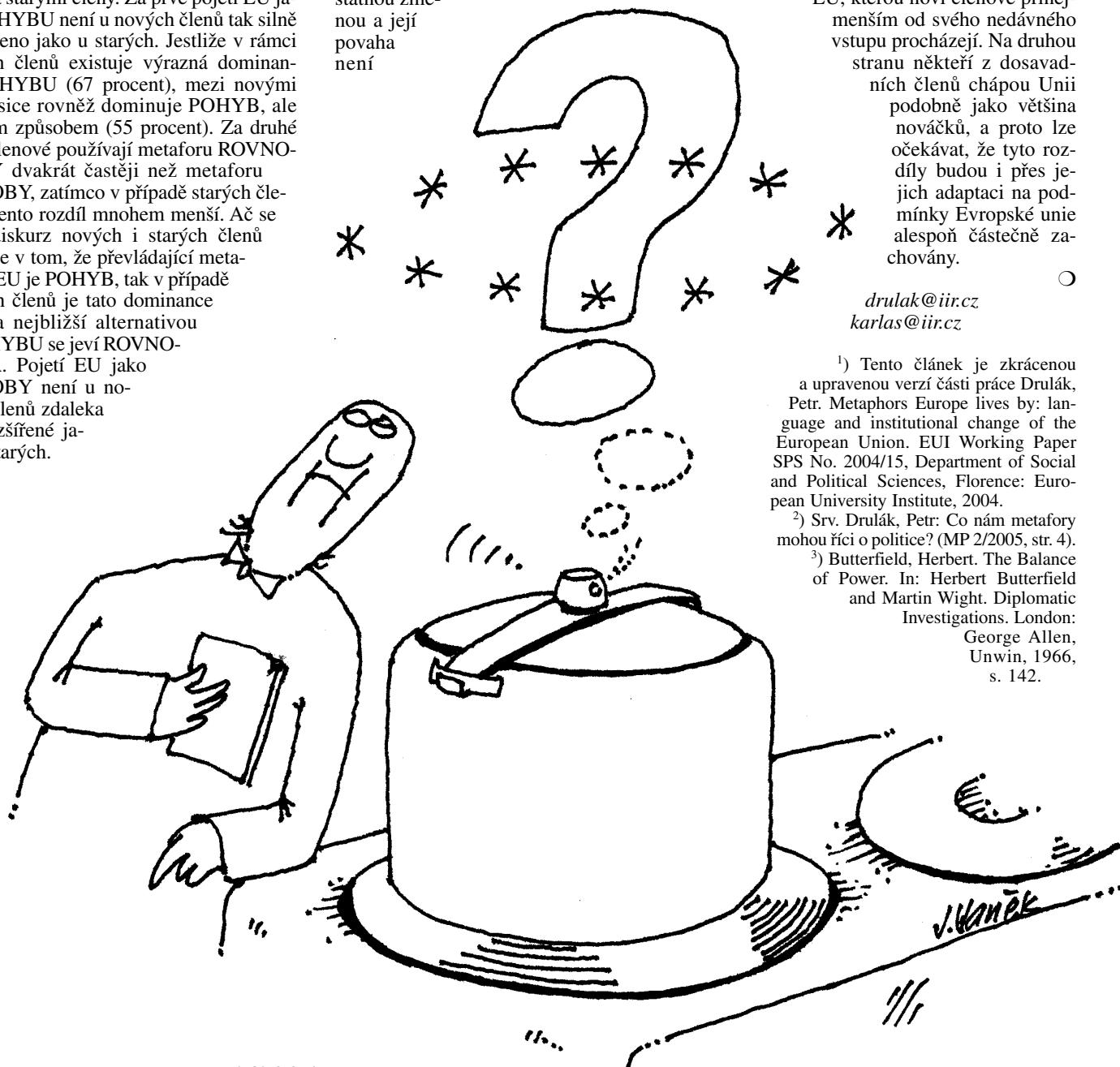
Patrný je nicméně rozdíl mezi starými a novými členy, kteří mají přes přijetí POHYBU výraznější sklon k tomu chápat evropskou politiku jako mezinárodní politiku obecně. Tento rozdíl by mohl být smáznán intenzivní socializací uvnitř EU, kterou noví členové přinejmenším od svého nedávného vstupu procházejí. Na druhou stranu někteří z dosavadních členů chápou Unii podobně jako většina nováčků, a proto lze očekávat, že tyto rozdíly budou i přes jejich adaptaci na podmínky Evropské unie alespoň částečně zachovány.

drulak@iir.cz
karlas@iir.cz

¹⁾ Tento článek je zkrácenou a upravenou verzí části práce Drulák, Petr. *Metaphors Europe lives by: language and institutional change of the European Union*. EUI Working Paper SPS No. 2004/15, Department of Social and Political Sciences, Florence: European University Institute, 2004.

²⁾ Srv. Drulák, Petr: *Co nám metafory mohou říci o politice?* (MP 2/2005, str. 4).

³⁾ Butterfield, Herbert. *The Balance of Power*. In: Herbert Butterfield and Martin Wight. *Diplomatic Investigations*. London: George Allen, Unwin, 1966, s. 142.

Německé metafory ve vztahu k České republice

KATHARINA HOCHFELD

Od konce studené války se Německo a Česká republika snaží dosáhnout smíření a překonat překážky, které se dlouhodobě nahromadily ve vzájemných vztazích během jejich společných a komplikovaných dějin. Na rozdíl od ekonomické sféry, v té politické jisté překážky stále ještě přetrvávají. Uzavření Smlouvy o dobrých sousedských vztazích z roku 1992, stejně jako podpisu Německo-české deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím vývoji z roku 1997 předcházely v obou zemích kontroverzní diskuse. K uhlazení vztahů mezi Německem a Českou republikou nedošlo ani v souvislosti s blížícím se rozšířením Evropské unie. Otázky společné minulosti, období německé okupace, odsun Němců, anebo tzv. Benešovy dekrety proto nadále zůstávají hlavními tématy, která v Německu dominují diskusi o německo-českých vztazích.

Tento článek se snaží najít odpověď na otázku, jaké představy o německo-českých vztazích převládají při debatách v Německu. Tyto představy se promítají do metafor, jež se v těchto diskusích vědomě či nevědomě používají. Metodologicky rozlišuje mezi metaforami konvenčními a metaforami usazenými.¹⁾ Rovněž rozlišuje mezi abstraktními, konceptuálními metaforami a konkrétními metaforickými výrazy, které se o konceptuální metafory opírají.

Za zdroj mi posloužilo 35 projevů německých politických představitelů z let 1995 až 2004. Z hlediska německo-českých vztahů má smysl rozlišovat mezi politickou pravicí (Křesťanskodemokratická unie – CDU, Křesťansko-sociální unie – CSU) a levicí (Zelení, Sociálnědemokratická strana – SPD). Za sedimentované metafory budu považovat takové, které jsou shodně používány jak pravicovými, tak levicovými politiky. Jejich používání oběma stranami znamená, že jsou považovány za součást normálního jazyka, a nejsou vnímány jako metafory. Naopak metafory, jež můžeme přisoudit buď jednomu či druhému, si svou metaforičnost zachovávají i v běžném porozumění, a jsou proto konvenčními metaforami.

Sedimentované metafory: TĚLO a POHYB

Metafora TĚLA patří obecně k často užívaným metaforám politického jazyka a myšlení (např. státní orgány, srdce Evropy apod.). V diskusi o německo-českých vztazích se objevuje především v souvislosti s motivem ran a jejich hojení.

„Měli jsme společně šanci zacelit v důsledku tohoto procesu rány minulosti“ (Stoiber, CSU, 2003)

„Česko-moravská symbióza mezi Čechy a Němci, židy a křesťany se osvědčila po dobu 700 let.“ (Rau, SPD, 2000)

Co to vlastně znamená? Rána je cosi poškozeného, a když je něco poškozené, znamená to, že tento stav není optimální. Rány se pochopitelně mají hojit a jejich stav se měnit. To znamená, že v Německu panuje přesvědčení, že TĚLO německo-českých vztahů ještě nedosáhlo optimálního stavu a mělo by se zlepšit.

Rány jsou navíc bolestivé. Musí se s nimi nakládat citlivě a dotýkat se otevřených ran je nebezpečné. Takže si podle všeho všichni politici uvědomují, že se jedná o velmi citlivé otázky. Drsný přístup ke sporným otázkám by stejně jako u tělesných ran zpomalil hojení, v tomto případě jejich uspokojivé řešení.

Rány bolí a bolest je pocit, pocit iracionální, tedy hmotně nevyjádřitelný, což značně ovlivňuje názory politiků na řešení těchto problémů. „Tvrdé“ racionální řešení prostřednictvím peněz či změny zákonů samo o sobě tuto emocionální situaci řešit nemůže. Proto němečtí politici pohlížejí na otázku německo-českých vztahů jako na emotivní záležitost, k níž nelze přistupovat pouze racionálně.

Další konceptuální metaforou, která je sedimentována v německé debatě o vzájemných vztazích, je metafora POHYBU či odpovídající metafora CESTY.

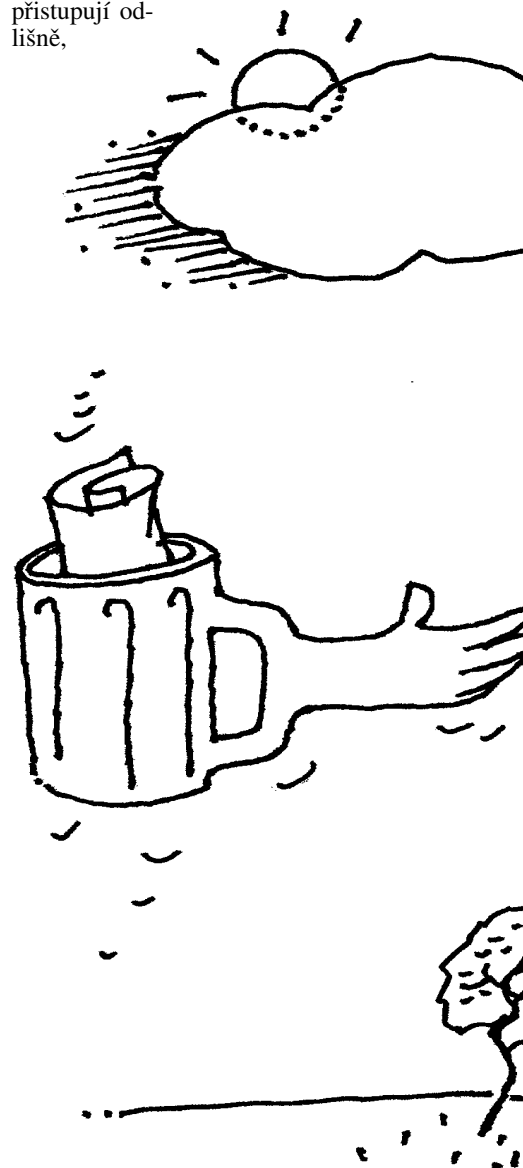
„(...) že překonáme myšlenkové a emocionální překážky, jež se našim vládám postavily do cesty při jejich úsilí o budová-

ní vztahů mezi dobrými sousedy.“ (Rau, SPD, 2000)

Podobně jako TĚLO náleží i CESTA k metaforám, které už jsou zakotvené v běžné řeči. Cesta se používá jako obraz toho, že proces smíření Čechů s Němci už probíhá, už je na cestě a jeho cílem je úspěšné smíření v zájmu společné budoucnosti v Evropě. Jasně tím říkají, že česko-německé vztahy ještě nedosáhly konečné podoby a obě země musejí ujit ještě kus cesty.

Konvenční metafory: TĚLO nebo TĚLA, hotový, nebo rozestavěný DŮM?

Způsob používání metafory TĚLA všemi politiky svědčí o tom, že v Německu existuje všeobecně přijímaný přístup k německo-českým vztahům. Zjistit ale, že pravicoví a levicoví politici k tomu ve skutečnosti přistupují odlišně,

Ize pouze zkoumáním způsobu, jak tuto metaforu používají.

Konzervativní politici popisují odsun Němců a pocit nespravedlnosti přetrvávající v odsunutých obyvatelích Sudet jako ránu, zranění objektu, jehož se to týká.

„Vyhnání je přetrvávající ranou a pokračujícím bezprávím, jež musí být vyléčeno.“ (Stoiber, CSU, 2004)

Podle toho, jak konzervativci používají metaforické výrazy, lze soudit, že rány existují jen na německé straně, nebo alespoň je zajímají jen tyto rány. Pravicoví politici pokládají Českou republiku a Německo za dvě rozdílná těla a mají zájem zahojit jen rány na „jejich“, německém těle. České rány nejsou důležité, protože jejich hojení nikterak neovlivní hojení německých ran. Levicoví politici naproti tomu používají obraz rány jako symbol špatných vzpomínek, nespravedlnosti, touhy po pomstě a vzájemné nevráživosti, která existuje na obou stranách.

„Mnohé z ran, které otevřely válka a vyhnání na obou stranách, se ještě nezahojily.“ (Bury, SPD, 2003)

To znamená, že levicoví politici pokládají německo-české vztahy jako takové za zraněný objekt, který se musí vyléčit. Pohlížejí na ně jako na jediné tělo, takže Češi a Němci jsou dvě strany jednoho těla. Léčení jedné – německé – části tudíž nutně vyžaduje i léčení druhé, české strany.

Z toho vyplývá, že levicoví politici považují německo-české vztahy za jeden problém, zatímco pravicoví politici na něj pohlížejí jako na problémy dva – český a německý. Následkem toho levicoví politici pokládají německo-české vztahy za jediný problém a jako takový jej chtějí řešit. Pravicoví politici naproti tomu mají zájem jen o řešení německé části problému.

Metaforické výrazy vztahující se ke konceptuální metafoře DOMU používají pravicoví

i levicoví politici. Používají je, když chtějí vyjádřit souvislost mezi německo-českými vztahy a vstupem České republiky do Evropské unie, přičemž Evropa či EU představuje právě tento dům. Podíváme-li se blíže na to, jak tohoto obrazu užívají, odhalíme rozdíly mezi pravou a levou stranou politického spektra.

Metaforické výrazy, které používají pravicoví politici, se v jednom bodě zásadně liší. Zatímco konzervativní politici vidí Evropskou unii jako dokončený dům, levice pokládá EU a Evropu za rozestavěnou stavbu. Pro pravici je Evropská unie již zkolaudovaný činžák, v němž si chtějí Češi pronajmout byt, což pochopitelně znamená, že musejí jako noví nájemníci přijmout domovní řád:

„Češi nás vyhnali ze společného domu, chtěli být sami jeho pánem a už nás nechtili vedle sebe strpět. Ale do společného evropského obytného komplexu by přijatí být chtěli.“ (Böhm, CSU, 2003)

Co z toho plyne pro německo-české vztahy? Německo v evropském domě již žije a pomáhalo jej stavět. Česká republika je nový nájemník a v Evropské unii bude muset žít spolu s Německem. Jej byt je v jiné části domu, ale to, co obě země spojuje, je právě EU. Levicoví politici používají tuto metaforu jinak. Pokládají Evropskou unii za rozestavěný dům a Česká republika se má na jeho dokončování také podílet.

„Bez ohledu na to, jak důležité bylo toto období pro různé procesy porozumění (...) je také o to jasnější, že už nesmíme ztrácet další čas při stavbě nově vznikající Evropy.“ (Vollmer, Zelení, 1997b)

Obě země čeká společná budoucnost v Evropské unii a podle levicových politiků do ní vstupují jako rovnocenní partneři, kteří spolu budují EU, a nikoli jako dvě odlišné jednotky, které EU spojuje.

Závěr

Pokusíme-li se shrnout fakta, která vyplývají z užívání tří hlavních metafor, dospějeme k závěru, že politici buď spojují obě země v jeden celek, nebo považují každou zemi za oddělenou část.

To pochopitelně závisí na tom, jak dalece se politici cítí být zodpovědní za vlastní zemi a za tu druhou, což nám pomáhá hlouběji porozumět jejich argumentům.

Přesto však můžeme dojít k závěru, že obě strany německého politického spektra dosud pokládají otázku německo-českých vztahů za otevřenou. To vysvětluje, proč až na nějaké malé rozdíly řešení německo-českých vztahů stále postupuje kupředu a při každé změně vlády se jejich stav zlepšuje.

¹⁾ Srv. Drulák, MP 2/2005.

Svět podle

Spojených států amerických

O pacientech, příbuzných a přátelích

Americká zahraniční politika prošla po skončení studené války nutnou rekonstrukcí reprezentující reakci na změny v mezinárodním uspořádání. Rodily se tak nové vztahy k bývalým nepřítelům, spojencům či státům, které měly předtím k oběma supervelmocím nevyhraněný vztah. Metafory nám mohou pomoci porozumět tomu, jakou podobu tyto vztahy nabývají.

FILIP ŠTROBICH

Pro tento účel jsem si vybral tři země: Velkou Británii, Francii a Irák. Zatímco první dvě patří mezi klasické představitele spřátelených států, třetí z nich nejlépe dokumentuje proměnu vztahu v současných podmínkách. Zdrojem mi byly projevy a tisková prohlášení uveřejněná na internetových stránkách amerického ministerstva zahraničí a Bílého domu z období od května 2002 do října 2004. K charakterizaci těchto vztahů jsem využil konceptuálních metafor, které bylo možno identifikovat v americkém diskurzu.¹⁾ Pro každý ze tří sledovaných států používá Bushova administrativa odlišné metafory. Zatímco Irák je považován za PACIENTA, Francie je vnímána jako PŘÍBUZNÝ a Velká Británie jako PŘÍTEL. Tyto metafory představují diskurzivní předpoklady, které utvářejí americká očekávání vzájemných vztahů.

Irák v roli PACIENTA

Irák je zemí, která pod patronátem Spojených států prochází stadiem přechodu k demokracii. V minulosti byl americký vztah k Iráku ve znamení metafory nepřítel, kterého zosobňoval Sadám Husajn. Současná situace v zemi je srovnávána se situací v Německu a Japonsku po roce 1945. Vztahy těchto

dvou států se Spojenými státy prošly stadii nepřítel–pacient–partner. Stejně jako v obou těchto případech byla také u Iráku stočena argumentace k problému demokratizace budoucího vládního uspořádání.

V případě Iráku lze vztah USA k tomuto státu označit v metaforickém pojetí jako PÉČI o nově formovaný demokratický stát, kdy Američané vystupují v roli ochránců a pomáhají vytvořit v Iráku nejen nový politický systém a demokratické instituce, ale zároveň i novou a lepší společnost.

„...uvést v život funkční demokracii, obnovit bezpečnost, pomoci iráckému lidu vybudovat nový národ a vrátit mu nazpět jeho suverenitu“.

Secretary C. L. Powell, Washington, DC, 7. 5. 04

Implikace metafory „pomoci vybudovat“ demokracii, lepší společnost, nový národ, ale i ozbrojené síly charakterizuje pocit reálné moci ovlivnit chod cizí země natolik, že v konečném důsledku bude daný stát od základů přebudován podle principů země, jež působí jako ochránce a vychovatel.

„... nyní máme možnost vytvořit demokratickou vládu, odpovědnou svému lidu“.

a reprezentující celý národ, osvobozený lid Iráku“.

Secretary C. L. Powell, Paris, France, 22. 5. 03

Ve světě, kde je možné takto zasáhnout do vnitřních záležitostí cizího státu ve snaze pomoci najít pro jeho lid lepší druh správy, a tedy postupem času vybudovat i lepší společnost, se suverenita států stává pouze dočasnou a závislou na chování daného aktéra na mezinárodním poli. Tato skutečnost vypovídá o vztahu USA k okolním státům, kdy jim jejich unilaterální pozice za určitých podmínek dává možnost ovlivnit dění na druhé straně planety donekdávna nepoznaným způsobem. Metafora PACIENTA odkazuje k americké tradici jít příkladem zbytku světa spolu s vírou v demokracii jako v systém svrchované vlády lidu, jenž je schopen univerzální působnosti. Těto tradici se tak dostává nové interpretace pod vedením neokonzervativců v Bushově administrativě.

Pokud Irák splní očekávání Spojených států, pak by na základě diskurzu v budoucnu následoval cestu Německa či Japonska se všemi jejími aspekty. Změnil by se tím nejen poměr sil na Středním východě, ale časem by se změnilo i metaforické vymezení vztahu mezi Spojenými státy a Irákem. Vzájemný vztah těchto dvou států by tak prošel stejným vývojem jako již zmiňované Japonsko a Německo.

Francie jako PŘÍBUZNÝ

Moderní historie vztahu těchto dvou spojenců je poznamenána vzájemnými výhradami. V metaforickém vymezení diskurzu americké zahraniční politiky je Francii vyhrazena metafora PŘÍBUZNÝ, člen

„Amerika nemá lepšího spojence než Spojené království, a lepšího přítele než jeho premiéra.“

President G. W. Bush, Belfast,
Northern Ireland, 8. 4. 03

Zvláštní vztah USA a Velké Británie je v rámci diskurzu chápán jako omezený vztah vrcholných představitelů obou zemí. Pro Spojené státy je pak podpora jednoho muže vztažena na podporu celého politického spektra, či dokonce celé země. PŘÍTELE Blair tak pomáhá zviditelnit právě tu část Velké Británie, jež v daném období stála za USA, na druhou stranu je však zajímavé, že nedošlo k opačné negativní personifikaci ve vztahu s Francií a k jejím vůdčím osobnostem.

Velká Británie a osoba premiéra jako PŘÍTELE tak symbolizuje zcela opačný poměr vztahu oproti ostatním výše uvedeným státům. Personifikace Blaira jako PŘÍTELE, zosobňující kvality Spojeného království, v očích amerického lidu však tento partnerský vztah zároveň i omezuje. Takovéto zjednodušení totiž navozuje v metaforickém pojetí omezení symbolizované právě postavou samotného ministerského předsedy, jehož působení na tomto postu jednoho dne skončí. Fixace amerického diskurzu na Blaira znamená, že střídání britských premiérů bude v amerických očekáváních spojeno s možností zásadních změn ve vzájemných vztazích.

Závěr

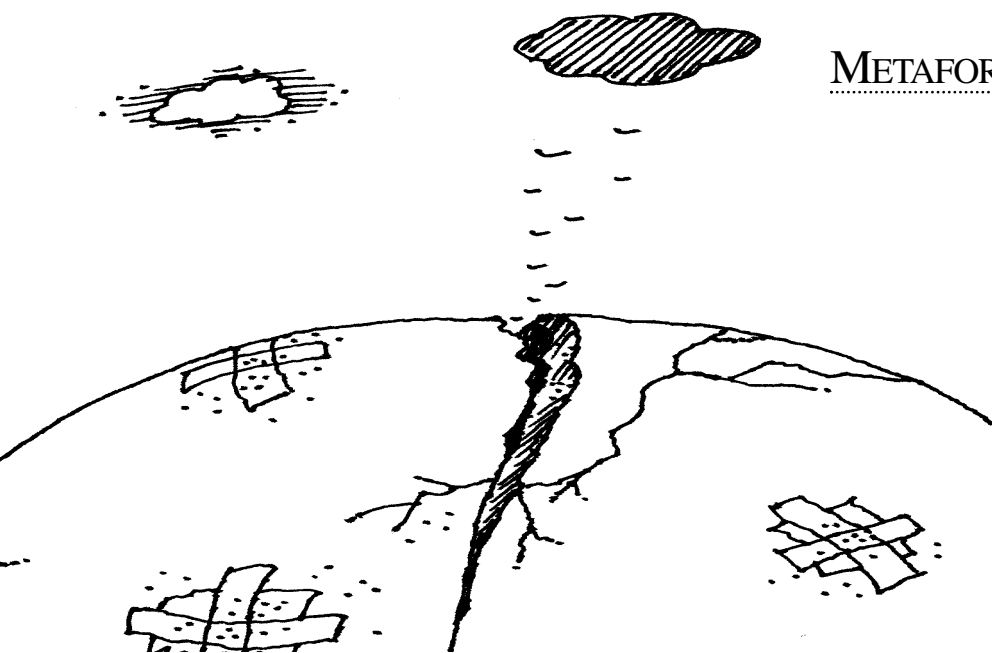
Americké vztahy se třemi zkoumanými státy lze popsat metaforami PACIENT, PŘÍBUZNÝ a PŘÍTEL. PACIENT Irák se v tomto pojetí nachází v přechodném stadiu a Američané očekávají, že na jeho konci se jeho vztahy se Spojenými státy ustálí v rovině PARTNERA. PŘÍBUZNÝ Francie naopak symbolizuje konstantní, neměnný vztah, jehož dynamiku události uplynulých patnácti let neovlivnily natolik, aby došlo k radikální proměně. PŘÍTEL Velká Británie si naopak nadále udržuje výsadní postavení mezi spojení USA, což je navíc posíleno osobností současného předsedy vlády. Vnitřní dynamika se odráží v proměně metaforického vymezení. V případě Francie a Iráku, zemí s odlišnou dynamikou, jde o působení nezávislé na vrcholných představitelích. Naopak u Velké Británie je současná podoba vztahů diskurzivně závislá na osobě současného premiéra, což paradoxně činí aktuální podobu tohoto vztahu spíše křehčí.

clovek2001@email.cz

¹⁾ Drulák, Petr (2004) Metaphors Europe lives by: language and institutional change of the European Union.

Working Paper, Department of Social and Political Sciences, Florence: European University Institute, EUI.

Working Paper SPS No. 2004/15.

rodiny ve společnosti států Severoatlantické aliance. Francie v této rodině vždy platila za člena s odlišnými názory. Tato odlišnost je v americkém diskurzu chápána jako odlišnost nikoli nepřátel, ale dvou silných partnerů.

„přestože máme menší rozpory a někdy i menší boje, stává se tak v rámci rodiny. V rámci rodiny, kterou tvoří tyto dva silní partneři, Francie a USA, a mnoho dalších členů této euro-atlantické rodiny“.

Secretary Colin L. Powell, Washington, DC,
5. 12. 02

„...v rámci rodin můžete mít neshody právě tak jako mezi nepřáteli. V tomto případě to byl rozpor mezi členy rodiny, ve velké alianci, ne mezi dvěma národy, jež jsou nepřáteli“.

Secretary C. L. Powell, Paris, France,
22. 5. 03

Rodina, v tomto případě Severoatlantická aliance, evokuje vztahy Spojených států spolu s ostatními členskými státy v úrovni nadstandardních vztahů, jež jsou spjata právě s členstvím v dané organizaci. Jakékoli nesrovnalosti či spory jsou zde řešeny jinými metodami nežli mimoaliance spory s třetími státy. Z toho vyplývá i další odlišnost, spojená se zmíněným užším okruhem členských států, a tím je partnerství nikoliv však přátelství. Stejně jako v rodině i zde však existují vazby, jež jsou nejenom více či méně intenzivní, ale i hierarchizované; určité názory zde mají větší váhu nežli jiné.

NATO jako rodinu tak v rámci diskurzu nelze chápat pouze jako úzký vztah jednotlivých členů. Rodina v pojetí široké aliance symbolizuje širokou platformu s mnoha hlasy a různými názory. Rodinu v tomto metaforickém pojetí musíme chápat jako širší příbuzenský vztah. Příbuzného si nikdo nevybírá, Francie tedy jako příbuzný reprezentuje ve struktuře amerických vztahů partnera s odlišnými názory.

Velká Británie v roli PŘÍTELE

Novým impulsem pro „zvláštní vztahy“ mezi Spojenými státy a Velkou Británií byly teroristické útoky z 11. září 2001 a následná britská podpora americké intervenci v Iráku. V případě vztahu Velké Británie a USA mluvíme o vztazích, jež jsou v kontextu aliance nadstandardní. Vztahy mezi jednotlivými členy aliance nelze vždy označit za přátelské. Někteří členové vystupují z pohledu USA jako trpění příbuzní, které si nevybíráme, a nikoliv jako přátelé, které si vybrat můžeme. To však neplatí o Velké Británii.

Velká Británie vystupuje v americkém diskurzu jako PŘÍTEL. Navíc zde dochází k silné personifikaci celého vztahu v osobě ministerského předsedy Tonyho Blaira. Metafora PŘÍTEL je zde symbolizována synekdochickým zastoupením PŘÍTEL=Blair.

„...americký lid ví, že nemá cennějšího přítele, než je premiér Tony Blair.“

President G. W. Bush, The White House,
Washington, DC, 16. 4. 04

„...silní partneři v Londýně, lídři disponující dobrým úsudkem a otevřenými radami, naše opora v těžkých časech. Všechny tyto kvality jsem našel ve vašem současném premiérovi, jenž má můj respekt...“

President G. W. Bush, London, England,
19. 11. 03

Za přítele je v tomto případě považována přímo osoba ministerského předsedy Tonyho Blaira, jenž je tak ztělesněním všech pozitivních konotací, které se vybaví při vyslovení názvu Spojeného království. Velká Británie je tak symbolizována Blairem jako nejvěrnější společenec USA. V tomto spojení nejde tedy ani tak o PŘÁTELSTVÍ s Velkou Británií jako o PŘÍTELE Blaira.

Nevyvinuté svaly české diplomacie

PAVEL MÁŠA

Vzorec pro výpočet vlivu národního státu na mezinárodní dění, jeho „poměrnou váhu“, sotvakdo stanoví. I v mediálním věku tak platí relativní kritéria – a podle nich je Česko outsiderem. Pokud by nebylo sportovců a muzikantů, pak by slovo „czech“ téměř vymizelo z globalizovaného veřejného prostoru.

Nemůže za to jen lidnatost, jak se vymlouvají politici. Stačí porovnat, kterak se do širšího povědomí zapisuje Švédsko, Rakousko, či Irsko. To, že Českou republiku není tolik vidět a slyšet, nesouvisí přímo úměrně ani s ekonomickou silou – pobaltské státy si počínají relativně průbojněji.

Atrofie české zahraniční politiky je na pováženu. Praha zásah proti Iráku podpořila i nepodpořila, jednotky vyslala i nevyaslala. Vůči Německu kombinuje vstřícná gesta s pohoršenou ostražitostí. Na Poláky se dívá skrz prsty, ale je podrážděná, že se jí za to neodměňují nesobeckou podporou. Náhlý pohyb za humny ji paralyzuje, jak ukázala nedávná ukrajinská „pomerančová“ revoluce.

Důvod tkví mimo jiné v tom, že zahraniční politika se vytrácí coby téma širší a dlouhodobé veřejné rozpravy. Politici ji proto s výjimkou krizí (Jugoslávie, Afghánistán, Irák) opomíjejí. Když pak rozhodují pod časovým tlakem, jednají intuitivně. Situaci jim zlehčuje, že si občané zvykli zužovat zahraniční politiku na aktivity Černínského paláce. To, že „zahraniční politika má několik zdrojů paralelně vedle sebe“, jak uvedl předseda zahraničního výboru sněmovny Vladimír Laštůvka, začínáme tušit až tehdy, kdy se o svých kompetencích hlasitě přou prezident, premiér a šéf diplomacie.

Ještě víc než institucionální „kolíkování prostoru“ však českou akceschopnost podlamuje nedostatečnost interních diskusí. Zdánlivě například panuje napříč „demokratickými stranami“ konsensus o potřebě transatlantické vazby. Mluví o ní premiér Stanislav Gross, ministr zahraničí

Cyril Svoboda i jeho opoziční „stín“ Jan Zahradil. Každý má sice na mysli něco jiného, o míře oné jinakosti se ovšem

můžeme jen dohadovat. Víme třeba, že pro Zahradilovu „modrou šanci“ je transatlantismus jedním z důvodů orientace na Brity, zatímco Grossovi nebrání v přání posílit spolupráci s Němci.

Takových nedorozděných tezí je víc. Je otázkou, zda vůbec existuje ve vládní koalici, či alespoň v jednotlivých stranách, shoda ohledně detailní strategie českého státu. Cyril Svoboda se mýlil, když přičítal nějakou reakci parlamentu na ukrajinské události výhradně „zahleděnosti do přítomného okamžiku“ – očekávání voleb v roce 2006. Problémem spíš byla neschopnost poslanců aplikovat příliš obecné programové principy jejich stran na danou situaci. Byl to projev stejné nedostatečnosti jako v případech ad hoc diskusí o vysílání jednotek na zahraniční mise.

Pomineme-li populisticky vedené debaty o evropském superstátu, pak se diskuse o „zahraniční politice“ nyní zas soustřeďují na ono kolíkování hřiště: kompetence ministerstva průmyslu či kdo co smí a nesmí v cizině říkat. Klíčová otázka vznesená Zahradilem – a sice, jaká je perspektivní úloha národních států a kterak by se měl odvíjet jejich vztah k nadnárodním institucím, bude zodpovídána opět jen v náčrtech.

Pod tímto povrchem se ale objevují obrysy něčeho nového. Roste konkurence oficiálním vědeckým pracovištím, jako třeba Ústavu mezinárodních vztahů. Nevládní organizace (například Člověk v tísni) posunují, přes možné výhrady vůči nim, zahraniční problematiku blíže do zorného pole voličů. Největším přínosem ale bude, až si Černínský palác, Hrad i Strakova akademie přestanou nárokovat postavení exkluzivního hráče a uvědomí si svou zakotvenost ve vnitropolitické realitě. Pak vznikne šance, že pocítí potřebu jasně formulovat vše nedopovězené a ona domácí kotva už nebude pro diplomacii zátěží, leč stane se jistotou v čase bouří.

pavel.masa@lidovky.cz

Jak rozumět ukrajinským volbám: Tři (znovu) objevené pravdy

Vývoji na Ukrajině věnovala světová média v průběhu prosince a ledna značnou pozornost. Díky tomu svět (znovu)objevil některé zásadní otázky, které jsou s Ukrajinou spojené, ale které byly v posledních letech soustavně ignorovány. Mezi ně patří také tři hluboké problémy, jimž se chceme věnovat v této stati.

PETR KRATOCHVÍL

Prvním z nich je fakt, že se Ukrajina potýká s dlouhodobou politickou krizí, která v roce 2004 vyvrcholila nejen prezidentskými volbami, ale také soubojem o ústavní reformu. Druhou skutečností, jež byla po dlouhé době znovu objevena, je přetrvávající rozpolcenost ukrajinské identity, která dalece překračuje čisté jazykové rozdělení. A do třetice současná krize ukázala, že ani Rusko, ale ani Evropská unie dosud nedokázaly zaujmout k Ukrajině jako nezávislému a strategicky významnému státu koncepční přístup.

Rozkládající se režim: Prezidentské volby a ústavní reforma

Ukrajina není z politologického hlediska jasně vyprofilovaný stát a neexistuje zde zralý stranický systém. Volební preference jednotlivých stran se proto ve velké většině odvozují od postavení vůdčích osobností. Navíc rozsáhlé prezidentské pravomoci význam politikých stran dále umenšily. Prezident vůbec hrál zejména v druhé polovině 90. let klíčovou roli jak v politickém, tak i ekonomickém životě země.

Od počátku nového století se začala výrazněji projevat nespokojenost s tímto uspořádáním. Důvodem ovšem byla především obava prezidenta Kučmy samotného, že příští prezident by mohl přerozdělit (bývalý) státní majetek. Cílem Kučmovy administrativy a s ní úzce provázaných východoukrajinských klanů (především dněpropetrovského) bylo proto omezit moc (budoucího) prezidenta a přenést větší pravomoci na parlament. Reformní opatření byla teoreticky v souladu s rovnoměrnějším rozdělením tří mocí, a tedy demokratizací země, což sloužilo jako hlavní argument advokátům reformy. Avšak opozice začala zhruba od konce roku 2002 reformní návrhy striktně odmítat.¹⁾ To souviselo především s představou V. Juščenka, že jeho šance na volební vítězství v prezidentských volbách jsou značně vysoké.

Reforma zahrnovala celý balík zákonů, za něž se ve shodě s prezidentskou administrativou postavila provládní parlamentní většina. Hlasování o klíčové části reformy prošlo prvním čtením v únoru 2004, avšak rozho-

dující hlasování na počátku dubna neproběhlo podle představ vládní většiny a skončilo fiaskem. Neúspěch hlasování byl pro vládní poslance šokem, a to tím více, že si nedlouho předtím získali podporu Socialistické strany O. Moroze, což mělo při hlasování zajistit Kučmově skupině pohodlnou většinu.

Teprve po tomto nečekaném vnitropolitickém zvratu se prezidentská administrativa zaměřila na volby jako takové. „Vládním“ kandidátem na prezidentský úřad se sice nedlouho poté stal ukrajinský premiér Viktor Janukovyč, ale Kučmova podpora Janukovyčovi byla již od počátku dosti váhavá. Nelze se proto ubránit dojmu, že Janukovyč byl chápán pouze jako menší zlo ve srovnání s opozičními představiteli (zejména radikálně naladěnou Julií Tymošenkovou). Jedním z důvodů, proč tandem Kučma – Janukovyč nenaplňoval představy o ideální spolupráci, byla Janukovyčova příslušnost ke konkurenčnímu doněckému klanu, který stejně jako opozice nebyl spokojen s dominancí prezidentovy administrativy a dněpropetrovských. Utvořením koalice mezi těmito dvěma aktéry (k nimž je někdy ještě přiřazován šéf prezidentské administrativy Medvedčuk) se ale přesto ustavila mocenská rovnováha mezi opozicí a Kučmovými příznivci, která zůstala v zásadě stabilní v průběhu celé volební kampaně.

Volební kampaň se rozeběhla na počátku července a celá druhá polovina roku 2004 byla charakterizována stupňujícím se napětím mezi oběma tábori. Již od počátku bylo ale zřejmé, že do boje mohou reálně zasáhnout pouze čtyři z celkového počtu 26 kandidátů.²⁾ Kromě V. Janukovyče a V. Juščenka to byl ještě kandidát komunistické strany P. Symoněnko a socialista O. Moroz. Zajímavé bylo, že Juščenko nekandidoval jako představitel Naší Ukrajiny, ale jako nezávislý kandidát, což zjednodušilo jeho pozici a umožnilo mu prezentovat se jako „nová tvář Ukrajiny“, nespojená s partikulárními stranickými zájmy.

Nástroje používané Kučmou k podpoře dosavadního premiéra si nezadaly s propagandou známou ze sovětských let. Většina

sdělovacích prostředků o kampani informovala zcela jednostranně: Zdůrazňovala zásluhy současného prezidenta a premiéra, a naopak očerňovala Juščenka.³⁾ Média představovala obecně častý předmět útoků. S problémy se střetla přirozeně pouze ta média, která se nechtěla podřizovat politickému nátlaku. Ústrkům ovšem musela čelit i renomovaná zahraniční média jako například Rádio Svobodná Evropa.

Zde je třeba konstatovat, že opozice často postupovala způsobem, který jenom mírně zaostával za praktikami Janukovyče. Jediná nezávislá televizní stanice Kanál 5 sice poskytovala dostatek času opozičním předákům, ale naproti absenci prostoru pro vyjádření provládních představitelů ji také diskvalifikovala coby objektivní zdroj informací. Jak V. Juščenko, tak i jeho blízká spolupracovnice J. Tymošenková používali stejné populistická hesla jako úřadující premiér. Zatímco V. Janukovyč sliboval dvakrát až dvaapůlkrát zvýšit mzdy, Juščenko ve svém volebním programu kontroval mj. vytvoření míst neuvěřitelných pěti milionů pracovních míst.⁴⁾

Průběh voleb samotných je notoricky známý, a proto uvedeme jenom krátké shrnutí: Zatímco první kolo voleb 31. října bylo podle oficiálních výsledků vzácně vyrovnané – jak Juščenko, tak i Janukovyč získali necelých 40 procent, druhé kolo ukázalo značnou disproporci mezi oběma kandidáty. Problém ovšem spočíval v tom, že dva nezávislé průzkumy přímo před volebními místnostmi naznačovaly jasně vítězství opozičního kandidáta, ale podle předběžných výsledků vyhlášených ústřední volební komisí zvítězil Viktor Janukovyč.⁵⁾

Opozice okamžitě obvinila vládu z volebních machinací. A vskutku – rozsah volebních podvodů byl i na ukrajinské poměry překvapující. Kromě již zmíněné státní podpory pro V. Janukovyče se jako nejzávažnější projevovalo tzv. absenční hlasování, neboť hlasující při něm mohli být převáženi z místa na místo a volit opakovaně. Dalším negativem byl nátlak na zaměstnance státní správy či příslušníky armády, aby volili provládního kandidáta, a velmi podezřelý byl i fakt, že v oblastech, kde byl Janukovyč nejsilnější, dosahovala podle ústřední volební komise účast až neuvěřitelných hodnot (přes 96 procent v Doněcku, 88 procent v Lugansku).⁶⁾

Ať už byla původní představa L. Kučmy jakákoliv, masové demonstrace, které v Kyjevě probíhaly fakticky bez přestávky od 21. listopadu, jej donutily zasednout k jednacímu stolu. Jednání začala 26. listopadu a kromě prezidenta a obou kandidátů se jich účastnili též zahraniční zprostředkovatelé: polský prezident A. Kwaśniewski, litevský prezident V. Adamkus, generální tajemník OBSE J. Kubiš, za Evropskou unii J. Solana a za ruskou stranu B. Gryzlov a později i mnozí další.

Jednání ovšem uvízla na mrtvém bodě, jelikož opozice odmítala přistoupit na některé „kompromisní“ návrhy, neboť to by jí připravilo o značnou část podpory veřejnos-

ti. Mezi tyto návrhy patřilo například uspořádání nových voleb, v nichž by nekandidoval ani jeden z obou protivníků, údajně se jednalo i o rozdělení mocenských postů (jeden prezidentem, druhý premiérem).

V té době ale již tak evidentně nervózního Janukovyče zasáhlo několik ran, které dále posílily Juščenkovo postavení. Nejpodstatnější z nich byla takticky nedomyšlená účast Janukovyče na setkání představitelů jihovýchodních ukrajinských regionů, kteří diskutovali o vytvoření autonomní, anebo dokonce zcela nezávislé republiky v rusky hovořících oblastech Ukrajiny. Jednání se navíc účastnil i moskevský primátor Lužkov, a proto bylo setkání většinou ukrajinského obyvatelstva chápáno jako Moskvou inspirovaný pokus o secesi části jejich země. O separatistických snahách se kriticky vyjádřil nejen Juščenko, ale i samotný prezident Kučma, který tak učinil na nátlak opozice 29. listopadu 2004.⁷⁾ Za druhé, Janukovyčův tým opustil jeho volební manažer Serhej Tyhypko, na což Janukovyč reagoval mimořádně zlostně. A do třetice: 3. prosince ukrajinský nejvyšší soud rozhodl o neplatnosti druhého kola voleb, tedy přesně podle požadavků opozice.

Tento vývoj přiměl prezidenta Kučmu k řešení, jež bylo přijatelné i pro opozici: Nejvyšší rada (ukrajinský parlament) přijala balík reformních zákonů, které redukovaly prezidentské pravomoci, a naopak posilovaly postavení regionů. Současně byla přijata opatření, která snížila pravděpodobnost podvodů při volbách (např. omezením absenčního hlasování). Vyvrcholení několika-měsíčního boje o prezidentské křeslo přišlo 26. prosince, kdy se opakovalo druhé kolo voleb. Jednoznačným vítězem se stal V. Juščenko, jenž získal téměř 52 procenta hlasů, zatímco jeho oponent téměř o 8 procent méně.⁸⁾

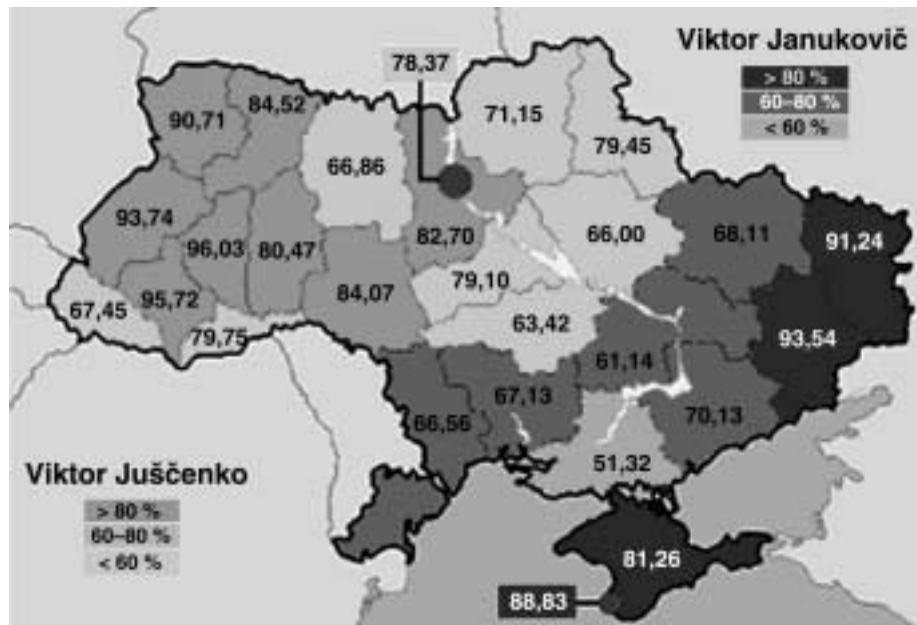
Ač přirovnání ukrajinské „oranžové revoluce“ k „růžové revoluci“ v Gruzii není zcela adekvátní, Kyjev se stejně jako Tbilisi odpoutal od tradiční postsovětské koncepce předávání moci. Už samotný fakt, že Juščenko představoval reálnou alternativu k dosavadním mocenským strukturám, byl v prostoru SNS naprosto ojedinělý. Stejně tak rozsáhlá aktivizace prostého obyvatelstva je na Ukrajině věcí nevídanou. Současně je ale třeba vidět i limity ukrajinsko-gruzínské paralely: V Gruzii se hlas obyvatelstva nerozštěpil tak jako na Ukrajině a Juščenko má daleko k vyhraněné protiruským postojům M. Saakašviliho. Ukrajina hraje navíc jak v ruském, tak v západním vnímání mnohem důležitější roli než Gruzie a efekt její, byť částečné demokratizace bude výrazně vyšší.

Rozpolcená identita: Prezidentské volby a rozdělení země na východ a západ

Dramatičnost prezidentských voleb ještě výrazně vzrostla tím, že se země rozdělila zhruba na polovinu nejen z hlediska počtu hlasů, ale i geograficky (viz obr. 1).

Obrázek 1

Výsledky v opakovaném druhém kole voleb podle regionů

Zdroj: Wikipedia, http://en.org/wiki/Ukrajina_presidential_election,_2004#Candidates

Při volbách se tak jasně ukázaly hranice ukrajinské občanské identity.⁹⁾ Západ Ukrajiny se totiž tradičně chová i uvažuje diametrálně odlišně od ukrajinského východu. Nejde tedy jenom o identitu jazykovou, ale o mnohem hlubší rozdělení, které sahá několik staletí nazpět. Ostatně ono tolikrát zmiňované rozdělení podle jazyka je značně zavádějící. Je totiž třeba rozlišovat mezi těmi, kteří se jednoznačně hlásí k Rusům, a těmi, kdo se považují za Ukrajince (v občanském slova smyslu), avšak jejich rodným jazykem je ruština.¹⁰⁾ Tak například Kyjev, jednoznačně podporující Juščenko (v opakovaném druhém kole voleb zde opoziční kandidát získal více než tři čtvrtiny hlasů), je převážně ruskojazyčným městem.

Podobně i rozlišení na průmyslový východ, který tvoří ekonomické jádro země, a chudý agrární západ není jednoznačné. Industrializace východu proběhla především za sovětské éry a dnes se mnohé doly či podniky těžkého průmyslu na východě potýkají s ohromnými problémy. Naopak je to především západní a střední část země, která má šanci přitáhnout značné množství západních investic.

Skutečnou příčinu předělu mezi východem a západem je tak nutno hledat v historickém rozdělení země na tu část, která byla dlouhou dobu součástí západněji ležících mocností (zprvu polsko-litevského státu, později Polska nebo Rakouska-Uherska), a na regiony, které staletí spadaly pod ruskou vládu. I dnešní rozdělení Ukrajiny na západní a východní část víceméně kopíruje rozdělení Ukrajiny mezi Polsko a moskevský stát po rusko-polské válce, v níž Polsko ztratilo levobřežní Ukrajinu (smlouvou andrusovskou z roku 1667). Zvláštní geopoliti-

cká poloha Ukrajiny také byla příčinou náboženského rozdělení země na převážně uniatskou západní část a většinou pravoslavný východ.

Po trojím dělení Polska se ukrajinský kulturní život opět odehrával v převážné míře v (neruské) západní části Ukrajiny, kde působila také velká část ukrajinských obrozenců. Naproti tomu carská vláda se ostře stavěla proti používání ukrajinského věbec (tzv. emský ukaz) a obyvatelstvo bylo silně rusifikováno. Důsledkem je již zmiňovaný současný stav, kdy počet ruskojazyčného obyvatelstva výrazně převyšuje počet Rusů.

Neujasněnost ukrajinské identity, která se na rozdíl od velké většiny východoevropských zemí nemohla odvolávat ani na jazykovou, ani na náboženskou jednotu, tak i dnes zůstává jedním z hlavních faktorů, které limitují schopnost ukrajinského vedení získat obyvatelstvo jako celek pro určitou zahraničněpolitickou orientaci. Tuto nevyhraněnost Ukrajiny ve vztahu k Rusku ostatně dokládají rozpačité oslavy 350. výročí perejaslavské unie, jež byla Putinem a Kučmou prezentována jako počátek bratrského sjednocení Ruska a Ukrajiny, ale která je často chápána jako začátek rusifikace země.

Chybějící koncepce: Zahraniční angažmá v ukrajinské politice

Není nejmenšího sporu o tom, že neaktivnějším vnějším hráčem bylo po většinu roku 2004 Rusko. Jeho zájem o Ukrajinu je naprosto pochopitelný: Ukrajina byla a je pro Putinovy imperiální ambice nejdůležitějším státem. Pomineme-li kulturní faktory (Rusko dlouhodobě není schopno se emocionálně odpoutat od představy o znovusjed-

nocení Ruska, Běloruska a Ukrajiny, kterou vnímá jako kolébkou ruské civilizace) a výraznou ruskou menšinu na Ukrajině, hrají též velkou roli otázky bezpečnosti a ekonomické. Například pokud má mít jaký význam projekt Jednotného ekonomického prostoru (zahrnující Rusko, Bělorusko, Kazachstán a právě Ukrajinu), je ukrajinská účast zcela principiální.¹¹⁾ Kreml tedy nutně potřeboval loajálního nástupce prezidenta Kučmy, který by další integraci s Ruskem podpořil.

Stejně jako pro Kučmu ovšem ani pro Putina nebyl Janukovyč ideálním kandidátem. Doněcký klan se totiž netajil mezinárodními aspiracemi v oblasti metalurgie, což jasně kolidovalo se zájmy ruských firem, jež by naopak Donbas chtěly ovládnout samy. Obavy z prozápadní orientace V. Juščenka a jeho zdůrazňovaný ukrajinský patriotismus ale naznačovaly, že v případě Juščenkovy vítězství Moskva ztratí svůj dosavadní vliv na strategická rozhodnutí Kyjeva. Proto se Putin postavil na Janukovyčovu stranu.

Ruská pomoc provládá straně byla vskutku rozsáhlá: Rusko poskytlo ukrajinskému premiérovi polovinu všech finančních prostředků na jeho volební kampaň (zhruba 300 milionů dolarů). Putin sám opakovaně Ukrajinu navštěvoval a zcela nepokrytě strnil premiérovi. V podpoře Janukovyče se ale angažovala celá řada ruských politiků počínaje moskevským primátorem Lužkovem přes předsedu ruské Státní dumy Gryzlova až po ruského velvyslance v Kyjevě Černomyrdina.

Ruský prezident nicméně podcenil jak sílu demonstrací v Kyjevě a v dalších velkých ukrajinských městech, tak i ochotu některých významných oligarchů Juščenka podpořit. Třetí Putinovu chybou bylo podcenění silných vazeb mezi Ukrajinou a Západem. Všechny tyto chyby pramení ze zcela zásadního omylu Kremlu, že je možné si náklonnost Ukrajiny dlouhodobě udržet podporou zkorumpovaného proruského vedení. Tento model se začíná hroutit i jinde v regionu, jak dokázal vývoj v Gruzii; čím dříve si Rusko omezenost svého dosavadního přístupu uvědomí, tím rychleji dokáže navázat normální, postimperiální vztahy se svými okolím.

Je zřejmé, že Spojené státy výrazně přispěly k vítězství prozápadní opozice. USA mají největší zásluhu na rozvoji občanské společnosti na Ukrajině, kterou prostřednictvím nejruznějších nadací (jako např. Freedom House nebo National Democratic Institute) dlouhodobě podporovaly. Americká administrativa dala velmi rychle a jasně najevo, že se nemůže smířit s volebními podvody při prezidentských volbách a nebude manipulace tolerovat ani v budoucnu.

Evropská unie naproti tomu z dlouhodobého hlediska ke stabilizaci Ukrajiny nepřispěla tak výrazně. Ukrajina aspirovala na členství v Evropské unii od roku 1996, ale velmi příkrá reakce Evropské komise postupně zchladila reformní zápal Kyjeva. Romano Prodi dokonce konstatoval, že Ukrajina má stejnou šanci stát se členem EU jako

Nový Zéland.¹²⁾ Dokonce bychom mohli říct, že nezáměr EU stál i za znovuoobnovou spolupráci Ukrajiny s Ruskem. Nejnovější plány Unie, jako např. vytvoření jednotné evropské politiky dobrého sousedství, také nejsou na Ukrajině přijímány s nadšením, jelikož jsou chápány jako náhražka plného členství. Ani v průběhu volební krize nedokázala Unie jako celek reagovat efektivněji. Naopak i přes poněkud nemotornou snahu J. Solany postupovat konstruktivně byl jeho postoj limitován neujasněností pozice EU a preferováním dohody s Ruskem.¹³⁾ Čest Evropské unii ale zachránily některé nové členské státy, především Polsko a Litva, jejichž nejvyšší představitelé zcela jednoznačně podpořili demokratizaci země. Ostatně byli to opět zejména polští zástupci v Evropském parlamentu, díky nimž se naprostá většina poslanců vyjádřila ve prospěch možného členství Ukrajiny v EU.

Neschopnost Evropské unie jako celku přispět výrazněji k řešení ukrajinské krize je přímým důsledkem přetrvávající nejasnosti přístupu EU k Rusku. Nekoncepčnost vlastního postoje vůči Moskvě Brusel občas vyvažuje ústupky na úkor třetích zemí – jako právě třeba Ukrajiny. Přátelský, avšak pevný postoj k Rusku je proto nutným předpokladem pro schopnost Unie řešit takové otázky, jako je například separatismus v Moldávii nebo otázka Běloruska.

Závěr

Závěrem se zastavme u budoucí zahraničněpolitické orientace Ukrajiny. Juščenkovy vítězství je často prezentováno jako radikální obrát prýč od Ruska. Juščenkovy prozápadní orientace je sice nezpochybnitelná, ukrajinské vztahy s Ruskem ale budou bezesporu i nadále vysoce nadstandardní.

Juščenko ale není žádný rusofobní extremističtí. Často se kupříkladu zapomíná na Juščenkovy zásluhy na stabilizaci rusko-ukrajinských vztahů v letech 1999–2001. V době, kdy byl Juščenko premiérem, totiž výrazně vzrostl rusko-ukrajinský obchod a Juščenko zastavil krádeže ruského plynu dopravovaného přes ukrajinské území. Druhým faktorem, který nutí Ukrajinu ke spolupráci s Ruskem, je výrazná ruskojazyčná menšina. Připočteme ještě téměř absolutní energetickou závislost Kyjeva na ruských zdrojích, a dostáváme se ke zcela jinému obrázku, než jaký bychom mohli získat ze západních sdělovacích prostředků. Není divu, že první cesta nového prezidenta směřovala do Kremlu. A přirozeně i ruská strana se ústy svého velvyslance Černomyrdina přihlásila k pokračování intenzivní spolupráce s Kyjevem.

Na druhou stranu je nesporné, že Ukrajina bude v dlouhodobém horizontu usilovat o samostatnější postavení a o jednoznačnou orientaci na západní, hospodářsky rozvinutější země. Připravované reformy a postupující demokratizace navíc znemožní výmluvy EU na špatnou ekonomickou a politickou situaci na Ukrajině jako důvod pro odmítání ukrajinského vstupu do Ev-

ropské unie. Je proto paradoxně otázkou, zda by pro Evropskou unii nakonec nebylo pohodlnější, kdyby se prezidentem stal V. Janukovyč. Nikdo by nezpochybňoval postoj EU k rozšíření na východ, vztahy s Ruskem by narušila oranžová revoluce a evropská politika dobrého sousedství, která řadí do stejné kategorie Ukrajinu i Ázerbájdžán, by také byla méně kritizována.

Pokud ale chce být Evropská unie opravdovým významným hráčem v mezinárodních vztazích, nesmí se spokojit s pohodlnými řešeními. Naopak, právě Ukrajina, která je dosud vnitřně rozdělená, nedemokratická a výrazně závislá na Rusku, může být testem evropské ochoty zabývat se vážně okolním světem. A zdá se, že Ukrajina je po Juščenkově vítězství připravena se svou proměnou v standardní evropský stát vážně zabývat.

kratochvil@iir.cz

¹⁾ Za opozici v tomto smyslu považujeme především Naší Ukrajinu spojenou s V. Juščenkem a Blok Julie Tymošenko. Mezi opozicí a provládání většinou lavírovali navíc ještě socialisté a komunisté.

²⁾ Přehled všech zaregistrovaných kandidátů lze najít na *Kandydaty na post prezidenta Ukrajiny*. Centralna vyborča komisija, <http://www.cvk.gov.ua/wp0011>

³⁾ Pro srovnání viz zprávy OBSE o ukrajinských médiích. (*Media monitoring results, 3 September – 29 October 2004*. ODIHR Election Observation Mission to Ukraine, OSCE, http://www.osce.org/odihr/elections/field_activities/?election=2004ukraine; Media monitoring results, 4–24 December. ODIHR Election Observation Mission to Ukraine, OSCE, http://www.osce.org/odihr/elections/field_activities/2004ukraine/mediamonitring_tv.pdf)

⁴⁾ Viktor Janukovyč – naš vybir. Predvyborča programma. <http://www.wq.ya2004.com.ua/ourchoice/program/> a Victor Yushchenko's electoral programme. <http://www.ukrainatv.com/eng/news/2004/071345.html>

⁵⁾ Shrnutí výsledků všech kol, ale i přehledně zaznamenaný průběh celých voleb lze nalézt na *Ukrainian presidential election, 2004*. http://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_presidential_election_2004

⁶⁾ Celkový přehled nejzávažnějších nedostatků lze nalézt na *International Election Observation Mission: Statement of Preliminary Findings and Conclusions*. OSCE, http://www.osce.org/dokuments/odihr/2004/11/3811_en.pdf

⁷⁾ Maksymiuk, J. *Will Ukraine Split in Wake of Divisive Ballot?* RFE/RL, 30. 11. 2004, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2004/11/e0c82d5d-77ba-46b5-9961-27f393b6ee54.html>

⁸⁾ Viz *Rezultaty golosuвання po Ukrajinі*. Centralna vyborča komisija. <http://www.cvk.gov.ua/wp0011>

⁹⁾ Srov. Prizel, I. *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and leadership in Poland, Russia, Ukraine*. Cambridge: Cambridge University, 1998.

¹⁰⁾ Podle BBC rusky jako prvním jazykem hovoří 22 procenta obyvatel Ukrajiny. Viz *Languages Across Europe*. http://www.bbc.co.uk/languages/european_languages/countries/ukraine.shtml

¹¹⁾ Srov. Yushchenko's Position Crucial for Common Economic Space. RIA, 13. 1. 2005, <http://en.rian.ru/ria/index.cfm?prd-id=160&msg-id=5304029&startrow=1&date=2005-01-13&do-alert=0>

¹²⁾ *Ukraine wants EU to upgrade new neighbourhood Action Plan*. EurActiv, 16. 12. 2004, <http://www.euractiv.com/Article?tcaturi-tcm:29-133525-16&type=News>

¹³⁾ Wolczuk, K. *The EU's Response to Ukrainian Turmoil*. RFE/RL, <http://www.rferl.org/reports/pbureport/2004/12/47-231204.asp>

Středoasijský volební maratón

Poněkud ve stínu pomerančové revoluce a jejího jásavého zakončení v podobě „vítězství demokracie“ zůstaly i jiné, neméně zajímavé volební procesy na postsovětském prostoru. Ve volební sezóně 2004 a 2005 se odehrává celá řada voleb, z nichž některé mohou rovněž vést až ke změnám místních vládnoucích elit. Kromě Moldávie, v níž půjdou lidé volit, se jedná především o středoasijské státy. Hovořit zde o demokratických volebních procesech se sice zdá zcela absurdní. Volební urny zde často pouze zakrývají reálnou moc v rukou neformálních struktur, avšak rozhodně patří k politickému koloritu středoasijských režimů.¹⁾

Kazachstánské upevnění moci

Kazachstán zahájil volební maratón. Demokracii v zemi věří snad jen největší optimista a možná někteří lidé v zahraničí, ke kterým se dostala jenom propaganda prezidenta. Ten ve skutečnosti drží nadále moc pevně v rukou.

Ve volbách zvítězila strana *Otan*, představující prezidenta Nazarbajeva, který je také jejím čestným předsedou. Ani další tři provládni uskupení se „neztratila“ a pronazarbajevovská klika tak ovládla parlament, stejně jako ve všech předchozích volbách.²⁾ Čisté a nezmanipulované volby samozřejmě byly určitou iluzí, avšak jako bernou minci nelze brát ani v podstatě předem připravené stanovisko mezinárodních organizací, zvláště OBSE, která volby odsoudila.³⁾

Opoziční představitelé se totiž mohou projevat i v samotném Kazachstánu, ovšem pouze do té míry, pokud se prezidentův klan necítí být ohrožen. Příliš ambiciózní opozičníci byli donuceni emigrovat nebo je soudy odsoudily ve většinou vykonstruovaných procesech. Takový je i případ zřejmě nejvýznamnějšího opozičního představitele a bývalého premiéra Akeždžana Kažegeldina, předsedy Sjednocené demokratické strany, který v současné době žije v exilu.

Pod touto hlavní formální slupkou se však skrývá boj mezi jednotlivými regionálními klan. Prezident Nazarbajev nadále dává na jevo svou přízeň svým tradičním spojencům z jižních klanových regionů. Jejich zastoupení v reálném politickém životě se však v posledních letech silně omezilo. Nazarbajev naopak systematicky posílil vliv své rodiny a lidí oddaných přímo jemu a jeho nejbližším příbuzným.⁴⁾ Starý klanový systém kazašské elity se tak zdá být narušen na úkor vzniku nového prezidentského klanu.

Parlamentní volby na podzim 2004 posílily současnou vládní elitu okolo prezidenta Nazarbajeva. Rozhodujícím bodem pro opozici i pro Rodinu (*Semju*) budou prezidentské volby na počátku roku 2006, v nichž

již Nazarbajev, alespoň teoreticky, nemůže kandidovat. V zásadě existuje možnost jmenování následníka, který bude s největší pravděpodobností pocházet ze Semji. Jeho identita by měla být v takovém případě tajena až do poslední možné chvíle. V tomto směru mnohem více naznačí druhá polovina letošního roku, a to navzdory četným spekulacím v opozičních ruskojazyčných i mezinárodních médiích. Teoreticky rovněž existuje možnost převratu v rámci Nazarbajevova klanu, pravděpodobnost tohoto scénáře je však minimální vzhledem k silné loajalitě a vzájemné provázanosti jednotlivých členů Rodiny.

Přestože v letošních volbách opozice nezískala příliš mnoho, na rozdíl od jiných opozičních struktur ve Střední Asii má poměrně významné vnitřní zdroje. Samotná opoziční strana *Ak Žol* (Pravá cesta) je financována bohatými podnikatelskými kruhy v Kazachstánu a její zdroje mohou do budoucna ohrozit nadvládu prezidenta Nazarbajeva, o čemž se možná budeme moci přesvědčit již za rok na prezidentských volbách. Důležitou podmínkou je však sjednocení několika opozičních stran, které by mohly postavit proti Nazarbajevovi seriózního a materiálně dobře zabezpečeného kandidáta.

V Uzbekistánu vyhraje vždy prezident

Volební místnosti se zde otevřely ve stejný den, kdy oranžová revoluce v Kyjevě dospěla ke svému triumfu. Na základě změn ústavy v referendu z února 2002 se v Uzbekistánu poprvé volilo do nového dvoukomorového zákonodárného sboru, který měl být – podle slov uzbeckých ideologů – „dalším krokem v postupném přechodu k demokratickému systému v zemi.“⁵⁾ Parlament (*Olij Madžlis*) se tak od nyníška bude skládat z Dolní komory o 120 členech volených v jednomandátových okruzích většinovým systémem a Senátu, který bude volen regionálními administracemi.⁶⁾ K místním záko-

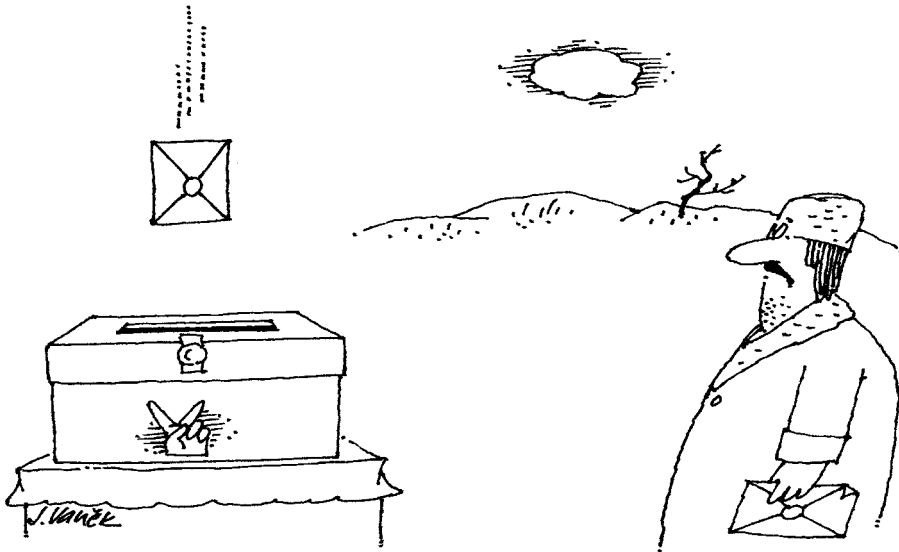
nodárným zajímavostem patří například i třetinová kvóta na zastoupení žen na kandidátských seznamech.

Pokud jde o politické strany, pak situace v mnohém připomíná československou Národní frontu bývalého režimu. S tím rozdíllem, že zde existuje pět politických stran, jež mají simulovat pluralitní systém v zemi. Všechny jsou však pečlivě vybrány a všichni kandidáti jsou lidé prověřeni loajalitou prezidentu Karimovovi a vládnoucím klanům okolo něj. Z bývalé komunistické strany se tak vyčlenila Lidově-demokratická strana Uzbekistánu (*Özbekistaning Halkdemokratik Partijasi*), jejímž předsedou byl v 90. letech sám prezident Karimov. Abdulhafiz Džalolov, jež vedl tuto stranu do roku 2003, v minulých prezidentských volbách „dělal opoziční a pluralitní křoví“ prezidentu Karimovovi. V nynějších volbách se tato strana profilovala jako levicově obháje širokých lidových mas. Z dalších stran je možné jmenovat stranu *Fidokorlar*, která ideově odpovídá mladším lidem. V listopadu 2003 bylo vykonstruováno „pravé křídlo“ uzbeckého politického spektra – Liberálně-demokratická strana, která zahrnuje bankéřské a podnikatelské kruhy, samozřejmě spojené s prezidentem Karimovem. Jakousi levicovou sociální demokracii potom zastupuje strana *Adolat* (Spravedlnost) a strana *Milli Tiklanish* (Národní obrození), která se profiluje jako středopravicová demokratická strana.

Ze zakázaných politických stran je nutno zmínit především dvě dlouhodobé opoziční strany – Birlík a Erk – a dále o něco mladší stranu Svobodných zemědělců (*Ozod Dehkonlar*).⁷⁾ K opozičnímu spektru je nutno dále připočíst i radikální islamistickou organizaci Islámské hnutí Turkestánu (bývalé Islámské hnutí Uzbekistánu).⁸⁾

Voleb se zúčastnili především pozorovatelé ze států SNS pod vedením Vladimíra Rušajla, kteří konstatovali, že volby proběhly zcela v pořádku a v souladu se zákony. Tento závěr bylo samozřejmě možné očekávat – pozorovatelské mise SNS slouží spíše zájmům místních současných elit v postsovětském prostoru, na jejichž konzervaci má Rusko enormní zájem.

Nehledě na všechny pseudodemokratické změny zůstává uzbecký parlament poslušným schvalovacím orgánem zákonů a nařízení vlády a prezidenta Karimova. Formální struktury totiž v Uzbekistánu hrají roli institucionálního tmelu místní klanové společnosti, stejně jako možného „odkladního“ kádru, které nepatří k vládnoucí elitě, případně v ní nezaujímají významnější místo. Skutečná moc se potom soustřeďuje okolo prezidenta Karimova. Zde mezi sebou bojuje o skutečnou moc několik vlivných klanových skupin, zejména tzv. taškentská a samarkandská skupina. Tyto skupiny najdeme nejen na ministerstvech, ale i v bezpečnostních složkách, armádě a v ekonomice.⁹⁾ Z tohoto důvodu nejsou výsledky voleb příliš důležité a mohou spíše svědčit o postavení různých hráčů uvnitř prezidentských struktur.

Türkmenbašyho volební fraška

Jestliže v Uzbekistánu můžeme hovořit alespoň o zdání plurality, v případě Turkmenistánu lze považovat volby 19. prosince 2004 za pouhou hru, která má doplnit do systému nové loajální přísluhovače turkmenského režimu na zcela bezvýznamných postech.

I v rámci místního formálního politického systému se padesátiletý Madžlis těší pouze omezeným pravomocím a je mu spíše vyhrazena role poslušného výkonného orgánu (potvrzovatele zákonů a prezidentských dekretů) v době mezi zasedáními hlavního zákonodárského sboru *Halk Maslahaty*, jenž zahrnuje nejen poslance parlamentu, ale i členy vlády, společenských organizací, představitelů regionálních samospráv a dalších struktur, včetně prezidenta.¹⁰⁾

Zdání plurality navozuje předvolební boj mezi více než stovkou kandidátů, avšak všichni kandidáti jsou rovněž pečlivě vybíráni z jediné povolené strany – Demokratické strany Turkmenistánu, jež je faktickou nástupkyní komunistické strany Turkmenské SSR. Opoziční strany v zemi fakticky neexistují a jejich nepočetní stoupenci v zemi se nacházejí pod dohledem moci nebo jsou zavřeni v koncentračních táborech karakumských pouští. To platí i o Borisovi Šichmuradovovi, bývalém ministru zahraničí a nominálním vůdci finančně nejlépe zajištěné opoziční strany – Lidově demokratického hnutí Turkmenistánu. Stejně jako další opoziční strany však její zbytky působí na různých místech Ruska, Evropy a Spojených států amerických.¹¹⁾ Celkově je však opozice silně názorově roztržštěná a prozatím přes veškeré pokusy nedokázala ani najít společnou platformu v boji proti svému jedinému nepříteli na turkmenském trůnu. I proto mohou prezident Saparmat Türkmenbašy a jeho mocenské okolí prozatím zůstat klidní, pokud jde o zásadní změnu režimu zvenčí.

Turkmenské volby do Madžlisu tak nezměnily nic na turkmenském osobním diktatuře, rovněž založené na klanových vazbách pod vedením achalských Tekkinců. Největším překvapením voleb se tak pro pozorovatele zvenčí stala oficiálně deklarovaná volební účast, která tentokrát nedosáhla obvyklých téměř sta procent.¹²⁾

Tádžické volby ve stylu Rahmónova

Pět let, jež uplynuly od posledních tádžických parlamentních voleb, znamenalo výrazné posílení moci současného tádžického prezidenta Emómali Rahmónova a jeho elity z rodného okresu Dangara. V rámci tohoto procesu byla omezena moc i bývalých významných osobností z prezidentova okolí a zároveň i jeho kuljòbského regionu. Jedná se především o skupinu v čele s primátorem Dušanbe a předsedou Horní komory parlamentu Mahmadsáidem Ubajdollujevem. Navíc tento muž vlastní kontrolní akcie strategicky důležité hliníkové regionu. Jedná se především o skupinu v čele s primátorem Dušanbe a předsedou Horní komory parlamentu Mahmadsáidem Ubajdollujevem. Navíc tento muž vlastní kontrolní akcie strategicky důležité hliníkové regionu. Jedná se především o skupinu v čele s primátorem Dušanbe a předsedou Horní komory parlamentu Mahmadsáidem Ubajdollujevem. Navíc tento muž vlastní kontrolní akcie strategicky důležité hliníkové regionu. Pro jeho značný vliv si ho Rahmónov prozatím netroufí odstranit. Podobně šťestí další bývalí spojenci, především Ghaffor Mirzójev zadržovaný v létě 2004 a Jákub Salimov, jehož ruské orgány vydaly v únoru 2004.¹³⁾ Poslední akcí bylo zadržení bývalého šéfa Tádžikgazu a předsedy opoziční Demokratické strany Mahmadrúzi Iskandarova, který byl v době občanské války významným představitelem opozice.

Avšak zpět k volbám. Z právního hlediska se největší změna týká nového volebního zákona, který byl schválen v létě 2004. Podle něho nebudou mít všechny politické strany možnost mít zastoupení ve všech volebních komisích, čímž bude mnohem jednodušší případné falšování výsledků. Kandidáti mohou být registrováni pouze po zaplacení poplatku 500 USD, což odstavuje od moci mnohé menší politické strany, stejně jako jednotlivce. Lze totiž předpokládat, že ten, kdo vlastní takovou sumu peněz, je obvykle nějakým způsobem napojen na vládnoucí režim, případně mu zůstává loajální.

V provládání stranickém táboře vládnou pouze jediné politické skupiny – Lidově demokratická strana Tádžikistánu, která má nejsilnější zastoupení v parlamentu a je plně pod kontrolou prezidenta Emómali Rahmónova.

Na opoziční straně politického spektra je sice celá řada politických stran, avšak možnost jejich výraznějšího úspěchu ve volbách je mizivá. Tádžický režim navíc čas od času uskutečnil v řadách opozičních stran kádrové čistky nebo jiné zákroky.¹⁴⁾

Tradiční opoziční strukturou zůstává Strana islámské obrody pod vedením Saída Abdulló Núrího, bývalého vůdce Sjednocené tádžické opozice a předsedy poválečné Komise národního usmíření. Po volbách v roce 2000, po nichž v tádžickém parlamentu zasedli dva její zástupci, prošla strana hlubokou ideovou a kádrovou krizí, z níž se doposud plně nevzpamatovala. Mezi jednotlivými frakcemi strany se vedou diskuse o směřování strany. Většina bývalých polních velitelů ve válce v čele se současným prvním náměstkem strany Muhtidínem Kabírím by dávala přednost progresivnějšímu a světlejšímu programu, zatímco Núrí je spíše stoupencem konzervativnějšího religiozního proudu. Strana islámské obrody se stala hlavní silou opoziční Kóalice za svobodné volby, která byla vytvořena v dubnu 2004 a do značné míry navazuje na někdejší Spojenou tádžickou opozici. Dalšími členy koalice jsou Demokratická strana a relativně mladá Sociálně-demokratická strana Tádžikistánu pod vedením předsedy Rahmatulló Zoirova, zaregistrovaná v roce 2003.

Z dalších stran je nutno jmenovat stálíci tádžické politické scény – komunistickou stranou v čele s Šodi Šabdolovem. Toto politické uskupení se tradičně těší podpoře poměrně širokého elektorátu po celé zemi. Lze ji hodnotit jako stranu, která stojí jak v opozici, tak zároveň je v mnoha případech loajální vládnoucí prezidentské straně. I zde se projevuje určitý rozpor předsedy s mladším prvním tajemníkem strany Tujgunem Karimovem. V neposlední řadě je nutno k významnějším stranám tádžického spektra připočíst i Demokratickou stranu pod vedením předsedy Mahmadrúzi Iskandarova (nyní zadrženo v moskevském exilu) a místopředsedy Rahmatulló Valijeva.

Vliv dalších opozičních stran je prozatím marginální (Socialistická strana nebo Sociálně-demokratická strana) a nemohou zatím představovat výraznější hrozbu pro režim. Jiným stranám však byla právě z tohoto důvodu odepřena registrace „z formálních důvodů“.¹⁵⁾

Vcelku lze očekávat, že tádžické parlamentní volby nepřinesou zásadní posun na tádžické vnitropolitické scéně. Mandát stávající elity bude naopak ještě více posílen.

Melounová revoluce v Kyrgyzstánu?

V mezinárodních médiích, která monitorují situaci ve Střední Asii, se pomalu začíná o Kyrgyzstánu mluvit jako o nové Gruzii nebo Ukrajině. V letošním roce jsou zde plánovány dvojí volby. Předkolo k rozhodujícímu prezidentskému klání na podzim 2005 by měly obstatat parlamentní volby na konci února.

Současný prezident Askar Akajev již podle ústavy nesmí kandidovat a bude se snažit předat post do rukou člověka ze svého okolí, jenž mu zabezpečí nedotknutelnost. Právě je pojištěn zákonem o bývalých hlavách státu, který mu imunitu zajišťuje, avšak vítězství opozice v parlamentních i prezidentských volbách by mohlo daný zákon změnit.

Kyrgyzská politika je mnohem více než na Ukrajině nebo v Gruzii spojena s pevnými klanovými vazbami, které nejsou pouze ekonomické, etnické nebo politické jako v obou zmíněných zemích, nýbrž jsou založené na mnohem silnějším klanově-regionálním základu.¹⁶⁾

Styčným sloupem současné moci je tzv. Rodina (*Semja*) prezidenta. Askar Akajev pochází z rodu Sary Bagyš a je spojen především s Čujským regionem na východ od hlavního města Biškeku. Jeho lidé ovládají především prezidentskou administrativu, sdělovací prostředky a regionální správu. Další mocenský kruh se tvoří okolo prezidentovy manželky Marjam Akajevové. Tato v Kyrgyzstánu velmi nepopulární první dáma přivedla kádry ze svého Talasského regionu (západní Kyrgyzstán), jež se uplatnily především ve finančním sektoru – bankovníctví a podnikatelské sféře.¹⁷⁾

Samostatnou kapitolu potom tvoří potomstvo prezidenta Akajeva. Do politiky je nejvíce zapředena jeho dcera Bermet, šéfka nejvýznamnějších proprezidentské Strany jednoty a rozvoje „Alga Kyrgyzstan“ („Vpřed Kyrgyzstánu“). Její muž Adil Tojgonbajev z Kazachstánu patří mezi nejbohatší kyrgyzské podnikatele.¹⁸⁾ Druhá dcera Saadat se zabývá ve Vídni obchodem s kyrgyzským zlatem a je zřejmě finančně spojena s vicepremiérem Džomaartem Otorbajevem. Tento dlouholetý prezidentův spolupracovník patří mezi další kruhy kyrgyzské elity pocházející z Akademie věd Kyrgyzstánu, bývalého pracoviště Akajeva.

Větší část opozice dnes tvoří, stejně jako na Ukrajině, lidé vyřazení od moci různými kádrovými změnami. Problémem zůstává relativní roztržitost opozice. Jednotlivé politické strany a hnutí jsou tvořeny poměrně úzkou skupinou lidí vázanou na vůdčí osobnost. K významným osobnostem opozice patří Azimbek Beknazarov, jeden z hlavních hrdinů událostí v Aksy v roce 2002 a dnes místopředseda Národního hnutí Kyrgyzstánu. Tradičním oponentem Akajeva je předseda opoziční strany *Ata-Meken* Omurbek Tekebajev. K opozici se hlásí i bývalý premiér Kurmanbek Bakijev (vůdce jednoho z nejsilnějších opozičních seskupení – Lidové hnutí Kyrgyzstánu) či radikální poslanec Agachán Madumarov. Všichni uvedení lídři patří k jižní klanové skupině Ičkilik. Ze severních oblastí se k opozici vůči Akajevovi vyčleňuje bývalý ministr bezpečnosti a primátor Biškeku Felix Kulov, dnes vůdce strany *Ar-Namys*.¹⁹⁾

Posledním důležitým „přeběhlickem“ se stal dlouholetý předseda Rady bezpečnosti Kyrgyzstánu a jeden z nejbližších spolupracovníků prezidenta Misir Aširkulov. K všeobecnému překvapení tento příslušník čujského klanu založil v květnu 2004 opoziční sdružení Občanský svaz pro spravedlivé volby, do něhož vstoupila část ostatních politických oponentů Akajeva režimu. Náznaky na jeho skutečné záměry se silně rozcházejí. Někteří politikové a pozorovatelé uvěřili, že tento mocný muž skutečně přerušil veškeré kontakty s prezidentovou rodi-

nou. Na druhé straně část opozice vidí v tomto kroku Akajevových manévrů a snahu protlačit Aširkulova jako svého nástupce.

Situace v Kyrgyzstánu je do značné míry patová. Nevráživost společnosti vůči prezidentské „Rodině“ značně omezuje možnosti uskutečnění voleb tak, aby alespoň zdánlivě odpovídaly demokratickým standardům, jež požaduje Západ. Zcela demokratické volby by naopak s největší pravděpodobností vynesly k vítězství opozici, přestože do značné míry fragmentovanou. Hrubě manipulace s výsledky voleb mohou naopak sjednotit opozici a vyprovokovat demonstrace, které by ohrozily současnou vládní elitu.

V této situaci se prezident Akajev pokouší uskutečnit jeden z mála možných kroků – diskreditovat opoziční strany pomocí posílených bezpečnostních složek. Ty se snaží dokázat, že opoziční představitelé jsou spojeni s organizovaným zločinem, a připravit je tak o důvěru a granty mezinárodních organizací. Do parlamentu se dostal i diskutabilní zákon o omezení shromažďovacího práva. Podle tohoto zákona by již nesměly být pořádány demonstrace v blízkosti sídla nejvyšších státních úřadů – prezidentského paláce, parlamentu, sídla vlády apod. Prezident rovněž zotřil tón i vůči mezinárodním organizacím (Fond Sorose, Freedom House, OBSE) a některým státům, které obvinil ze snahy o vměšování do kyrgyzských záležitostí.²⁰⁾ Otázkou zůstává, do jaké míry bude mezinárodní společenství schopno a ochotno zasahovat v zemi. Na rozdíl od Gruzie či Ukrajiny zatím opozice nebyla schopna vytvořit jednotnou sílu. Očekávání pomoci ze strany mezinárodních donorů společenským organizacím (tj. opozici) může skončit rozčarováním. Navíc v samotném Kyrgyzstánu neexistuje širší finanční základna opozičních sil. Nelze zapomínat ani na fakta, že v případě jakékoli revoluce musí být opozice schopna jednotně mobilizovat přinejmenším ve dvou hlavních kyrgyzských městech (Biškeku a Oše), na což jí nemusejí stačit síly.

Pokud však dokáže opozice najít společnou řeč, šance obou táborů v nadcházejících volbách budou vyrovnané. Navíc v případě mobilizace masových demonstrací pod vedením jednotného opozičního tábora lze s velkou pravděpodobností předpovědět pád Akajevova režimu. Zatím však vůdci jednotlivých opozičních stran spíše hájí své soukromé zájmy. Za této situace se současná vládnoucí garnitura o svou moc příliš obávat nemusí (o mezinárodní kredit však ano). Podmínkou ovšem zůstává, že Akajevův klan bude připraven na různé druhy událostí.

Při hodnocení středoasijských voleb se stále zapomíná na jejich relativitu v rámci stávajících politických systémů, v nichž dominují nikoli politické strany, ale neformální vazby uvnitř vládnoucích i opozičních klanů a skupin. Tento fakt je přítomen více či méně ve všech zemích, a volební proces je proto značně formalizován (zvláště v Uzbekistánu a Turkmenistánu).

Nejzajímavější volební klání ve Střední Asii jsou však ještě před námi. Kromě ka-

zašských prezidentských voleb v lednu 2006 se hlavní pozornost soustřeďuje především na Kyrgyzstán. V rámci jeho politického systému hrají volby a politické strany významnější roli než v okolních zemích. Otázka, zda se bude i ve Střední Asii opakovat gruzínský, ukrajinský nebo jiný podobný scénář, je však zatím předčasná, nemluvě o úspěšnosti a dalších perspektivách takového procesu.

slavomir.horak@post.cz

¹⁾ Daná stať navazuje na studii autora „Střední Asie mezi Ruskem, Čínou a Středním východem“, která vyšla v nakladatelství Karolinum v roce 2005. Zároveň některé její části doplňuje.

²⁾ Konečné výsledky voleb přisoudily straně *Otan* 42 mandátů, provládnímu bloku *Aist* 11 mandátů, straně *Asar* založené v roce 2003 pod vedením Nazarbajevovy dcery Darigy 4 mandáty. Z opozičních stran bude mít po jednom zástupci v *Mažilis* strana *Ak Žol* a Demokratická strana. Dále v *Mažilis* usedne 18 nezávislých kandidátů, většinou ovšem spojených se stávající mocí. Oficiální výsledky viz Ústřední volební komise Kazachstánu: <http://www.kazelection2004.org/theresults.htm> [6. 1. 2005].

³⁾ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Warsaw, 15 December 2004, <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/12/3990-en.pdf> [21. 12. 2004].

⁴⁾ K nejlivnějším lidem v okolí Nazarbajeva patří například premiér Imangali Tasmagambetov, který však pochází ze západního Kazachstánu.

⁵⁾ Konzultace autora s pracovníky Ústavu strategických studií při prezidentu Karimovovi v Taškentu, srpen 2003.

⁶⁾ Každý uzbecký region, včetně autonomní oblasti Karakalpakstán a Taškentu bude mít v Senátu šest zástupců. Další 16 členů jmenuje prezident Karimov. Článek 77 uzbecké ústavy (např. <http://www.press-service.uz/rus/konstitutsiya/konstitutsiya.htm> [6. 1. 2005]). Analýza změn ústavy například Курто, А. А.: Пути ташкентского парламентаризма. Новая политика, 7. 10. 2004, <http://www.novopol.ru/material596.html> [9. 12. 2004].

⁷⁾ Ve vedení strany *Erk* (Svoboda, <http://www.euronet.nl/users/turkfed/erk.html>) stojí Muhammad Sólík, který byl v Uzbekistánu odsouzen k dlouholetému vězení a je považován za hlavního teroristu a nepřítel země číslo jedna. V čele strany *Birlik* (Jednota, <http://www.birlik.net/>) stojí Abdurahim Pulatov.

⁸⁾ Toto hnutí stálo za dvěma sezónami útoků na Kyrgyzstán a Uzbekistán v letech 1999 a 2000 (tzv. batkenské války) a bylo podporováno fundamentalistickým hnutím Tálibán. Jeho představitelé v čele s ideologickým vůdcem Tohirem Juldašem byli úzce spojeni s Usámou bin Ládinem. Zajímavé svědectví o tom podává například Wahíd Možadeh ve své vzpomínkové knize *Afghánistán va panž sál-e solte-je Tálebán* [Afghánistán a pět let vlády Tálibánu], Nešríní, Teherán, 1382 (2002/2003), zejm. str. 74–77. V současné době působí její představitelé zřejmě v Pákistánu.

⁹⁾ K tomuto tématu nověji například Хлюпин, В.: Между Исламом и Каримовым: кто взорвал Узбекистан и кто придет на смену ИАКУ. *Centra sia.ru*, 12. 4. 2004, <http://nomad.su/?a=2-200404130027> [14. 12. 2004].

¹⁰⁾ Podrobněji k politickému systému viz Horák, S.: Střední Asie mezi Ruskem, Čínou a Středním východem. Karolinum, Praha, 2005, str. 84–91. Blíže k Halk Maslahaty viz Šír, J.: Role lidového shromáždění v ústavněprávním systému postsovětského Turkmenistánu. *Mezinárodní politika*, 4/2004, s. 29–30.

¹¹⁾ K těmto hnutím patří především Sjednocená turkmenská opozice (www.erkın.net) pod vedením Avdyho Kulijeva se sídlem v Moskvě, dále jsou to hnutí Watan (www.watan.ru) v čele s Chudajberdy Orazovem a Republikánská strana Turkmenistánu (<http://www.tm-republican.org>) se svým předákem Nurmuhamedem Hanamovem. Lidově-demokratická strana prezentovala své ideje na stránce www.gundogar.org.

¹²⁾ V první polovině volebního dne sice „dobrovolně“ odvolili státní zaměstnanci, pro něž by neúčast znamenala ohrožení jejich pracovní existence. Ve druhé polovině dne se turkmenským volebním komisím podařilo zvednout účast na konečných 76,88 %. Зыгарь, М. – Глумскова, Е.: Туркмены прогуляли выборы. 20. 12. 2004, <http://www.materik.ru/index.php?section=analytics&bulid=99&bulsectionid=9177> [29. 12. 2004].

¹³⁾ Ghaffor Mirzójev (známý pod přezdívkou „Sedoj“ – Šedý) byl jedním z těch velitelů Národní fronty, kteří v roce 1992 přivedli prezidenta Rahmónova k moci. Až do ledna 2004 byl jakoby nenahraditelným velitelem elitní prezidentské gardy. Své bohatství vybudoval především na obchodních stycích s Dubají. Po svém odvolání byl pověřen vedením Úřadu pro kontrolu narkotik, avšak v srpnu 2004 byl zadržen a obviněn z řady trestných činů. Jákub Salimov působil v letech 1993–95 jako ministr vnitra, později jako velvyslanec v Turecku a také jako předseda Celní komise Tádžikistánu. V roce 1997 však přešel do opozice a byl obviněn z organizace protivládního povstání uzbeckého plukovníka Mahmuda Chudojberdyjeva. V roce 2003 jej na žádost tádžické strany zatkly ruské úřady a v únoru 2004 byl eskortován do Dušanbe.

¹⁴⁾ Jako příklad lze uvést uvěznění místopředsedy Strany islámské obrody Šamsuddína Šamsuddínova na jaře 2004, nebo uzavření opozičních novin Ruz-i Nav na sklonku minulého roku. Posledním krokem bylo již zmíněné zadržení předáka Demokratické strany Tádžikistánu Mahmadrúzi Iskandárova v Moskvě 9. prosince 2004.

¹⁵⁾ Tímto způsobem například strana *Terakijet* (Pokrok), jejíž předseda Sulton Kuvvatov v 90. letech patřil k oporám prezidenta Rahmónova. Jeho oddíly například v roce 1997–98 pomáhaly potlačit povstání uzbeckého plukovníka Mahmúda Chudojberdyjeva, který se pokoušel destabilizovat tádžický mírový proces.

¹⁶⁾ Kyrgyzstán lze z regionálního hlediska rozdělit na dva základní regiony – severní a jižní. Jejich představitelé se v různé míře hlásí k několika základním klanovým skupinám. Ближе напр. Ханин, В. Э.: Этнополитический плюрализм и политические конфликты в Республике Кыргызстан. Восток, 1/2002, Ů. 83–92.

¹⁷⁾ K nejvýznamnějším patří například Tojčubek Kasymov, současný šéf administrace prezidenta, známý spisovatel a nynější poslanec parlamentu Čingiz Ajtmatov, jeho syn Askar (ministr zahraničí Kyrgyzstánu), Kemelbek Nanajev, Amanbek Karypkulov a další představitelé.

¹⁸⁾ Jeho otec byl od 70. let jedním z nejvýznamnějších funkcionářů Komunistické strany Kazachské SSR a jeho kontakty umožnily v 90. letech strmou podnikatelskou kariéru Adila.

¹⁹⁾ Kulov patřil k blízkým stoupencům prezidenta Akajeva. Poté, co se však pokusil o samostatnou politiku, přešel do opozice. V politice však neuspěl, a v roce 2001 byl navíc odsouzen k 10 letům vězení za vlastizradu. Blíže k celému procesu na stránkách Ar-Namysu <http://www.ar-namys.org> [6. 1. 2005].

²⁰⁾ President Akayev: West tries bringing its own people to power in Kyrgyzstan. Kyrgyz Weekly, RFE/RL, 26. 12. 2004–1. 1. 2005, již dříve například Салаева, Л.: Кыргызстан: «Роман» с Западом заканчивается. IWPR, 29. 6. 2004, <http://www.iwpr.net/index.pl?archive/rca/rca-200406-296-2-rus-txt> [12. 11. 2004].

Zvláštní případ zvláštní provincie Aceh

Přírodní katastrofa v jižní a jihovýchodní Asii, která se na konci roku 2004 stala politickou událostí mimořádného významu, měla zajímavý ohlas ve světových médiích. Když přešly první nejsilnější emoce, zůstala jen BBC a čtyřicetihodinové vysílání Sky News v bezprostředním kontaktu zejména se Srí Lankou a některými oblastmi Thajska. ZDENĚK ZBOŘIL

Záběry z bývalé kolonie Ceylon, perly impéria, nejprve Nizozemska a později Velké Británie, a jejich zasvěcené komentáře dávaly tušit, že se v oblasti postižené přírodní katastrofou pohybují lidé, kteří mají kvalitní alespoň ty nejzákladnější informace. Zatímco se v ostatních zemích tištěná média předháněla v rychlosti, kdo dřív zveřejní, kde zemřel větší počet lidí, a často za palcovými titulky chybělo jen vítězoslavné *hurá!*

Obtížnější to bylo v hlavním centru katastrofy – na severní Sumatře – v Acehu. Šokovaný pilot první helikoptéry US Navy, které se zde podařilo přistát, dal najevo nepokryté své překvapení z míry škod a lidského utrpení a skoro stejně i z toho, že místní obyvatelé, kteří ho vítali, nerozuměli jeho jistě dobře míněné otázce *Where are your children?* Dokonce to vedlo k prvnímu nedorozumění, ačkoli bylo nasnadě zeptat se třeba *Dimana anak kita?*

Také u nás doma to bylo podobné. Televizní reportéři rychle vyrazili zejména do turisticky atraktivních oblastí Thajska, ojedinele na Srí Lanku, a teprve se značným zpožděním tam, kde oběti a škody byly největší a kde je sociální a politická situace nejkomplicovanější. Jen ojedinele reagovali někteří komentátoři na *tsunami medializace*, na možné rozsáhle pozitivní důsledky globální solidarity a konečně na mezinárodněpolitické a vojensko-strategické následky celé tragédie.¹⁾

Snad proto nebude vadit, připomeneme-li některé události a jejich historický kontext, které pomohou pochopit současnou situaci v Acehu alespoň jen v trochu širších souvislostech.

Když studentka indonesistiky na FFUK v Praze Radka Fuksová napsala před dvěma lety svou seminární práci o Acehu, který krátce předtím navštívila, nazvala ji *Aceh, země, kde se nikdy nepřestala prolévat krev a téct slzy*.²⁾ Kromě dnes hořce aktuálního názvu své eseje si autorka všimla toho, že dějiny Acehu mají výrazně jinou dynamiku

než ostatní oblasti indonéského souostroví. Celá oblast severní Sumatry byla totiž od dávných dob, od cest prvních čínských buddhistických poutníků, indických buddhistů i hinduistů, později muslimských obchodníků a plavců z Gudžarátu a z Persie, exponovaným obchodním centrem. Snad se tu zastavili Marco Polo a Odoricus de Pordenone. A *Hikayat Iskandar Muda, Příběh mladého Iskandara*, který odvozoval původ jednoho z vládců Acehu – Raja Iskandara Muda (1606–1636) od Alexandra Velikého, je jedním z významných historických pramenů k dějinám indonéského a malajského středověku.

Pokud byl *Odoricus de Pordenone* (1285–1331) bratrem *Oldřichem, Čechem z Furlánska...ze zbyvšího rodu těch, které král Otakar Neobžec* (Přemysl Otakar II.) svého času posádkou do města Pordenone vložil..., byl to také první český cestovatel do této oblasti a český autor latinsky zapsaného *Popisu východních krajů světa*. (Toho, který obratně dokázal využít Sir John Mandeville, asi 1300–1372, ve skutečnosti lutyšský lékař Jean Bourgoigne, +1372, a do češtiny z němčiny přeložil Mistr Vavřinec z Březové.)³⁾

Nejen, že byl Aceh znám námořníkům a obchodníkům od nepaměti jako strategická oblast v úžinách, kterými bylo nutné proplouvat na cestě z Indického do Tichého oceánu, ale byla to i brána kultur a místo, odkud se do celého indonéského souostroví, snad už od konce 13. století, šířil islám. Acežská genealogie vládařů uvádí jako prvního panovníka Alí Mughajat šáha (1496–1528) a jen z jeho jména je možné usuzovat na arabsko-perský původ, což bylo v té době běžné zejména u námořníků, kteří osídlovali pobřeží nebo alespoň získávali pod svou kontrolu různá přístavní města v celém souostroví.

Dlouholetou historií a vlastními, zvláštěními dějinami je také odůvodňováno neméně dávné úsilí Acežanů a Acehu o nezávislost na Nizozemské východní Indii

a konečně i na Indonéské republice, když jejich boj za nezávislost je ospravedlňován také nábožensko-politickou identitou této nejsevernější části Sumatry.

V Aceh se zastavili už v roce 1803 tři minangkabauští navrátilci ze své cesty do Mekky. Tam se seznámili s tehdy novým hnutím, založeným arabským náboženským reformátorem a politikem Muhammadem ibn Abd al Wahhábem (1703–1787). Podle jména acežského přístavu Pedir, kde přistáli, se jejich stoupencům začalo říkat *padri* a jejich úsilí o šíření moderní ortodoxie islámu – wahhábismu – *hnutí padri*, které se brzy dostalo do konfliktu s expandujícími Nizozemci. Konečně dali jméno hnutí obrany a odporu, které dnes známe pod společným pojmenováním *války padri*.

V moderní době zájem různých evropských osadníků a dobyvatelů o Aceh vzrůstal, když se zde objevily velké zásoby cínu, zlata, železné rudy, manganu, zinku, chromu, platiny a konečně v době nejnovější také ropy a zemního plynu. Aceh se stal předmětem britsko-nizozemského sporu už v roce 1824, ale teprve v druhé polovině 19. století se Nizozemci rozhodli připojit ke svým držávám celou oblast Acehu. V předvečer nizozemského útoku, v roce 1869, požádali acežskými vladaři (Kamalat šáh Zinat ud-din a jeho nástupce Badr al-Alam) osmanské Turecko o vojenskou pomoc, která vzhledem k otevření Suezského průplavu byla sice možná, nikoli však, vzhledem k okolnostem v Evropě, reálná. Poslové z Acehu jednali neúspěšně ještě v předvečer acežské války (v lednu 1871) s americkým konzulem v Singapuru, ale celá tato akce svědčí jen o sebevědomí acežských panovníků a o jejich aktivní zahraniční politice v té době v celém souostroví neobvyklé.

O válce v Aceh se rozhodlo již v roce 1870, když byla uzavřena dohoda mezi Nizozemci a Brity o Sumatře. Jejím hlavním ustanovením, týkajícím se Acehu, byla shoda v tom, že obě strany zde mohou uskutečňovat své obchodní zájmy a uplatňovat svá práva na celé Sumatře. To si správa Nizozemské východní Indie vysvětlila jako souhlas s expanzí na Sumatře. V roce 1872 Nizozemci zahájili válku nejprve proti sumatránským Batakům a v březnu 1873 bombardovali dnes světoznámý Banda Aceh, aby se zde o dva týdny později vylodili. Odpor Acežanů však byl úspěšný, Nizozemci se museli stáhnout a svou invazi opakovali až v listopadu 1873.

Dne 24. ledna 1874 Acežané opustili Banda Aceh a stáhli se do hor. Nizozemci pak vyhlásili zrušení sultanátu Aceh a svou přímou správu nad celou oblastí. Sultán Mahmud Syah zemřel v džungli, ale jeho nástupce sultán Ibrahim Mansur Syah, který nepřijal nizozemský diktát, vládl ze svých základen v horách sultanátu až do roku 1907, kdy skončila také většina ozbrojených akcí a místní odpor se projevoval akcemi, které bychom dnes označili za teroristické, až do roku 1910. O ukrutnostech tohoto tažení svědčí také událost z roku

1904, kdy vojenská výprava KNIL, vedená kapitánem Van Daalemem, povraždila v acežských horách přes tři tisíce vesničanů, z nich nejméně tisíce byly ženy a děti.

Díky své knize *Pět let na Sumatře* se stal nejznámějším českým návštěvníkem Acehu lékař Pavel Durdík, který inspiroval Vojtou Náprstkem vstoupil do Královské armády Nizozemské Indie (KNIL, 1877) a velkou část svého pobytu strávil v blízkosti bojišť čtyřicetileté acežské války. Za svou účast při válečných operacích byl vyznamenán medailí *Za válečné výkony Atjeh 1873–1880* (v roce 1881) a zůstal na Sumatře až do roku 1883. Podle jeho zápisků tehdy zde ...*přibývalo cizinců jako hub po dešti*, a to v celém *Malajském archipel* (nehledě na) *boje v Atčínu* a pověst *Batávie jako hrobu bílého muže*. Zajímavé je snad i Durdíkovo tvrzení, že ...*jest nyní (Batávie) tisíckrát zdravější než Praha*, a také to, že si ještě na Sumatře dopisoval s jiným českým lékařem, dr. V. Krechem, který žil v Samalangu/Singalanu a který mu psal, že *Atčín jest dobrá štace pro peníze*, a že *Atčínané jsou divoši a musí se s nimi bestiálně jednat*. V Aceh ...*o českém národě neslyšeli zde nic, jedině Pilsner Bier, které zde pijeme, svědčí o trvání českého národa, ale opět nikdo neví, že je to české pivo*. Přes tyto trochu humorné poznámky se však Durdík vrátil do Prahy otřesen povahou acežské války a pobýtem v tropech, ukončil v Čechách svou lékařskou praxi a dožil z důchodu ze svého služného v Aceh.

Durdíkovy zápisky a reportáže nelze srovnávat s monumentálním dílem Snoučka Hurgronje *De Atjeher* (Acežané), které Nizozemcům posloužilo při pacifikaci Acehu a vytvoření duální státní správy, jejíž autorita spočívala na dvou pilířích moci – tradici a víře.⁴⁾ Ty symbolizovaly funkce *sultána*, panovníka a vojenského velitele (*uleebalang*) a také *ulamy*, náboženské autority, učitele, vychovatele. *Jedna země, dva vládci*... bylo vyjádřením této politicko-náboženské symbiózy a její hlavní principy přežily nejen zánik Nizozemské východní Indie, ale i první půlstoletí indonéské nezávislosti.

V květnu 1939 založil Muhammad Da'ud Beureu'eh *Sdružení ulamů celého Acehu (Pesatuan Ulama Seluruh Aceh – PUSA)*, které mělo koordinovat všechny nové protinizozemské aktivity. Od začátku prosince 1941 útočily japonské síly proti Filipínám, jižním oblastem Thajska a na Malajském poloostrově, a představitelé acežské resistance toho okamžité využili a kontaktovali japonské vedení v Malajsku (v prosinci 1941). S japonskou podporou pak začalo protinizozemské povstání v Aceh 23. února 1942 a o dva týdny později se Nizozemská východní Indie zhroutil. Už v září 1942 se indonéští muslimové, mezi nimi i Acežané, odmítli poklonit japonskému císaři v Tokiu. A když byla 17. srpna 1945 vyhlášena indonéská nezávislost na celém území Nizozemské východní Indie, tedy včetně Acehu, Aceh se k nezávislosti přihlásil 25. září. Se smíšenými pocity vítali Acežané vylodění Nizozemců ve své zemi a zakrátko jim vyhlásili svatou válku.

Aceh se tak v roce 1945 svým osobitým způsobem připojil k vyhlášení nezávislosti Indonéské republiky (1945) a přivítal dohodu Konferencí u kulatého stolu v Den Haagu (1949), které vedly k rozdělení Nizozemci vytvořené a japonskou správou Indonésie v roce 1942 převzaté provincie *Severní Sumatra* a k vytvoření nové *provincie Aceh*, do jejíhož čela byl postaven vojensko-politický činitel Teungku Muhammad Da'ud Beureu'eh. Toto území bylo součástí nových Spojených států Indonésie (1949–1950), které však neměly dlouhého trvání. Už 23. ledna 1951 byla tato nová provincie opět administrativním aktem Ja-

karty zrušena a obnovena jako *provincie Severní Sumatra*. Acežané však opět toto rozhodnutí neuznali a od tohoto roku, přes další administrativní úpravy, setrvali v napjatých vztazích s ústřední indonéskou správou.

Když v květnu 1948 se na západní Jáve vyhlásil Kartosuwirjo za imáma *Islámské země Indonésie*, nebo *Darul Islam Indonesia*, a povstal jak proti Nizozemcům, tak proti Indonésanům, znamenalo to nový impuls i pro Aceh. O dva roky později, 20. září 1953, vyhlásili Acežané nezávislý *Indonéský islámský stát (Darul Islam Indonesia)*, do jehož čela se opět postavil Muhammad Da'ud. Sukarnova vláda tento akt považovala za vzpuru a až do roku 1959 vedla s Acežany jednak politická jednání, jednak proti nim podnikala policejní akce, jejichž cílem bylo povstání potlačit. V roce 1959 pak bylo dosaženo relativního příměří a Aceh se stal *Daerah Istimewa Aceh (Zvláštní oblastí Aceh)*.

Očekávání spojená s nastolením Suhartova *nového pořádku* (orba – orden baru) se po roce 1965 ukázala stejně lichá jako v roce 1949. Acežané brzy pochopili, že zisky z jejich bohatých nalezišť ropy, zemního plynu a barevných kovů budou kontrolovány z Jakarty a 4. prosince 1976 Hasan Muhammad Tiro opět vyhlásil další acežskou nezávislost a vytvoření *Gerakan Aceh Merdeka* (GAM – Hnutí za svobodný Aceh). Prezident Suharto reagoval se sobě vlastní rozhodností a označil Aceh za oblast vojenských operací. Tím došlo k vyhlášení války a celá oblast se stala bojištěm, kde politická a ekonomická moc přešla do rukou vojenských velitelů ústřední indonéskou vládou kontrolované armády. Za téměř absolutního nezájmu světové veřejnosti o potlačování lidských práv na severu Sumatry se zde opakovaly podobné represe jako po roce 1965 v jiných částech Indonésie. Tentokrát nikoli již však pod heslem *boje proti komunismu*, ale *boje za zachování národní jednoty*.

Teprve po pádu Suhartova režimu se objevily nové informace o povaze těchto vojenských operací a o počtu jejich obětí. Úsilí o rozšíření autonomie nebo nabytí nezávislosti v Aceh pak pokračovalo i za Suhartových nástupců a ztráty na životech se v této zemi o rozloze téměř jako Česká republika, ale s počtem obyvatel více než třikrát menším, znovu počítaly do tisíců. Jen pro úplnost dodáme, že opět bez většího zájmu *mezinárodního společenství* a obhájců lidských práv.

Už v srpnu 1998 se následník Suhartův – prezident Habibie – omluvil jménem vlády občanům celé Indonésie za *potlačování lidských práv a nezákonosti v minulosti*, ale bez ohledu na tento akt vypukly v Aceh demonstrace a konflikty mezi pořádkovými silami a demonstranty. Během listopadu a prosince pokračovaly bez ohledu na stovky obětí. Jako důsledek dalších srážek a dalších obětí v březnu 1999 došlo ke zmírnění trestů několika bojovníkům za nezávislost Aceh, kteří byli podezříváni

z příprav a provedení bombového útoku na buddhistickou stúpu Borobudur na Jáve v roce 1985. I když to bylo prezentováno jako součást amnestie k 1. dubnu 1999 pro oběti represí z roku 1965–1966, přesto se dalo toto gesto vykládat jako projev dobré vůle nového režimu. Nicméně v červenci téhož roku se opět v Aceh několik dnů bojovalo a nový velitel indonéských ozbrojených sil, generál Wiranto, osobně přijel do Aceh a odsud oznámil stažení jednotek indonéské armády. Přesto tím nezabránil dalším ozbrojeným konfliktům a dalším obětem.

Ještě v listopadu vyhlásil významný představitel GAM Teungku Abdullah Syafi'a, že pro jeho hnutí je přijatelná jen úplná nezávislost Aceh, a to zrovna v době, kdy pokračovala radikalizace islámských hnutí odporu v celém indonéském souostroví. Acežané však dál postupovali ve svém samostatném úsilí o dosažení nezávislosti a konečně došlo v květnu 2000 k prvnímu významnému jednání mezi GAM a indonéskou vládou o řešení situace, podepsání dokumentu a uznání rozsáhlé autonomie. Důsledkem tohoto kroku byl v prosinci téhož roku (4. prosince) akt, kterým guvernér Aceh vyhlásil zavedení islámského práva v celé oblasti.

Snaha ústřední vlády o usmíření a zároveň také podřízení Aceh centrální vládě v Jakartě pokračovala. V Den výročí indonéské nezávislosti, 17. srpna 2001, nabídla Acežanům nová prezidentka Megawati omluvu za potlačování lidských práv v minulosti, ale stejného dne vypukly nové nepokoje, bylo zapáleno šedesát škol a usmrčeno několik osob. O několik dnů později pak došlo k dalšímu závažnému útoku proti *poindoněštování* Aceh, a to k zavraždění rektora university v Banda Aceh Syiah Kuala.

Megawati okamžitě přijela na místo neštěstí a jednala s místními autoritami včetně GAM. O několik dní později, během návštěvy indonéské prezidentky v USA, nabídly Spojené státy finanční pomoc Indonésii, a to ve prospěch uprchlíků z Aceh, ale i na výcvik policejních a pořádkových sil.

Snad také proto mohly v lednu 2002 začít vládní jednotky na hlavní stan GAM v horách okolo Pidie, kde zabily jednoho z jeho vysokých představitelů Teungku Abdullah Syafi'a. O měsíc později pak byly zahájeny nové rozhovory mezi vládou a GAM na neutrální půdě v Ženevě (2. února 2002). Nový ministr bezpečnosti, Susilo Bambang Yudhoyono přijel do Aceh v předvečer dalších oslav indonéské nezávislosti, tradičního dne protiindonéských demonstrací, avšak ani tento projev dobré vůle, pokud jím skutečně byl, nebyl Acežany přijat s pochopením, násilností pokračovaly a počet jejich obětí se opět počítal na desítky. Nicméně se Yudhoyonovi podařilo dosáhnout alespoň dohody o zastavení palby během nadcházejícího ramadánu a připravit půdu pro uzavření dohody mezi indonéskou vládou a GAM. Ta byla podepsána v Ženevě 9. prosince 2002.

Tato dohoda, včetně dohody o zastavení palby, měla být kontrolována ze zahraničí, počítala s volbami, které se měly konat v roce 2004, a skutečně se konaly, ale zejména se dohodlo, že v Aceh bude zůstat 75 procent výnosů z prodeje ropy a zemního plynu. Konečně byl autor této dohody zvolen 20. září 2004 prezidentem Indonéské republiky a o dva měsíce později byl postaven před úkol pokračovat v zahájené spolupráci a reagovat na fyzické i morální následky přírodní katastrofy z 26. prosince loňského roku.

Dnes je Aceh tedy *zvláštní oblastí* o rozloze 55 390 km², s téměř třemi miliony obyvatel, kteří mluví čtyřmi západoindonéskými nebo indomalajskými jazyky – *Gayo-Alas, Aneak Jamee, bahasa Tamiang a bahasa Aceh* a od japonské okupace (1942) a indonéské nezávislosti (1945) se všichni musejí od základní školy učit druhý státní jazyk *bahasa Indonesia* (indonéštinu).

Postavení Aceh v rámci celé Indonéské republiky je skutečně zvláštní, a to nikoli jen z hlediska státní správy, které mu skýtá větší autonomii než kterékoli jiné oblasti Indonésie a už od dob acežských válek dokonce i Nizozemci přiznané neformální zvyklosti (včetně zvykového práva), které jsou jen další formou nezávislosti na ústřední státní správě.

Po přírodní katastrofě se problém Aceh dostal do médií pod novými titulky: *Humanitární týmy v Aceh si stěžují na obstrukce, Indonésie zpřísnila dohled nad humanitárními týmy, Jakarta viní rebely z rozkrádání pomoci a Indonéská vláda nařídila registraci cizinců*. Jestliže titulky odpovídaly pravdě, horší to už bylo s vlastním zpravodajstvím. Ještě do poloviny ledna 2005 se občas zmínilo Hnutí za svobodný Aceh (GAM), které už víc než třicet let bojuje proti vládě za nezávislost provincie, že vláda a separatisté prodloužili neformální příměří uzavřené po 26. prosinci. Německá televize ZDF hlásila, že naopak záměr indonéské armády je zjevný – využít situace a rozpráší oslabené vzbouřence, ačkoli to bylo v době, kdy indonéské vojenské síly neměly v Aceh v té době víc než tři sta mužů.

Situace tedy není válečným stavem a stále existuje něco jako příměří. Ale je pravdou, že přírodní katastrofa umožnila paradoxně nové kontakty mezi indonéskou vládou, její armádou a GAM a vytvoření nových podmínek pro mír stejně jako pro další násilí.

zboril@iir.cz

¹⁾ Jiří Pehe in Právo, Zdeněk Zbořil in TV NOVA a Jiří Šedivý in Lidové noviny, 12/2004–1/2005.

²⁾ Fuksová, R.: *Aceh, země, kde se nikdy neprestala prolévat krev a téct slzy*, Praha: FFUK 2001, rukopis seminární práce.

³⁾ Bratr Oldřich, Čech z Furlánska, Popis východních krajů světa, přel. a pozn. opatřili František Gell a Rostislav Kocourek, Praha: Lidová demokracie 1962.

⁴⁾ Snouck Hurgronje: *De Atjeher*, 2 sv., Leiden 1893–1894.

Finsko v Evropské unii: Konstruktivní člen, který jde s proudem

Finové, národ žijící na severním okraji Evropy a holdující sauně a rybaření na ledu, prolomili pomyslné ledy v polovině 90. let, když v lednu 1995 spolu s Rakouskem a Švédskem vstoupili do Evropské unie. V rámci uvolňování vztahů v tající Evropě na konci 80. let a po geopolitické změně na počátku 90. let mohlo Finsko rozvinout spolupráci na mezinárodním poli za lepších podmínek, než jaké mu byly umožněny za dob studené války. Tehdy bylo sice jakýmsi mostem mezi Východem a Západem, ale při rozhodování o politických otázkách muselo brát v potaz přítomnost velkého souseda na východě.

JAROSLAVA POŠVÁŘOVÁ

Zpřetrháním smluv se Sovětským svazem a podáním přihlášky do Evropské unie v roce 1992 bylo o budoucí orientaci země rozhodnuto. Finsko inklinovalo vždy k Západu, avšak nikdy nemohlo navázat právoplatné vztahy s ostatními zeměmi. Stejně tak se Finsko snažilo už dlouho před vstupem do Společenství vytvořit vztahy s evropskými organizacemi, ale bralo přitom vždy ohled na svůj neutrální status. Neutralita zdůrazňovala nezávislost, což v praxi znamenalo vyhnout se všem politickým závazkům. Také z toho důvodu se veškerá spolupráce s tehdejšími ES týkala většinou ekonomických oblastí.¹⁾ Finsko se v této souvislosti nechalo dlouho inspirovat švédskými sousedy, což byl důvod, proč stáli Finové dlouho v jejich stínu. Teprve po vstupu přestalo Finsko hrát roli chudé sestřence Švédska a začalo o sobě v Evropské unii dávat vědět.

Vstupem Finska získala Unie nový rozměr, neboť vnější hranice Společenství se tím rozšířila až k Rusku; zároveň se zvýšil zájem Bruselu o pobaltský region. To se odráží i v úsilí Finska sblížit vztahy Ruska a Evropské unie. Také loňskému rozšíření o deset nových států byla ve Finsku věnována značná pozornost; vstup plně podpořilo, i když jisté obavy byly patrné zejména s přistoupením Estonska. S ním zachovává bohaté kulturní a ekonomické vazby, avšak určitý strach plynul z budoucích důsledků zejména pro finský pracovní trh.

Referendum o vstupu do Evropské unie v roce 1995

Vraťme se ale o deset let zpátky, do období, kdy Finsko vstupovalo do Evropské unie. Výsledek konzultativního referenda, které se konalo v říjnu 1994, dopadl pro severskou zemi kladně: pro vstup se vyjádřilo 56,9 procenta a volební účast dosáhla 74 procenta.²⁾ S ohledem na pouhý konzultativní charakter referenda mělo hodně Finů pocit, že už za ně politické strany dávno rozhodly. Blíže pohled na výsledky hlasování ukázal na obvyklé rozdělení podpory: *ne* řekli zejména starší lidé a farmáři;³⁾ proti vstupu se vyjádřili i voliči strany Zelených a vysokoškols-

ky vzdělaní lidé s levicovou orientací. Nejvíce vstup podpořili muži a voliči pravicové Národní koaliční strany. Rozdíl v podpoře se projevil i mezi méně osídleným severem a průmyslovým jihem hlasujícím na rozdíl od severu proevropsky. Nejsilnějším argumentem proti vstupu byla ochrana nezávislosti Finska, avšak podle většiny Finů dnes země zažívá větší nezávislost, než jakou měla v minulosti.

Euroskepticismus a vládní linie

Zapojení Finska do evropské integrace sice následně rozvířilo jisté debaty, ty ale nevedly k zásadním změnám ve finském politickém spektru. Politické strany zůstaly i po vstupu ve svých postojích k integraci pevné. Dá se dokonce prohlásit, že i strany, které byly původně proti vstupu, absorbovaly proevropskou dimenzi, aniž by zaznamenaly viditelnou ztrátu voličské podpory. Mezi stranami dnes panuje široký konsenzus, pokud jde o směr, jímž by se měla Unie v budoucnu ubírat, a žádá z nich dosud nevystoupila s návrhem z Unie vystoupit. Protestní hnutí vůči EU nemají ve Finsku velkou tradici a vyloženě negativní názory pronášejí pouze jednotliví členové parlamentu.⁴⁾ Na politické scéně se neobjevují relevantní populistické či extrémní strany. Skutečnost, že euroskepticismus nezapustil ve Finsku hlubší kořeny, se dá vysvětlit jednak samotnou podstatou systému, který je založen na konsenzuálním typu politiky, kdy spolupráce mezi vládními i parlamentními stranami zmenšuje jakékoliv ideologické konflikty. Vedle toho se ale Finsko také snaží hovořit v Bruselu jedním hlasem. Mezi otevřenými odpůrci Unie tak dnes najdeme pouze dvě parlamentní strany, které zůstaly věrné původnímu odmítavému stanovisku – Křesťanskou unii a Zemědělskou stranu.

Všechny dosavadní vlády, počínaje středopravicovou vládou (složenou ze Strany středu, Sociální demokracie a Švédské lidové strany) z roku 1991, si vytyčily za cíl dovést Finsko k jádru EU.⁵⁾ Avšak pouze jedna třetina voličů Strany středu se vyjádřila v referendu ohledně

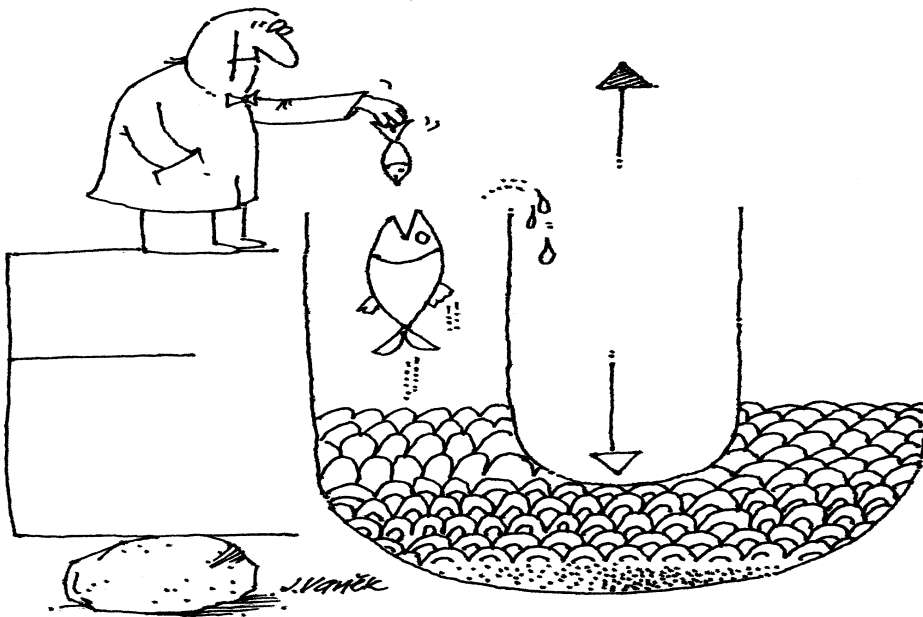
vstupu kladně. Samotná strana byla ve svém postoji k integraci rozdělena, necelá polovina poslanců za tuto stranu hlasovala proti podání přihlášky v roce 1992. Stranický kongres v roce 1994 podpořil členství pouze po hrozbě rezignace tehdejšího premiéra a předsedy strany Esko Aha.⁶⁾ Strana středu si zachovává odstup od představ federálního uspořádání EU a obává se především destruktivního účinku Společné zemědělské politiky na farmáře, tedy její hlavní voliče. Sociální demokracie přijala proevropskou linii v roce 1991. V referendu se 75 procent jejích voličů vyjádřilo kladně. Zasluhu lze přičíst předsedovi strany Paavu Lipponenovi, který od počátku svého uvedení do premiérského úřadu vyjedřoval přání dovést zemi do EU.⁷⁾ Dnes prosazuje finská sociální demokracie rozšíření většinového hlasování v Radě ministrů, zvýšení role Evropské unie v sociálních politikách a v oblasti životního prostředí, dále pak podporovala přijetí eura. I voliči Národní konzervativní strany hájící národní zájmy a suverenitu země hlasovali ve většině pro Evropskou unii, stejně tak jako voliči Švédské lidové strany. Opoziční strany Levá Aliance a Strana zelených byly vnitřně rozdělené a jejich stanoviska před referendem zůstala záměrně bez doporučení. Současná finská vláda Mattiho Vanhanena, tvořená Stranou středu, Sociální demokracií a Švédskou lidovou stranou, jednoznačně podporuje Unii jako důležitý bezpečnostní faktor a postavila se i za přijetí závazného a jednotného dokumentu v podobě Ústavní smlouvy EU.

V rámci jednání o budoucím návrhu ústavy se Finsko stavělo proti zřízení institutu prezidenta Evropské unie. Ministr zahraničí Ekki Tuomija naproti tomu prosazuje rozšiřování rozhodování kvalifikovanou většinou, kterou považoval za jednu z možností, jak se vypořádat s komplexností rozhodovacího procesu.⁸⁾ Finská vláda však neplánuje předložit návrh ústavy EU přijatý v červnu 2004 na summitu v Bruselu, ke schválení občanům, jelikož podle slov premiéra Matti Vanhanena *není tato konstituční smlouva opravdovou ústavou*.⁹⁾ Ústava nemění podle premiéra charakter Unie natolik, aby se k tomu museli nutně vyjadřovat finští občané. Podle současného průběhu celé debaty se zdá, že ústavní smlouva získá v parlamentu potřebnou většinu a ratifikační proces ústavy bude ukončen přibližně za dva roky.

Finsko jako konstruktivní člen Unie

Finsko se jako nový člen rychle zapojilo do procesu integrace, zejména chtělo ostatní členy zbavit pochybností, že by jeho status vojensky nezávislého státu mohl nějakým způsobem ohrozit proces integrace zejména v zahraničních a bezpečnostních otázkách. Brzy si získalo uznání za svůj pragmatický a kooperativní přístup. Jedna z iniciativ předložená Finskem byl návrh z roku 1998 přidat Severní dimenzi na seznam politik EU, což mělo vytvořit základ a platformu pro budoucí východní rozšíření Unie. Tato iniciativa přizvala tehdy ještě nečlenské země Evropské unie (Litvu, Lotyšsko, Estonsko a Polsko) a dále pak Norsko a Island k účasti na formulaci evropských politik.

První velkou zkouškou bylo finské předsednictví v druhém pololetí roku 1999, které skon-

čilo v prosinci úspěšným summitem v Helsinkách, jenž byl považován za jeden z nejpłodnějších summitů vůbec.¹⁰⁾ Koneckonců i díky této vrcholné schůzce došlo k zahájení vstupních rozhovorů s šesti novými kandidátskými zeměmi.

Finské otazníky z roku 1995 z dnešního pohledu

Podobně jako u Švédska nebo Rakouska v roce 1995, byl i vstup Finska do Unie, který se odehrál ve stejném roce, doprovázen celou řadou nejasností a částečně i obavami finských občanů. S odstupem deseti let se dá prohlásit, že většina z nich se nenaplnila.

Alkohol a evropské normy

Jedním z nejožehavějších bodů v rámci sládování finské legislativy s právem Evropské unie byla alkoholová politika. Ta je ve Finsku založena na státem vlastněné síti prodejen Alko a pouze zde je možno zakoupit tvrdý alkohol. Během vstupních rozhovorů bylo dohodnuto zachování monopolu s přechodným obdobím do konce roku 2003. Od počátku roku 2004 začala platit nová daňová politika, která snížila od března 2004 daň z přidané hodnoty (na max. 30 procent) a zvýšila množství dovezeného alkoholu z členských zemí EU pro individuální potřebu v rámci volného pohybu zboží. Hlavním důvodem těchto opatření byl dovoz až o polovinu levnějšího alkoholu z pobaltských států (zejména Estonska).

Zemědělství

Praktický dopad vstupu byl pro obyčejné občany minimální. Ovšem výjimku představuje zemědělství, které je pro Finy zvláště citlivou otázkou a které bylo postiženo již na samém počátku vstupu. Vstup znamenal prakticky vzdání se národní politiky ve prospěch společné evropské zemědělské politiky.¹¹⁾ Výrobní ceny pro farmáře klesly dramaticky o polovinu.¹²⁾ Před vstupem dostávali finští farmáři veřejné dotace v podobě vysokých importních cel a výrobních cen. S členstvím vzrostla povinnost opatřovat příjem přes přímou pomoc vypočítávanou z hektaru a kusu dobytka. Farmáři si stěžovali především na složitou byrokracii, spousta zemědělců se farmářství musela vzdát a počet farem tak klesl ze

100 000 z roku 1995 na pouhých 75 000 v roce 2002. Finské zemědělství se tak ocitá v obranné pozici, kdy dochází k pokusům skloubit národní preference s vyjednanými podmínkami.

Měnová unie

O mnoho jednodušší bylo z tohoto hlediska zapojení Finska do evropské měnové unie. Finsko jako jediná severská země přistoupilo v lednu 1999 k EMU, aby o čtyři roky později přijalo novou měnu euro. Euro se tak pro běžné občany stalo jednou z nejviditelnějších známek členství v Unii. Výměna starých finských marek proběhla rychle a bez viditelnějších problémů, vezme-li v úvahu celkově nízký počet papírových bankovek ve finském oběhu. Hlavní zájem veřejnosti se soustředil pochopitelně na otázku, zda přechod na jednotnou měnu nepovede ke skrytému zdražování.

Změna v zahraniční politice

Přestože se otázka finské neutrality nestala hlavním předmětem předvstupních jednání, Evropská komise vyjádřila určité pochyby, zda neutralita neohrozí v konečné podobě přijetí zahraniční politiky EU. Finská vláda se tak musela zavázat, že je připravena konstruktivně přispět k vývoji vojenské dimenze. Finsko společně s dalšími uchazeči muselo mimo jiné vydat speciální deklaraci, podle níž se plně zavazovalo k přípravě na aktivní účast v rámci společné zahraniční a bezpečnostní politiky.

Finská zahraniční a bezpečnostní politika prošla přeměnou z definované neutrality na koncepci vojenské neúčasti, tedy odmítání závazku společné obrany, kdy v případě ohrožení neobdrží Finsko od ostatních členů Unie žádné bezpečnostní záruky a musí se spoléhat jen na své síly. Tato koncepce je výsledkem vývoje, kterým si Finsko za posledních patnáct let prošlo v rámci neustálého redefinování svého statutu, aby se i nadále mohlo účastnit budování Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU. Podle kritiků však není možné, aby členský stát mohl standardizovat svou zahraniční, měnovou a sociální politiku s ostatními státy a zůstat vojensky neúčastný v případě, že by se některý stát Evropské unie stal cílem vojenského útoku. Finská vojenská neúčast se tak podle kritiků stává pouze mýtem, který má své kořeny a důvody v domácí politice.

Ekonomické otázky – pohyb pracovních sil

Finsko mělo od 90. let jednu z nejvyšších nezaměstnaností v rámci celé Evropské unie. Také z tohoto důvodu se vláda rozhodla limitovat přístup na finský pracovní trh. Opatření bylo zaměřeno především na Estonsko, jehož občané musejí mít, podobně jako ostatní občané nových států i nadále pracovní povolení. Toto opatření má platit do roku 2006, s možností prodloužení o další tři roky. Zatím však k nečekaným přílivům zájemců o práci ve Finsku nedošlo.

Jít s proudem

Podíváme-li se na současný pohled Finů na Evropskou unii, zjistíme především vlažný nezáměr, jak ukázaly poslední volby do Evropského parlamentu v roce 2004, kterých se zúčastnilo pouze 40 procent obyvatel.¹³⁾ K jistému zpolarizování Evropské unie a přiblížení této instituce občanům přispělo jmenování Jacoba Södermana prvním evropským ombudsmanem a Sirkky Hämäläinen členkou představenstva Evropské centrální banky. Další vlna zájmu o evropské dění se rozběhla po zveřejnění nepravdivé zprávy o tom, že Evropská komise plánuje zakázat barbecue, jednu z nejoblíbenějších aktivit Finů ve volném čase. Komise pak zpětně celou záležitost musela vysvětlit.

Postoj většinové finské společnosti k unijním otázkám se tak zdá být zcela v souladu s oblíbenou teorií národní historie, tzv. *ajopuuteoria*,¹⁴⁾ což znamená jednoduše jít s proudem. Na evropský vývoj dnes Finové nahlížejí podobně a jen těžko si lze představit, že by si postavili hlavu tak, jako to udělali Dánové či Britové v případě eura.

jajaposvarova@gmail.com

¹⁾ Jednalo se zejména o obchodní smlouvy s Evropským sdružením volného obchodu (ESVO); Finsko se roku 1961 stalo jeho přidruženým členem.

²⁾ Raunio, Tapio – Wiberg, Matti: *The Big Leap to the West The Impact of EU on the Finnish Political System*, s. 9, http://aei.pitt.edu/archive/00000206/01/dp_c89_wiberg.pdf

³⁾ Pouze 6 procent zemědělců se vyjádřilo pro vstup.

⁴⁾ Ve Finsku existuje pouze malé spojení mezi euroskepticismem a voličskou podporou euroskeptických stran. Ve skutečnosti se Finsko zdá být jedinou zemí, kde se objevují hlasitější euroskeptické nálady, avšak euroskepticismus založený na stranickém základě není dobře organizovaný a nemá téměř žádnou sílu. Raunio, Tapio: *The difficult task opposing EU in Finland*. March 2002, s. 2.

⁵⁾ Raunio – Wiberg: c. d., s. 3.

⁶⁾ Jedna z důležitých zemědělských zájmových skupin mající blízko ke Straně středu – Ústřední svaz zemědělských výrobců a lesnických vlastníků (MTK) si zachoval svůj negativní postoj.

⁷⁾ Raunio: c. d., s. 8.

⁸⁾ Finland against creating EU president. 4. 6. 2002, Ministry of Foreign Affairs, www.formin.finland.fi

⁹⁾ *Government is not calling referendum on new European Union constitution*, Helsingin Sanomat, 16. 8. 2004, <http://www.helsinginsanomat.fi/english/article/1076153524905>

¹⁰⁾ Leonard, Dick: *Finnish presidency ends in success*. Europe, 2000, č. 393, s. 4.

¹¹⁾ *The finnish experience from a farmer's point of view*, 8. 3. 2002, <http://www.mtk.fi/default.asp?path=2918,2935,2978,9148,10393>

¹²⁾ Finns and EU membership. Virtual Finland, http://virtual.finland.fi/netcomm/news/showarticle.asp?in_tNWSAID=25256

¹³⁾ <http://www.elections2004.eu.int/ep-election/sites/en/results1306/turnout-ep/index.html>

¹⁴⁾ Z rozhovoru autorky s Finkou Minnou Hartikaainen.

Katarské kolo Světové obchodní organizace znovu v otáčkách?

JAROSLAV FOLTÝN

V srpnu 2004 s úlevou prohlásil v interviu agentuře Reuters komisař pro obchod Evropské unie Pascal Lamy: „Katarské kolo Světové obchodní organizace (WTO) se opět točí. Rámcový program závěrečné konference je dán.“ S tímto uspokojením to mohl prohlásit navzdory potížím, které toto kolo přináší a určitě pro světovou ekonomiku ještě přinese.

Důvody jsou dva: Jednak se Katarské kolo celý rok od září 2003 netočilo vůbec a po krachu summitu v Cancúnu (září 2003) hrozilo jeho úplné zablokování s těžkými důsledky pro mezinárodní obchod, prestiž WTO a vztahy Sever – Jih. Druhým důvodem je, že na poslední chvíli dosaženým kompromisem na ženevských jednání v noci z 31. července na 1. srpna mezi tzv „skupinou 21“ (dále G-21) a rozvinutými tržními ekonomikami (RTE) se dosáhlo pouze nepatrného pokroku, bez stanovení konkrétních lhůt a závazků. To paradoxně exekutivě EU (zejména té odcházející) v podstatě vyhovuje. Spokojenost pro exekutivu přicházející je ovšem osidlná.

Také pro Spojené státy a vůbec světovou ekonomiku a její subjekty (včetně ČR) může přinést mnoho problémů. Účelem této stati je:

- Zamyšlení nad možnými důsledky prezidentských voleb v USA a střídání garnitur v Evropské unii pro liberalizaci světového obchodu.
- Poznámky k perspektivě dalšího „otáčení“ Katarského kola a k horizontu jeho ukončení. Že to nebude v původně plánovaném termínu, je nyní již jisté.
- Možnost aplikace „akční jednoty RZ“ v tomto procesu. Avšak i jeho váhavé roztáčení – lze-li to vůbec tak nazvat, není garancí jeho dovedení do úspěšného konce. Negociační stanoviska jsou dosud velmi vzdálená.

Zopakujme si základní fakta: Katarské kolo negociací WTO (dříve GATT) bylo odstartováno v roce 2001 na 4. ministerském summitu v Dauhá v Kataru a následně rozpracováno do tzv. Singapurských témat, z nichž nejdůležitější jsou zemědělské dotace, agrární obchod, označování původu zboží, nekalá soutěž a problematika duševního vlastnictví. V roce 2003 se však opakoval krach ze Seattlu (1999), a to v mexickém Cancúnu. Zde nově vytvořená skupina 21 zemí (G-21) vedená Čínou, Indií, Brazílií a dalšími velmi lidnatými a významnými zeměmi, jež reprezentují celkem 65 procent světové populace (avšak bez většiny zemí ACP tj. při-

družených zemí EU a arabských zemí), zablokovala dohodu, což bylo dosti obsírně reflektováno v naší publicistice.¹⁾ Hlavní linií střetu se staly zemědělské dotace na export a agrární přímé platby, vyplácené v USA a Evropské unii, velmi znesnadňující konkurenční schopnost rozvojových zemí (dále RZ). Ale i další ze Singapurských témat se zejména po vstupu Číny do WTO stávají velmi ožehavou problematikou.

Jednání pak pokračovala na tzv. průběžných negociačních v sídle Světové obchodní organizace v Ženevě, kde se 1. 8. 2004 podařilo dosáhnout výše zmíněného kompromisu. Země s rozvinutou tržní ekonomikou vyslovily zásadní souhlas s postupným odbouráváním zemědělských subsidií jako výhledového cíle, až na několik zvláště citlivých komodit. Singapurská témata byla, pokud se nevztahují přímo k zemědělství, zatím odsunuta stranou.

Kromě zásadního souhlasu s podstatnou redukcí zemědělských podpor ze strany RTE (spíše je správnější říkat USA a EU, neboť v Kanadě, Austrálii a některých dalších zemích nejsou podstatné) tedy zatím podstatného průlomu dosaženo nebylo. Většinu práce má tedy WTO ještě před sebou. Půjde o postupné „navěšování“ technických podrobností a lhůt na rámec vytyčený ženevským kompromisem. Otázka úspěchu dalšího postupu může být podstatně ovlivněna třemi faktory ekonomické i mimoekonomické povahy, které stojí zato rozebrat podrobněji.

1. Vliv změny exekutiv v USA a Evropské unii

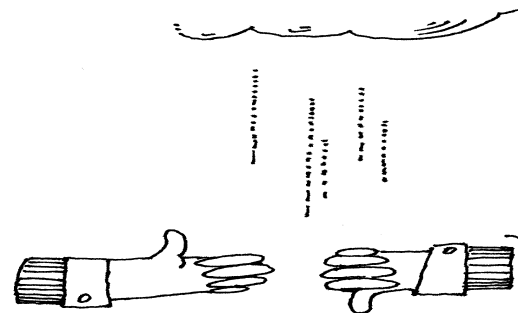
Prezidentské volby v USA a změny v exekutivě EU byly již od srpna 2004 považovány za dosti klíčové události pro časový i věcný vývoj obchodních negociací. Existovala snaha pokročit co nejrychleji dále, protože výměna negociačních garnitur, která vždy následuje po výměně nejvyššího vedení, byla správně identifikována jako podstatný zpomalovací faktor. Politické události v Iráku, na Středním východě a potíže při volbě či schvalování nových komisařů Evropské unii však toto urychlení nedovolily.

Tato snaha byla ostatně od počátku dosti hypotetická. I když nakonec vyhrál George W. Bush, bylo jasné, že změny v ministerských postech budou tentokrát značné. Je také diskutabilní, zda nová hypotetická administrativa, vzniklá po zvolení Johna Kerryho, by mohla pružněji reagovat na tuto nikoli zcela prioritní oblast. Nejasné také bylo, zda by tato nová administrativa byla receptivnější vůči G-21 a mohla lépe čelit silné farmářské lobbii v USA, protože ta by se mohla opírat o většinu Republikánské strany v Kongresu.

Podstatnější je však jiný argument. V roce 2007 totiž končí ve Spojených státech platnost zákona o zkráceném rozhodování v obchodních otáčkách (tzv. „rychlá linka“), umožňující prezidentovi rozhodovat v obchodních otáčkách a uzavírat obchodní smlouvy při zkráceném řízení, bez podstatnějšího vlivu Kongresu. Po tomto datu by Kongres jen obtížně schvaloval jakákoli rozhodnutí o zkrácení či odbourání dotací proti farmářské, hlavně bavlnářské a kukuřičné lobbii, s centrem na republikánském jihu a na středozápadě. I když Kongres v obou komorách nyní ovládají bezpečně republikáni, je průchodnost v USA – nejdůležitější zemi WTO – paradoxně možná lepší, protože Spojené státy budou muset alespoň zčásti dodržet závazek ze Ženevy, který stávající administrativa netorpedovala. Svou úlohu může také sehrát snaha o lepší spolupráci s Jižní Amerikou vůbec, a v rámci APEC a FTAA zvláště, takže znovuzvolení George W. Bushe může Katarskému kolu spíše prospět. Republikáni také nikdy nebyli velkými příznivci státních dotací, a to dlouhodobě, takže i tento aspekt jejich individualistického pojetí hospodářské politiky může sehrát svou úlohu, stejně tak ohromný deficit státního rozpočtu. Na definitivní soud je ovšem ještě příliš brzy, nová ministryně zahraničí C. Riceová neměla pro rozvojový svět a jeho požadavky v minulosti nikdy příliš vstřícný postoj.

2. Vliv vnitřního pnutí v Evropské unii

Daleko komplikovanější bude ovšem pro vývoj Katarského kola **vnitřní pnutí okolo této problematiky v EU**. Jistá předběžná sondáž, kterou vyvolala již exekutiva Romana Prodiho v otázce cukerných kvót a s nimi spojených nižších dotací, narazila na dosti tvrdý

odpor jak ve starých, tak zejména v nově přijatých zemích Evropské unie.

Nynější situace není pro větší „roztočení“ Katarského kola ze strany EU příznivá hned z řady příčin. Ačkoliv se původně doufalo, že Katarské kolo by mohlo skončit do roku 2005, zdá se tento termín už nyní naprosto nereálný a horizont se ve většině komentářů posunuje někam k roku 2007 až 2008. Ukazuje se, že starý evropský model podpory zemědělství (CAP), není dlouhodobě *financovatelný*, tím spíš, jak poroste participace nově přijatých zemí na dotační politice. Nové pojetí „sociálního státu“ této otázce také nepřispěje.

Je zřejmé, že rozvojové země dokáží vyrábět řadu základních potravin, a zejména pochutin, a ovoce i zeleninu, nemluvě již o technických plodinách, značně levněji, než tvoří náklady na jejich výroby v Evropské unii. Ta čelí této konkurenci exportními dotacemi a přímými zemědělskými platbami. Za předpokladu udržení masivních subvencí například na cukr ve výši 480 EUR za tunu činí exportní dotace k výrobní ceně okolo 720 EUR. Evropská unie (15) exportovala 15–20 procent své produkce, přičemž nad určitou hranici chránila dovozy z rozvojových zemí ještě dosti podstatnými cly, téměř ekvivalentními dotacemi. Liberalizací obchodu a postupným rušením dotací u stovek podobných výrobků dojde k zániku nejen mnoha firem a zemědělských podniků, ale i jednotek agroprůmyslu (např. cukrovarů). Evropská unie se tak ocitá před těžko řešitelným dilematem.

Obdobně je tomu v řadě zejména tradičních průmyslových výrobků. Plnoprávné členství Číny ve WTO znamená rušení kvót na dovoz například čínského textilu od 1. ledna 2005. Textil může ale do Evropské unie vyvážet velmi levně i mnoho dalších rozvojových zemí, některé z nich i obuv, náradí, ale i sofistikovanější sortiment (např. Indie).

Důsledky budou značné, a navíc se selektivními národními i regionálními souvislostmi. Přínos mohou očekávat hlavně velké země, jako jsou Čína, Brazílie, JAR a Indie. Proto se jmenované země také ujaly většiny iniciativ v G-21 a vyjádřily uspokojení nad ženevským kompromisem hned v srpnu 2004. Indický ministr hospodářství Amal Nath jej označil za nejen přijatelný, ale i perspektivní. Přínos ovšem

mohou očekávat i některé RTE (Austrálie, Nový Zéland, částečně i Kanada). V těchto zemích nachází skupina G-21 nezanedbatelnou, i když nikoli rozhodující podporu.

Největší posun ale zaznamenal podle našeho názoru ženevský kompromis nikoli v příslibu postupné eliminace dotací (ostatně bez termínů, rozsahu a technických specifikací), ale v tom, že byla odsunuta agenda Singapurských témat, zejména ekologických, sanitárních a sociálních standardů v rámci jednacích oblastí o nekale soutěží. Zde rozvojové země získaly podstatný ústupek.

Čína má například podhodnocenou měnu (podle střízlivých odhadů je jüan podhodnocen o 25–30 procent), soustavně porušuje mezinárodní zvyklosti v oblasti životního prostředí, v pracovní době, mzdových tarifech, její podniky pracují na bázi nejlevnějších energetických vstupů atd. Za těchto okolností, nezmění-li se status quo, jen v oblasti Dohody o obchodu s textilem a ošacením, uzavřené ještě v rámci GATT (Multifibre Agreement), bude v Evropské unii ohrožovat v brzké době na 3 miliony pracovních míst (v ČR asi 40 tisíc), převážně v ženských profesích. V jiných oblastech hospodářského života tomu bude obdobně.

Přesto je většina nevládních organizací (NGO) přesvědčena, že tyto standardy nemohou rozvojové země dodržovat. Například představitel vlivné nevládní organizace OXFAM G. Kripke řekl doslova, že „...pokud to bohaté státy myslí s chudými dobře, musí nejprve zrušit překážky, které jim brání v rozvoji. Chudé země nemohou být nuceny k okamžitému zavádění standardů, na které prostě nemají prostředky.“²⁾ Jak je zřejmé, jde tu o zásadní střet v pojetí liberalizace světového obchodu, který se v rámci jednání Katarského kola otevřel.

Striktní dodržování výchozích pozic ovšem nemůže nakonec prospět ani jedné straně. Část prostředků uvolněných liberalizací (odhady jdou až do řádu 500 mil. USD ročně) by získaly šťastnější rozvojové země, ale jejich určité části by se mohlo použít i pro nejméně rozvinuté země formou zvýšení rozvojové pomoci, která nyní již léta stagnuje. Jde v podstatě o variantu starého sporu o přestavbu systému mezinárodních ekonomických vztahů ze 70. a 80. let (tzv. „Nový mezinárodní ekonomický řád“).

3. Jak dalece zůstala zachována „schopnost jedné akce“ RZ?

Třetí oblastí, na které bude záviset úspěch či neúspěch Katarského kola WTO, je schopnost akční (negociační) jednoty rozvojových zemí. Právě Katarské kolo ukazuje, a to prostřednictvím akce G-21, že tato schopnost ještě úplně nezmizela ani v éře globalizace.

Tento proces, široce medializovaný v 70. a 80. letech (akce OPEC atd.), byl v 90. letech právě v souvislosti s globalizací marginalizován. Nyní se zdá, že dochází k jeho částečné regeneraci. Sice pouze částečně, ale nicméně průkazně, neboť skupina G-21 už dvakrát dosáhla úspěchu (Cancún 2003 a Ženeva 2004). Ukazuje se, že i ve vzrůstající míře diferencu-

jíci, a tudíž i stále více heterogenní rozvojový svět se může na čas spojit, jde-li o společný anebo většinový zájem. V tomto případě o takový většinový zájem jde, přestože v G-21 je pouze menšina rozvojových zemí, které však reprezentují 65 procent světové populace. S jistotou dávkou licence k nim přidáváme i Čínu, která však stále ještě aspiruje na místo hegemonu v rozvojovém světě. Společně pak tvoří nejen velkou část světové populace, ale i značný potenciál kombinovaného HDP, a jsou zde země, jejichž rozměr národohospodářského komplexu je úctyhodný (Indie, Brazílie).

Nepřipojila se však – až na výjimky – skupina ACP (lomské země), ani strategické arabské země, patrně kvůli zachování dobrých vztahů k Evropské unii a přísunu dotovaných, a tedy relativně levných potravin, jichž se zemím Středního a Blízkého východu (většinou velmi neúrodným) nedostává. Také některé latinskoamerické země měnily svou podporu, takže počet zemí kolísá mezi 20–23 a pouze setrvačností se hovoří stále o G-21.

Oproti 70. a 80. letům a problematice tzv. původního „Nového mezinárodního ekonomického řádu“ je tedy ona „schopnost jednotlivé akce“ nižší, křehčí, méně komplexní a svým způsobem omezenější. Nicméně stále existuje a do budoucna je s ní třeba počítat i v nové éře urychlující se globalizace. Zůstává jedním z hlavních faktorů rychlosti „otáček“ Katarského kola a úspěšnosti WTO, která je klíčová pro liberalizaci světového obchodu a zprostředkování i mezinárodního pohybu kapitálu.

Tato liberalizace, jakkoli ji tranzitivní ekonomiky (TE) verbálně podporují, směřuje v řadě ohledů v praxi proti jejím některým zájmům, zejména jsou-li již členy EU. Bude znamenat zostření boje o zemědělské dotace uvnitř Evropské unie i v rámci národních celků a regionální či subregionální konkurence. Pro země, kde je agrární sektor nadále výrazný (Polsko, částečně Maďarsko a pobaltské země), bude zejména ožehavá, ale ani pro ČR nebude jednoduchá (cukrovka, textil, masné výrobky, kožedělný sortiment atd.). Ve svém souhrnu ale bude i pro ně přínosná, zejména perspektivně. Nejvíce – podle některých propočtů až 1,6 procenta růstu HDP – by totiž Katarské kolo přispělo zemím OECD, jejímž členem Česká republika je. Země původní EU (15) by měly výnos údajně jen 0,6 procenta, implicitně tedy podle údajů Mezinárodního měnového fondu³⁾ by tržní ekonomiky nově přijaté do OECD měly mít výnos vyšší. Jak bylo již řečeno, mají zemědělská subsidia dvojí hlavní formu: přímé platby na vstupy a výrobní příjmy zemědělců, a za druhé tarifní a exportní subsidia. Obě formy od poloviny 80. let (s mírnými jedno- až dvoletými výkyvy) trendově klesají, nicméně tarifní a exportní subsidia stále zůstávají asi čtyřikrát vyšší než přímé platby. Česká republika a ostatní nově přijaté země, jejichž podíl na přímých platbách je zatím malý a měl by až postupně růst, nebude tedy natolik ohrožena ani v případě podstatného snížení dotace, k čemuž je ostatně ještě daleko. Česká republika je více zainteresována na hlavní formě (exportních

subsidiích), a tedy liberalizace světového obchodu agrárního i neagrárního v jejím zájmu zůstává.

Splnění původních požadavků z Cancúnu by nesporně urychlila i diferenciaci „klasických“ rozvojových zemí (tzv. Jihu). Na jedné straně vydělají země jako Brazílie, Čína, ale i arabské země, přínos pro subsaharskou Afriku by byl spíše menší a Indie, jakkoli je jednou z vedoucích zemí G-21, by byla spíše něco pod průměrem. U této a dalších zemí vzbuzují spíše obavy další Singapurská témata, zejména volný pohyb kapitálu (agenda MAI), problematika duševního vlastnictví (agenda TRIPS) atd.

Výsledkem bude tedy nejspíše kompromis, jehož obrysy se začaly rýsovat v srpnu v Ženevě. RTE nepůjdou tedy tak daleko, kam sahaly jejich požadavky, se kterými šly původně v roce 1999 do Seattlu, a naopak rozvojové země asi sleví z odmítavých pozic, jež vedly ke krachu v Cancúnu. Dohoda však nebude moci být dosažena kuloárními jednáními jako před Dauhá. Rozvojové země ji označily za tzv. metodu modrého pokoje, údajně podle barvy tapet pracovního výkonného ředitele Světové obchodní organizace v Ženevě, kam dostaly pozvánku jen některé země, o nichž bylo předem známo, že jejich postoj je smířlivý.⁴⁾ Bude vyžadovat ještě mnoho úsilí, času a dobré vůle. Katarské kolo se tedy „točit“ opět započalo, rozhodně však není garantováno, že se ještě nezastaví a dospěje do svého závěru brzy. Vždyť předchozí kola dávají jasný precedens, když Uruguayské kolo a Kennedyho kolo se v minulosti uzavíraly vždy s několikaletým zpožděním.

Katarské kolo negociací WTO se tedy poněkud pohnulo, ale do plnohodnotného a trvalého pohybu má ještě daleko. Proto také výrok Pascala Lamyho, uvedený na počátku tohoto textu, lze chápat stále spíše jako přání než pevnou realitu. Lze si ale přát, aby se tento pohyb zrychlil. Jinak totiž lze očekávat tlaky na vytvoření silných regionálních bloků, které se nacházejí navzájem v rivalském postavení. To se již ukázalo koncem roku 2004 (summit APEC v Santiagu v říjnu, nebo dohoda Číny a zemí ASEAN podepsané v Laosu v listopadu). Celosvětová obchodní liberalizace, byť pomalá a podmíněná, je lepší alternativou pro budoucnost než blokové soupeření. Řada analytiků v oblasti mezinárodního obchodu se totiž domnívá, že ke globálnímu modelu liberalizace se nakonec stejně dospěje a mezistupně regionálních soupeřících bloků tento historický vývoj mohou pouze zdržovat, navíc i přispívat ke zhoršování většiny globálních problémů, nedosáhnou-li rozvojové země brzy nějakého globálního kompromisu.

¹⁾ U nás např. Lebeda, P.: Kolapsem k reformě světového obchodu, Mezinárodní politika. č. 12/2003, nebo Lebeda, P.: Cancúnská bariéra pro WTO, Literární noviny 42/2003.

²⁾ Němec, P.: WTO Odbouráme dotace a otevřeme trhy, Hospodářské noviny 2. 8. 2004.

³⁾ IMF Economic Outlook, September 2002, Washington, D.C. s. 88.

⁴⁾ Bello, W.: Lack of Transparency in the WTO. Development Dialogue, Uppsala, 1/2002.

Imigrace, otázka složitá

PAVEL
SITEK

Přistěhovalectví do Francie je velmi komplikovaná a rozsáhlá otázka. V tomto krátkém textu jsme se zaměřili na život imigrantů na předměstí a snažili jsme se přiblížit problémy spojené s životem v okrajových částech větších francouzských měst s úmyslem vysvětlit úzké spojení nacionalismu, rasismu a diskriminace ve francouzském prostředí. Zároveň jsme se snažili odhalit, v jaké míře je uplatňována idea rovnosti. Omezili jsme se na nejnужnější informace, které by měly přispět k nastínění vybraného problému.

„Abstraktní kolektiv“

Otázky národů, národních hnutí a nacionalismů jsou v literatuře poslední doby velmi dobře zpracovávány a nadále diskutovány. Tento zájem není neopodstatněný. Ne nadarmo byly národ nebo nacionalismus nazývány Jean-Baptiste Duroselle *motorem dějin*.

Na jednu stranu se zdá, že s postupující integrací neztratí nacionalismus na významu ani v budoucnu; ba právě naopak. Vývojem k určité evropské jednotě byla posílena myšlenka, že jakákoliv organizace musí klást důraz na národní stát;¹⁾ „*národní státy a partikulární zájmy zaujímají opět místo na scéně našeho kontinentu.*“²⁾ Na scénu vstupují i další -ismy, jako jsou rasismus a fanatismus, které jsou s nacionalismem velmi často úzce spojeny.³⁾ A s nimi dále souvisí i diskriminace.

Na druhou stranu „*přes všechny zdánlivé a možná ještě dlouho do budoucnosti trvající symptomy leccos nasvědčuje tomu, že současná civilizace je dobou ústupu národních identit a s nimi i nacionalismů.*“⁴⁾ Například podle Ulricha Becka se v současné době nejedná o renacionalizaci kontinentu, nýbrž o dokončení utváření identit, zvláště těch, které jsou určitým způsobem oslabeny.

Ať se přikloníme k jednomu či druhému názoru, je nepopíratelné, že při tomto procesu „*opětovného návratu*“ na scénu či *dotváření identit*, tedy *přijímání hodnot, vzorů a rolí*,⁵⁾ vstupuje do hry mnoho různorodých faktorů, mezi nimiž hraje jednu z důležitých rolí imigrace.

Rovnost a tolerance

Základní heslo francouzské společnosti formované bohatou historií a šířené za hranice *hexagonu*⁶⁾ je velmi dobře známé: *Svoboda, rovnost, bratrství*.

Rovnost spatřujeme například v čl. 4 Ústavy z roku 1793: „*Každý člověk, který dovrší věku 21 let, narozený a žijící ve Francii, a každý cizinec, který dovrší věku 21 let, který žije ve Francii po dobu jednoho roku, který se zde žije prací, nebo nabý-*

vá majetku, nebo pojmá za manželku Francouzku, nebo adoptuje dítě, nebo živí starce, nebo konečně ten, u něhož zákonodárny sbor shledal dostatek zasloužené humanosti, každému takovému cizinci náleží práva francouzského občana.“⁷⁾

Formulace této myšlenky musela být samozřejmě v průběhu času upravována, především pak v posledních dvaceti letech 20. století, a sítě byrokratického aparátu se stávaly čím dál tím méně propustné.

Přesto tradice *země lidských práv* lákala velké množství uprchlíků z různých zemí, a právě tato neustále zvyšující se imigrace nastavila francouzské společnosti zrcadlo, ve kterém se objevil ne jeden problém.

Imigranti přicházeli v několika vlnách. V současné době tvoří imigranty nejen osoby přicházející z Asie a Afriky, tedy z míst, kde se nacházely francouzské kolonie, ale také z oblastí nefrankofonních.

Motivy imigrace jsou tradiční: práce, vyšší životní úroveň, důvody politické a nebo také – a dá se říci především – *připojování se k rodině* (rodina po odchodu jednoho člena, jenž odešel ze své země do Francie, zůstala nekompletní, a tak zbývající členové, po nějakém čase, následují chybějící *element do země lidských práv*).

V závislosti na velkém množství imigrantů je ve Francii problematika imigrace důležitou politickou otázkou. V jejím rámci se řeší vše, co souvisí s integrací imigrantů do francouzské společnosti. Mimo chodem, francouzské vnímání *integrace do společnosti* je následující: Imigranti jsou stále připoutáni k původní společnosti a ke své národní či etnické kultuře, ale politické tradice společnosti, která je přijala, ovlivňují jejich účast na občanském a ekonomickém životě. Podle této republikánské tradice musí být státní moc vykonávána bez ohledu na národnost. To znamená, že nesmí docházet k pozitivní diskriminaci ani ve prospěch cizinců, ani ve prospěch Francouzů.⁸⁾

V této myšlence by nemělo být místo pro nacionalismus, rasismus ani diskriminaci. Podle našeho názoru je formulována v duchu republikánské tradice, rovnosti, bratr-

ství a otevřeného národa; pevných pilířů *obsahu francouzské identity*. Idea, která se brání vzniku oddělených komunit. Imigrant by se měl zařadit do společnosti se všemi svými odlišnostmi, a zároveň se podílet na jejím chodu. Navíc, podle slova bývalého ministra sociálních věcí (současného ministra školství) Françoise Fillona je i v rozporu s teorií Samuela Huntingtona o střetu civilizací: *Integrace* (do společnosti – pozn. autora) *se radikálním způsobem staví proti tezi střetu civilizací(...)*. *Integrace, to je politický projekt proti tomuto střetu.*⁹⁾

Pokud připustíme, že tomu tak je, musíme se ptát, zda tato *logika rovnosti* platí i ve skutečnosti. Nejedná se náhodou opět o tvrdou srážku teorie a praxe?

V závislosti na praxi se totiž nabízí ještě jedna otázka: Proč v současné době představují imigranti pro tolerantní Francouze a jejich identitu určitou hrozbu?

Myslíme si, že se cítí být jaksi *zaplaveni*. A to zaprvé požadavkem *tolerance*, která je vyžadována ze strany imigrantů, kteří svým chováním často vytvářejí ve Francouzích pocit nepřátelství. A odtud je pak krůček k tomu, že hodnoty, vzory chování, náboženství či stravovací návyky přispívají k vytváření nedobrych vztahů, které vedou k tzv. *sociálnímu rasismu*.¹⁰⁾ S podobnými pocity se pak dostávají obavy, že by mohlo dojít k ohrožení *francouzské identity*.

Za druhé se pak Francouzi cítí být *zaplaveni* pocitem nedostatku. Pocitem nedostatku *tolerance* od imigrantů, kteří shora zmíněnou toleranci vyžadují, ale zároveň nejsou ochotni respektovat ideu integrace do společnosti, v níž se nacházejí. Zdá se, že tolerance je kontraproduktivní.

„Les quartiers sensible“ a islám¹¹⁾

Subjektivním hodnocením bychom se rádi vyhnuli, přesto si neodpustíme poznamenat, že leckomu by se mohlo zdát, že imigranti z Asie či z Evropy jsou přijímáni daleko lépe než ti, kteří přicházejí ze severní Afriky.

Na začátek je nutné upozornit na dvě důležité věci. U Francouzů se někdy objevují projevy xenofobie, ale podle našeho názoru nejsou rasističtí, protože jim to způsob jejich smýšlení nedovoluje. Tím chceme zdůraznit, že Francouzi mají spíše obavu o svou kulturu. A zadruhé, imigranti, na které se většinou *francouzský rasismus* obrací jako na první v řadě, jsou muslimové přicházející z Tuniska, Maroka či z Alžíru. Vzniká tedy další otázka, proč tomu tak je. Následující odpověď je jednou z možných.

Ve Francii naráží islám na několik zásadních bariér. Stejně jako ve velké části západního světa, jsou násilné praktiky fanatických muslimů bohužel vztahovány na celou tuto náboženskou komunitu. Na tomto faktu nesou podíl i média, která po 11. září 2001 často informují o teroristických útocích a o četné odpovědnosti Severoařičanů.

Dále, i když je islám druhým nejsilnějším náboženstvím ve Francii, jasná hranice *světského státu*, daná odlukou státu od církví

a sekularizací, znemožňuje jeho integraci do francouzské společnosti. A dalším problémem, který přispívá k zvyšování nevrzivosti k uctívání Alláha, jsou především tzv. *problematické čtvrti* větších francouzských měst (*les quartiers difficiles* nebo *les quartiers sensibles*), neboli tzv. *ghetta*.

Skoro dvě třetiny imigrantů bydlí ve městech, která mají více než 200 000 obyvatel¹²⁾ (je patrné, že ne všichni jsou nutně muslimové). Nově přichází přistěhovalci se většinou usazují tam, kde již mají vytvořené určité zázemí. Tedy tam, kde jsou jejich *blízcí*. Může se jednat o rodinu, známé či příslušníky stejného národa. Tím dochází ke koncentraci cizinců v určitých lokalitách.

Tato místa jsou samozřejmě obývána i samotnými Francouzi. Ti – jako představitelé majoritní společnosti – jsou ale jen velmi zřídka ochotni akceptovat nechuť některých imigrantů, alespoň částečně přijmout francouzskou ideu integrace do společnosti. Francouzi tato místa velmi často opouštějí, a tak „*dochází k živelnému nárůstu stovek ghett, která se nacházejí na perifériích měst, odkud je Republika vytačena.*“¹³⁾ Život v těchto čtvrtích se nese ve znamení závažných společenských problémů, jako je násilí, nedostatečné vzdělání, nezaměstnanost, diskriminace či rasismus.

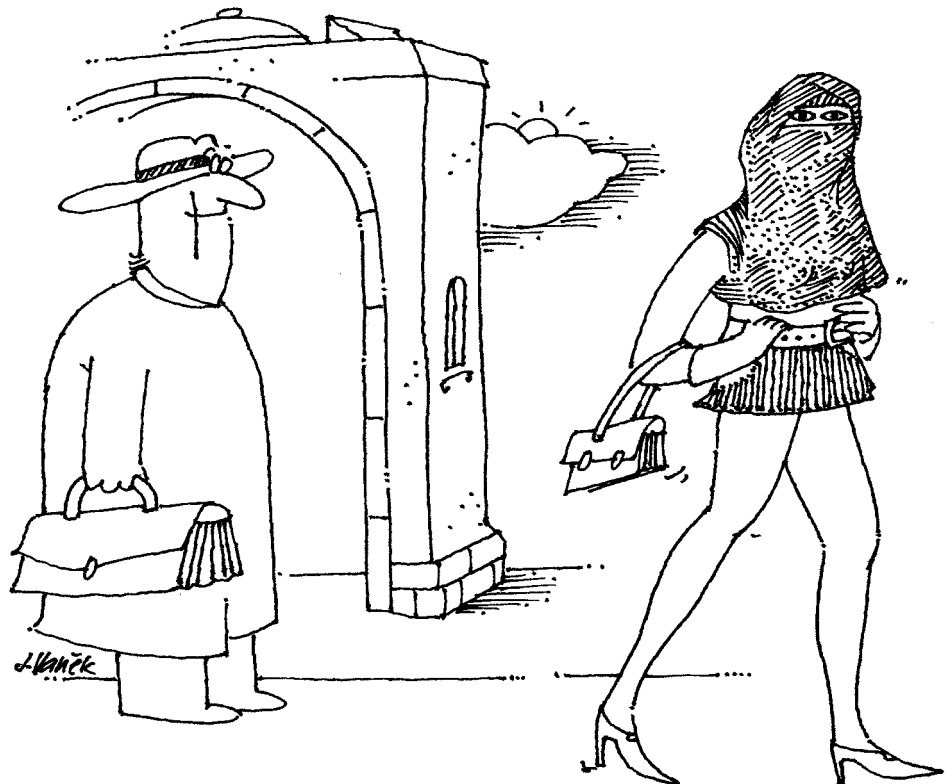
Mezi městy a těmito problematickými oblastmi vzniká hranice, která pomyslně rozděluje i její obyvatele od zbytku společnosti. Objevil se tak určitý druh *nerovnosti*; *místo bydlení je považováno za ukazatel toho, kdo jsme*. Život v těchto čtvrtích se stal ukazatelem budoucího společenského osudu jednotlivce.

Vycházíme-li z předpokladu, že sociální prostředí ovlivňuje náš vývoj, a tím i naši

úspěšnou či neúspěšnou budoucnost, musíme si přiznat, že mnoho Francouzů nemá důvod v těchto čtvrtích zapustit své kořeny. Klasický příklad francouzského multikulturálního soužití v jednom domě už není tak běžnou záležitostí. V zemi, kde dochází k neustálému vyzdvihování republikánské tradice rovnosti a prosazování shora zmíněné integrace, ukazuje tento problém na velmi bolestná místa společnosti.

Současná generace francouzských muslimů se nachází ve zvláštní situaci. Od náboženských pravidel svých předků se mladí lidé způsobem svého života vzdálili a k přijetí kultury francouzské společnosti mají ještě daleko. Někteří z nich se tak cítí jaksi rozdějeni mezi islám a křesťanskou či laickou kulturou Francie. Protože *každý člověk je nucen přijmout určitou totožnost, identitu, aby se mohl v lidském životě a společnosti orientovat a přežít*,¹⁴⁾ tyto mladí lidé se ztotožňují s životem na předměstí.¹⁵⁾ K nalezení *lepší totožnosti* jim často brání i vyskytující se způsob smýšlení, který by se dal charakterizovat slovy: Proč se snažit o integraci na úkor ztráty vlastní kultury, když vás tato společnost odmítá a diskriminuje?

I když zákony jakoukoli diskriminaci zakazují, ve velké míře stále existuje. Naproti tomu Francouzi uvedli do chodu politiku, která se snaží problémy s diskriminací a etnické bariéry překonat. Přistěhovalcům a jejich dětem byla podána pomocná ruka při hledání vhodné školy a vhodného vzdělání, práce či ubytování (problém s pozitivní diskriminací se již také objevil, ale ten teď ponecháme stranou).

V našem světě je vzdělání podmínkou úspěchu. *Chce-li někdo dosáhnout v zaměstnání pozic, o které usiluje a kterých není mnoho, jsou závěrečné diplomy stále (...) nutnější.*¹⁶⁾ Navíc podle knihy Erika Maurina *Rovnost příležitostí*,¹⁷⁾ je Francie jednou ze zemí, kde je nerovnost mezi mladými a starými a diplomovanými a nediplomovanými jedna z nejvyšších. Z četných zkušeností víme, že nedostatečné vzdělání předurčuje mladé lidi k nezaměstnanosti, což často vede ke stupňování kriminality. V tomto bodě nastíněného sociálního kolotoče se nám kruh uzavírá. Popsaná situace samozřejmě nevznikla ze dne na den. K tomuto stadiu špela francouzská společnost v posledních deseti až patnácti letech.

Shrneme-li nastíněnou situaci, můžeme konstatovat, že:

- v současné době je osud imigranta ve Francii dosti často určován místem bydlení,
- národní cítění a obavy ze ztráty identity nepřímo roztáčejí kola diskriminace,
- v této situaci nezbyvá moc prostoru na realizaci ideálů rovnosti.

Z těchto důvodů si myslíme, že na půdě *země lidských práv* jsou nacionalismus, rasismus (popř. sociální rasismus) a diskriminace v úzkém propojení. Zamyšlení nad harmonií slov *svoboda, rovnost, bratrství* je tedy na místě.

Na úplný závěr nezbyvá než poznamenat, že imigrace nepředstavuje problém pouze pro Francii, ale i pro některé další státy Evropské unie. Je tedy více než jasné, že imigrační politika nemůže být promyšlena pouze na úrovni národní, ale i na úrovni evropské. Imigrace je opravdu otázkou složitou. Ale i toto je jedna z tváří sjednocené Evropy.

pavelsitek@volny.cz

¹⁾ Duroselle, J.-B.: *L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris 1996.

²⁾ Schutze, H.: *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003, s. 8.

³⁾ Duroselle, J.-B.: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris 2001.

⁴⁾ Rezník, M.: *Formování moderního národa. (Evropské dlouhé 19. století)*, Praha 2003, s. 12.

⁵⁾ Rezník, cit.d., s. 29.

⁶⁾ Podle tvaru šestiúhelníku, který Francie připomíná, se Francii říká *hexagone*.

⁷⁾ <http://www.monde-diplomatique.fr/2004/06/DJIAN/11263>

⁸⁾ http://www.archives.premierministre.gouv.fr/jospin_version3/fr/ie4/contenu/27085.htm#2

⁹⁾ http://www.social.gouv.fr/hm/actu/33_031208ff.htm

¹⁰⁾ Debbasch, Ch., Pontier, J.-M., *La société française*, Paris 2001.

¹¹⁾ *Problematické čtvrti*.

¹²⁾ http://www.archives.premier-ministre.gouv.fr/jospin_version3/fr/ie4/contenu/27085.htm#2

¹³⁾ Orcival, F. de: *Agonies, résistances et renaissances*, Le Figaro, 15. 7. 2004.

¹⁴⁾ Rezník, M.: *Formování moderního národa. (Evropské dlouhé 19. století)*, Praha 2003, s. 29.

¹⁵⁾ Debbasch, Ch., Pontier, J.-M.: *La société française*, Paris 2001.

¹⁶⁾ Beck, U.: *Riziková společnost. Na jiné cestě k modernitě*, Praha 2004, s. 245.

Co přinesla operace Irácká svoboda?

Operace Irácká svoboda byla výsledkem dlouholetého vývoje vztahu Spojených států k diktátorskému režimu – jde o jednu čtvrtinu století, která zahrnuje celkem čtyři etapy. Ta první překrývá celé období irácko-iránské války v letech 1980–1988. Potom přišla operace Pouštní bouře 1991, pak etapa zadržování a nakonec vojenské svržení Saddáмова režimu.

JAN EICHLER

Spolupráce v 80. letech

Lawrence Freedman, profesor válečných studií na King's College London, výstižně připomíná, že v době irácko-iránské války „všechny západní státy bez výjimky měly s Irákem dobré vztahy a vůbec nedávaly najevo znepokojení nad iráckými zbraněmi hromadného ničení (ZHN).“⁽¹⁾ Základním motivem přístupu Západu k tehdejšímu Iráku byly geopolitické a geoeconomické souvislosti. Iránská šíitská revoluce z roku 1979 byla považována za vážnější a naléhavější bezpečnostní hrozbu než Saddámův Irák. Právě tato skutečnost předurčila pohled na úlohu tehdejšího Iráku – větší váhu než krutovládná a agresivní politika Saddáma Husajna měl strategický záměr využít Irák a jeho armádu jako val mezi Íránem na jedné straně a proamerickými sunnitskými státy na straně druhé.

Vrcholnou událostí celé této etapy se stalo obnovení diplomatických styků mezi Spojenými státy a Saddámovým Irákem. Ironie osudu dokonce chtěla, že emisarem tehdejšího prezidenta R. Reagana pověřeným splněním tohoto úkolu byl Donald Rumsfeld. Ten se s diktátorem Husajnem sešel v jeho palácích v Bagdádu na Vánoce 1983, kdy se již dobře vědělo, že v době, kdy se probíhající válka vyvíjela v jeho neprospěch, nasadil pro-

ti iránským vojskům zbraně hromadného ničení.

Agrese do Kuvajtu – další Saddáмова fatální chyba

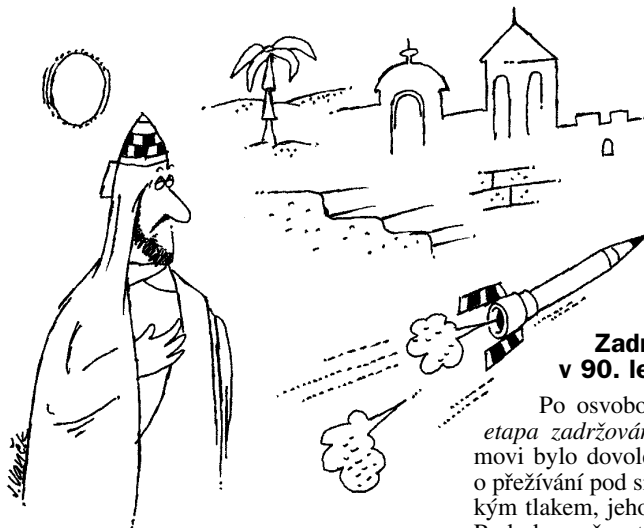
Po skončení irácko-iránské války nastala etapa *přímé vojenské konfrontace*. Jejím počátkem byla hrubá chyba iráckého diktátora – cestou vojenské agrese zabral celé kuvajtské území. Saddáмова agrese se dočkala jednoznačného odsouzení v rezoluci Rady bezpečnosti OSN č. 660 (2. 4. 1990), která jej vyzvala k okamžitému a bezpodmínečnému stažení všech svých vojsk. Když na ni Saddám nereagoval, následovala rezoluce 678 (29. 11. 1990), která dala členským státům zmocnění „užít všech prostředků nezbytných k naplnění rezoluce 660“.

Tehdejší americká administrativa nepostupovala jednostranně, bez ohledu na mínění jiných zemí či mezinárodních organizací. Naopak, „plně brala v úvahu názory mezinárodního veřejného mínění.“⁽²⁾ Zaměření na multilateralistický přístup přineslo velmi dobrý výsledek – během pěti měsíců velkého diplomatického úsilí dokázaly USA vytvořit dočasnou koalici 33 zemí, která zahrnovala i arabské země. Výsledkem důkladné přípravy bylo nejen vytvoření mezinárodní koalice, ale také konkrétní provedení vojenského úderu.

Během války v Perském zálivu⁽³⁾ byl vážně poničen vojenský, ale i průmyslový potenciál země, vedle mnoha vojenských kapacit byly zničeny elektrárny, rafinérie, ropné zdroje, sklady potravin, úpravní pitné vody, čistíčky odpadních vod a další důležité objekty.

Zadržování v 90. letech

Po osvobození Kuvajtu následovala etapa *zadržování* – containment. Saddámovi bylo dovoleno přežít u moci, ale šlo o přežívání pod silicím mezinárodněpolitickým tlakem, jehož základem byla rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 687, která se za-

měřila především na irácké zbraně hromadného ničení. Již ve 2. polovině druhého mandátu prezidenta Clintona však v USA neustále sílil tlak neokonzervativních politiků. Programovou platformou tohoto přístupu se stal dokument neokonzervativců nazvaný Project for a New American Century.⁴⁾ Z Projektu nového amerického století vycházel i Otevřený dopis prezidentovi USA z ledna 1998, jehož předními signatáři byli Donald Rumsfeld a Paul Wolfowitz. Autoři otevřeného dopisu uvedli, že si jsou vědomi všech nebezpečí a těžkostí spojených s takovým postupem, ale zároveň zdůraznili, že oddalování takového řešení by mělo ještě horší důsledky.

Tlak na vojenské svržení Saddáмова režimu dále zesílil po volebním vítězství G. W. Bushe a po nástupu Rumsfelda do funkce ministra obrany. A zcela zásadním mezníkem se pak stalo 11. září 2001 – nedlouho po něm nastala etapa přípravy vojenského řešení iráckého problému. V jejím průběhu se shromažďovaly argumenty ve prospěch dvou zásadních tezí.

Dva důvody války

1. Saddám byl zapleten do teroristických útoků.

2. Saddám vlastní silný arzenál zbraní hromadného ničení a chystá se je použít proti Spojeným státům a jejich spojencům.

Základem první teze se stalo tvrzení, že úder byl příliš sofistikovaný na to, aby jej mohla provést teroristická skupina bez podpory nějakého státu.⁵⁾ Na tomto základě se postupně budovala rozsáhlá konstrukce, jejíž závěrečnou podobou byl prezidentův projev v Cincinnati pronesený 8. října 2002, tedy jen několik dní před klíčovým hlasováním Kongresu. G. W. Bush v něm zdůraznil následující základní argumenty:⁶⁾

- Irák a al-Káida mají společného nepřítele, kterým jsou Spojené státy,
- Saddám Husajn se nepokrytě radoval z teroristických útoků na USA,
- během uplynulých let se mezi oběma stranami uskutečnilo několik setkání na vysoké úrovni,
- Irák poskytl teroristům odborný vojenský a záškodnický výcvik.

Druhá teze nejvýrazněji zazněla v projevu prezidenta Bushe v Cincinnati v říjnu 2002 – „tváří v tvář evidentní hrozbě nemůžeme čekat na konečný důkaz, kouřící zbraň, protože by to mohlo mít podobu jaderného hříbu“.⁷⁾ Velmi důležitou úlohu v době vrcholících příprav sehrála osobní angažovanost ministra obrany a jeho nejbližších spolupracovníků.

Značnou roli sehrálo na konci roku 2002 a na počátku roku 2003 i několik návštěv, které v sídle CIA uskutečnil R. Cheney – měly demonstrativní, či dokonce zstrašovací poslání.⁸⁾ Po celou dobu příprav vojenského úderu na Irák pracovala na Pentagonu zvláštní skupina,⁹⁾ jejímž úkolem bylo důkladně vyhodnocovat všechny zprávy přicházející ze CIA a z DIA a dávat jim takovou konečnou podobu, která by co nejvíce

odpovídala stanovenému politickému zadání.¹⁰⁾ Vyvrcholením tohoto přístupu k arzenálu iráckých zbraní hromadného ničení se stalo Rumsfeldovo vyjádření, že nedostatek důkazů o těchto zbraních není důkazem, že tam skutečně nejsou – „absence of evidence is not the same as evidence of absence“.¹¹⁾

Přípravy vojenského úderu na Irák

Na konci září 2002 se o vztahu americké administrativy k Saddámově Iráku velmi výstižně vyjádřil Kenneth Pollack.¹²⁾ S neobyčejnou přesností nastínil základní důvody pro vojenské svržení Saddáma Husajna:¹³⁾

- Je příliš neracionální, aby na něj platila odstrašovací strategie, je to hazardér (risk-taker), který rozehrává příliš nebezpečné hry a vůbec si neuvědomuje jejich možný dopad.
- Jeho snaha o získání jaderných zbraní má tři hlavní cíle: ovládnout arabský svět, zničit Izrael a potrestat USA.
- Závěr Pollackovy analýzy vyzněl jako nejjednodušší možné vysvětlení podstaty preemptivní strategie: „raději válku bez jaderných zbraní než válku s jejich nasazením.“ Jinými slovy: zaútočíme, pokud Saddám tyto zbraně ještě nemá, jinak nás později čeká válka, kterou rozpoutá, až tyto zbraně bude mít.

Operace Irácká svoboda znovu potvrdila význam tzv. těžko měřitelných, nehmotných atributů, jimiž jsou dva klíčové faktory. Prvním z nich je loajalita národa a jeho podpora vládní politiky a druhým jsou morální aspekty, které se projevují důrazem na velká slova. Bylo to během dvou let už podruhé, kdy nejvyšší činitelé Bushovy administrativy USA dali do názvu své operace ono tolik ceněné slovo svoboda. Vycházeli z přesvědčení, že správné morální a politické zdůvodnění zvyšuje vojenskou účinnost každé válečné akce. A tak po akci Enduring Freedom (Afghánistán 2001) následovala Iraqi Freedom. V té době byla spojena s očekávaným dominovým efektem, a tak nelze vyloučit, že nejen navazovala na operaci Trvalá svoboda, ale že měla působit i jako předzvěst a předobraz dalších operací v oblasti Blízkého a Středního východu, např. Iránská svoboda nebo Syrská svoboda.

Disymetrický charakter operace

Operace Irácká svoboda byla zahájena a také ukončena jako typický disymetrický konflikt – na straně USA a jejich spojenců byla zdrcující kvalitativní převaha, která se projevila ve třech klíčových oblastech.

1. Ve vzduchu se mohlo navazovat na výsledky operace Pouštní bouře v roce 1991 a vzdušných úderů v dalších letech. Během operace Irácká svoboda pak mohli piloti téměř bez jakéhokoliv rizika dokonávat dílo zkázy. Uskutečnili celkem 21 000 letů (90 procent z nich připadalo na americké piloty),¹⁴⁾ během nichž dokončili naprostou likvidaci irácké protivzdušné obrany, a navíc snadno ničili iráckou pozemní armádu.

2. Morální a psychologická: proti velmi silně motivované americké armádě na-

stoupila demoralizovaná irácká armáda, jejíž vojáci ani důstojníci nechtěli umírat za nenáviděného diktátora a jeho prohnílý režim. Demoralizace iráckých ozbrojených sil v plném rozsahu zasáhla i Republikánské gardy, od nichž si diktátor tolik slíboval.

3. V pozemních bojích proti zaostalé a žalostně vyzbrojené irácké armádě nastoupilo čtvrt milionu profesionálních vojáků ze dvou moderně vyzbrojených a dokonale připravených sborů profesionálních vojáků – z V. armádního sboru US Army a 1. expedičního sboru námořní pěchoty (1. Marine Expeditionary Force – MEF). Jednotky V. armádního sboru během svého postupu z jihozápadu směrem na Bagdád narážely jen na ojedinělý a slabý odpor iráckých vojsk. Jejich 10 000 bojových vozidel dokázalo zcela obejít několik důležitých měst a během pouhých tří dnů postoupit o 560 km. Z jihovýchodu pak stejně hladce pronikaly útvary 1. MEF.

Další potvrzení vojenského náskoku USA před celým světem

Operace Irácká svoboda skončila zcela jasným vítězstvím Spojených států a jejich spojenců. Znovu potvrdila obrovský náskok amerického vojenství před celým světem, včetně ostatních členských zemí NATO. Ten se projevil především v následujících směrech:

- Joint warfare, tedy schopnost sladit bojovou činnost jednotlivých složek pozemních vojsk tak, aby dokonale využívala výsledků úderů vojenského letectva a aby se co nejúčinněji doplňovala s postupem jednotek vojenského námořnictva. Velitel jednotek USCENTCOM generál Franks tuto operaci oprávněně hodnotil jako „nejdokonalejší kombinovanou operaci“¹⁵⁾ v amerických dějinách,¹⁶⁾
- vysoká přesnost při soustředění palebné síly na vytyčované cíle, zejména pak na poslední zbytky zchátralé PVO a na velitelské jednotky irácké armády,
- využití obrovské vzdušné převahy spočívající na nejmodernějších letounech a jejich přesně naváděné munici,
- moderní technologie využívané jak u velitelských a štábních systémů (C3I), tak i u naváděcích hlavic řízených střel s velkou přesností zásahu,
- vysoká úroveň a spolehlivost speciálních sil, a to jak při získávání přesných údajů pro navádění zbraňových systémů vojenského letectva na irácké cíle, tak i při likvidaci nepřátelských jednotek. Operace Irácká svoboda naznačila, že význam speciálních sil bude nadále narůstat.

Náhlý posun od disymetrie k asymetrii po 1. květnu 2003

Po 1. květnu 2003 vypukla v Iráku asymetrická válka, která v postkonfrontačním období (tedy po skončení studené války) nemá obdoby, pokud jde o vyhocení násilí, počet obětí na obou stranách a dopad na celosvětové veřejné mínění. Její hlavní rysy se

odvíjející od pěti základních skutečností: vojenských, politických, ekonomických, sociálních a psychologických.

1. Vojenské – Američané obešli hlavní ohniska odporu (samí američtí vojáci to nazývají „taktika by pass“) a to mělo také svou stinnou stránku. V týlu amerických vojsk tak zůstaly tisíce iráckých vojáků i s výzbrojí. K nim se potom připojili tzv. islamističtí internacionalisté z celého muslimského světa.

2. Politické – američtí vojáci se považovali za osvoboditele, ale v Iráku začali být vnímáni jako okupanti, kteří jdou za vlastními ekonomickými zájmy a zároveň s tím vnucují své životní hodnoty, normy a politické uspořádání. Vydatně k tomu přispěl dopis, který generálnímu tajemníkovi OSN zaslaly USA a Velká Británie a ve kterém se samy prohlásily za okupační mocnosti. Následující rezoluce RB OSN č. 1483 pak statut okupačních mocností potvrdila.

3. Ekonomické – v celém světě obecně a v Iráku zvláště se s ještě větší intenzitou vrátili diskuse na téma, zda hlavním důvodem války nakonec nebyla irácká ropa, tedy snaha USA dostat pod svou kontrolu druhé největší naleziště na světě, a tím si vytvořit předpoklady pro snížení závislosti na Saúdské Arábii.¹⁷⁾

4. Sociální – do bojů proti okupačním jednotkám se zapojili bývalí vojáci, kteří odmítli nasazovat své životy za Saddáma Husajna a v době regulérní války nekladli Američanům žádný odpor. Pak ale byli demobilizováni, aniž by se někdo zajímal o to, co budou dělat dál, a především, z čeho budou žít. Odešli domů i se svými zbraněmi a ty pak obrátili proti těm, kdo tak zásadně změnil jejich osudy.

5. Psychologické. Po rychlém a neobyčejně snadném vítězství invazních vojsk se s překvapivou rychlostí změnil poměr sil v psychologické oblasti. Nepodařilo se zlepšit podmínky života prostých Iráčanů. Zvláště závažné psychologické dopady však měla skutečnost, že válka byla jak nelegální (byla zahájena bez mandátu Rady bezpečnosti OSN), tak nelegitimní (nepotvrdily se důvody jejího rozpoutání – nenastaly se ani zbraně hromadného ničení, ani důkazy o spojení mezi Saddámem a sítí al-Káida). Na konci roku 2004 tak američtí vojáci měli velké problémy, aby sami sobě zdůvodnili, za co vlastně v Iráku bojují.

Motivace protiamerických povstalců v Iráku

Olivier Roy,¹⁸⁾ jeden z nejuznávanějších světových odborníků na islámský extremismus, uvádí, že právě v Iráku dochází k internacionalizaci boje radikálních islamistů. Okupační vojska se stávají ideálním terčem, na němž si džihádističtí žoldnéři z celého islámského světa mohou vybit svou zlost a nenávisť vůči „americkému imperialismu“, který jim vnucuje své hodnoty a politické zřízení. Do Iráku se tak stahují všichni islamisté, kteří chtějí patřit do tzv. avantgardy boje proti světovému

systému nastolenému americkou hypervelmocí. Nejčastěji používanými metodami boje jsou nástrahy, léčky, rychlé přepady okupačních vojsk a nejrůznější atentáty. Ukazuje se, že americká armáda je dokonale připravena na boj proti silným protivníkům, ale zatím si nedokáže poradit s akcemi typickými pro asymetrické války. Může to být jeden z důsledků toho, že dosud na nejriskantnější akce nasazovala tzv. proxyes – UČK v Jugoslávii, Severní alianci v Afghánistánu. V Iráku však nikoho takového nemá, a tak se setkává s krutou realitou pobytu v nepřátelském prostředí.

Taktika americké armády

Americká armáda na ztráty vojáků v nerovných podmínkách boje odpovídá velmi brutálními akcemi. Do míst, ve kterých se údajně ukrývají povstalci nebo teroristé, vysílá vrtulníky nebo letouny. Ty ale dost často svými bombami a řízenými střelami ničí i obydlí nevinných civilistů. Podle některých údajů pak jenom při zásazích amerických vojáků připadá na jednoho zabitého gerilového bojovníka až 40 mrtvých civilistů.¹⁹⁾ Džihádisté se tak mohou škodolibě radovat, že právě americká armáda jim dodává nejvíce nových bojovníků.

Nejkontroverznější vojenská operace po skončení studené války

Akce irácká svoboda se stala nejkontroverznější vojenskou operací po skončení studené války,²⁰⁾ a to jak ve vojenském, tak i v politickém slova smyslu. Ve vojenské oblasti ukázala, jakým zbráním, jakým trendům a jaké strategii patří budoucnost. Vyplývá z ní rozhodující význam sladění činnosti všech druhů ozbrojených sil (Joint warfare), informatizace (NCW), využití nejmodernějších technologií a speciálních sil.

V politické rovině je jejím největším přínosem svržení jednoho z nejhorších diktátorských režimů na světě. Samotným Iráčanům přinesla chvíli opojných pocitů po osvobození od despotie, ale později pak zklamání, když po pádu nenáviděného režimu nejenže nenastalo zlepšení každodenního života, ale okupační mocnosti nedokázaly zajistit ani to málo, co bylo za Saddáma – bezpečnost ve městech, zásobování pitnou vodou a elektřinou.

Bilance je kontroverzní i z hlediska zájmů Spojených států a jejich spojenců – vojenské vítězství totiž přineslo nezbytnost časově neomezeného pobytu vojsk v Iráku, a tím pádem obrovské výdaje ze státního rozpočtu – na počátku roku 2005 se již přiblížily k hodnotě 100 miliard USD. Neméně závažné je každodenní ohrožení životů amerických vojáků v Iráku – na počátku roku 2005 již bylo přes 1100 mrtvých. A tak se v plném rozsahu potvrdilo varování Thomase Henriksena, že „čím více se USA tváří v tvář sílícímu odporu budou zaměřovat na nátlak a donucování, tím více nepřítel si budou dělat a tím větší bude i riziko, že se Američané stanou cílem teroristických útoků.“²¹⁾

Dopady na Českou republiku a její bezpečnostní politiku

Znovu se potvrdila nezbytnost vysoké obezřetnosti v přístupu k akcím tohoto typu. Jednou to byla Trvalá svoboda, podruhé zase Irácká svoboda. Možná se dočkáme i akcí Iránská svoboda nebo Syrská svoboda. Vždy bude potřeba žádat konkrétní důkazy, že jde o skutečně naléhavou bezpečnostní hrozbu a že už byly vyčerpány všechny možnosti nevojenského řešení.

Při rozhodování o nasazení Armády ČR v zahraničí je nutné brát v úvahu rizika, kterým může být vystavena jak společnost, tak vyslaná jednotka. V prvním případě jde o odvetné teroristické akce typu Madrid 11. 3. 2004, ve druhém pak o riziko zákeřného zabíjení českých vojáků v asymetrických válkách, v nichž se nerespektují žádná zavedená pravidla hry. Z občanů i z vojáků (byť už půjde o profesionály) se pak stávají bezbranné terče.

eichler@iir.cz

¹⁾ Freedman, Lawrence: War in Iraq: Selling the Threat. Survival, Vol. 46, No. 2, Summer, s. 9.

²⁾ Tucker R., Hendrickson D.: The Sources of American Legitimacy. In: Foreign Affairs, 2004 Vol. 83, No. 6.

³⁾ Letecká ofenziva trvala celkem 40 dní a pozemní boje dokonce jenom 100 hodin.

⁴⁾ www.newamericancentury.org/iraqclintonletter.htm.

⁵⁾ Blíže viz: Clarke R.: Against All Enemies: Inside America War on terror. New York, 2004, s. 32.

⁶⁾ www.whitehouse.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html.

⁷⁾ www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030131-23.html.

⁸⁾ Roger Hilsman: The Politics of Policy Making in Defence and Foreign Affairs, s. 19.

⁹⁾ Seymour, H.: Selective Intelligence, The New Yorker, 12. May 2003.

¹⁰⁾ Hosenball M, Isikoff M., Thomas E.: Cheney's Long Path to War. Newsweek 11. November 2003.

¹¹⁾ Freedman, cit. dílo, s. 30.

¹²⁾ Je to bývalý analytik CIS specializující se na Irák a jeho armádu. V době zveřejnění svých analýz již byl ředitelem výzkumu na Saban Center for Middle East Policy.

¹³⁾ He's too unreasonable for deterrence. International Herald Tribune, 28–29. 9. 2002.

¹⁴⁾ Cottey, Andrew: The Iraq war: the enduring controversies and challenges. In: SIPRI Yearbook 2005, s. 74.

¹⁵⁾ Americký výraz zní: Joint combined operation.

¹⁶⁾ Rogers, doc.

¹⁷⁾ Blíže viz např.: Irak, une guerre pour l'or noir? In: Le Nouvel Observateur, 3.–9. 10. 2002, s. 38–40, nebo: Fevenec J.-P.: Géopolitique du pétrole au début du XXI. Siècle. In: Commentaire, N. 99, Automne 2002, s. 537–549.

¹⁸⁾ Roy, Olivier: Al-Qaida, label, ou organisation? Le Monde diplomatique, September 2004, s. 24–25.

¹⁹⁾ Ourdan, R.: Le chaos irakien et le virus de la guerre. Le Monde 3. 12. 2004.

²⁰⁾ Cottey, A.: The Iraq war: the enduring controversies and challenges. In: SIPRI Yearbook 2005, s. 67.

²¹⁾ Henriksen, T.: Foreign Policy for America in the Twenty-first Century. Alternative perspectives. Hoover Institution Press, s. 139. 2001.

Slovensko-ruské vztahy v dobách třetí Mečiarovy vlády

PAVEL ORÁLEK

Mečiarův koaliční kabinet HZDS, SNS a ZRS se ve svém Programovém prohlášení z ledna 1995 přihlásil k podpoře integrace SR do EU a NATO. Praktické kroky Mečiarovy vlády však vedly k prohlubování spolupráce s Ruskou federací. Nejenom kvůli této zahraniční politice začalo Slovensko zaostávat za svými visehradskými sousedy.

„Situace Slovenska není prohrou. Slováci si sami musí najít nejvhodnější formuli v rovině bezpečnosti. Může to být neutrální nebo neblokovaný status. Představa, že NATO nemá alternativu, není pravdivá. Pojďme a zapracujme na tom, aby Slovensko dostalo garance z Východu i ze Západu a od sousedních zemí.“⁽¹⁾

Jevgenij Kožokin, ředitel ruského institutu strategických studií

Zahraněněpolitické doktríny Ruska

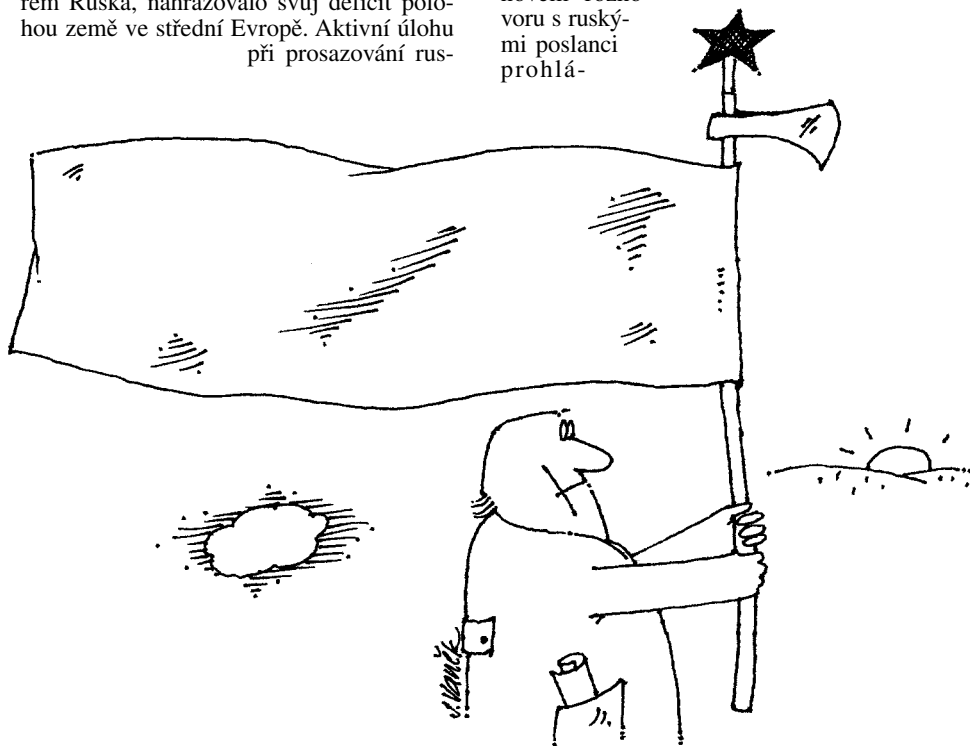
Rozvoj spolupráce mezi Slovenskou republikou a Ruskou federací měl v době třetí Mečiarovy vlády vzrůstající tendenci. Mečiarův zahraničněpolitický názor pokud nás nevezmou na Západě, vydáme se na Východ začínal mít konkrétní realizaci v řadě diplomatických kroků, které prohloubily kooperaci mezi Ruskem a Slovenskem. Rusko změnilo svou vstřícnost k NATO, kterou projevovalo v období ministra zahraničních věcí Andreje Kozyreva. V Kozyrevově éře převládá defenzivní styl ruské zahraniční politiky, jež byla oslabena rozpadem sovětského bloku a Sovětského svazu. Rusko spoléhalo na neochotu Západu poskytnout bezpečnostní garance pro nové demokracie ve středovýchodní Evropě, ovšem působilo pasivně v otázce možného rozšiřování NATO. Změna ruské politiky následovala v lednu 1996, kdy se funkce ministra zahraničních věcí Ruské federace ujal ostřílený diplomat ze sovětské éry Jevgenij Primakov, který si vytyčil za cíl obnovení velmocenského postavení Ruska ve světové politice.⁽²⁾ Zatímco A. Kozyrev spoléhal na partnerství se Spojenými státy, J. Primakov prosazoval odlišnou strategii: „Rusko se musí stát aktivním aktérem mezinárodního dění na celém světě – na Středním východě, v Asii a všude jinde – právě tak, jako bylo na konci sovětské éry. Ruská zahraniční politika musí obhájit ruské národní zájmy a čelit vývoji mezinárodních vztahů směrem ke zformování unipolárního světa pod komandováním USA.“⁽³⁾ Jak píše slovenský odborník na Rusko Alexander Duleba: „Primakovova doktrína vychází z teze, že Rusko sice nemůže dosáhnout vedoucího postavení Spojených států

ve světové politice, avšak může významným způsobem přispět k vytvoření multipolárního světa, který obnoví postavení Ruska jako jednoho z center světové politiky.“⁽⁴⁾ Mečiarův specifický kurs k integraci do západních struktur se Moskvě hodil v její politice vůči zemím bývalého východního bloku a slovensko-ruské vztahy byly ruskými politiky považovány za vzor pro ostatní postkomunistické státy. Komise Dumy, dolní komory ruského parlamentu, jež se jmenovala příznačně „Anti-NATO“, zformulovala negativní postoj Ruska k rozšiřování NATO na východ: „Expanze NATO se jeví největší vnější politickou porážkou sil, které se dostaly k moci v Rusku v roce 1991. Před Ruskem stojí hrozba úplné politické izolace.“⁽⁵⁾

Slovensko jako ruská opora ve střední Evropě

Slovensko, které z hlediska geografické rozlohy nemohlo být rovnocenným partnerem Ruska, nahrazovalo svůj deficit polohou země ve střední Evropě. Aktivní úlohu při prosazování rus-

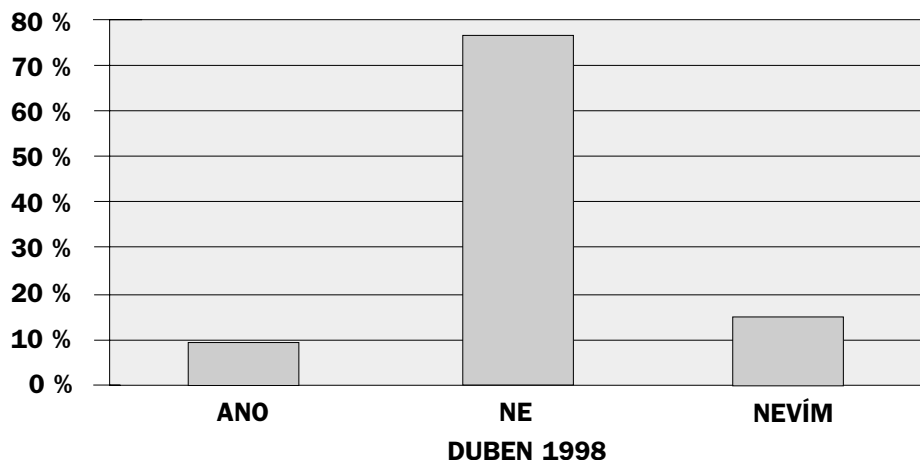
kých zájmů na Slovensku sehrál ruský velvyslanec na Slovensku Sergej Jastržembskij, jež se po znovuzvolení Borise Jelcina ve volbách roku 1996 stal jeho tiskovým mluvčím. Rusko neznepokojovalo slovenské kauzy, naopak aktivně podporovalo vládu Vladimíra Mečiara, ruský prezident se nesešel v průběhu funkčního období s prezidentem SR Michalem Kováčem.⁽⁶⁾ Vlády pod vedením V. Mečiara v letech 1993–1995 prosazovaly kurs, jež stanovil Slovensko jako „most mezi Východem a Západem“, jehož pilířem měla být slovensko-ruská banka.⁽⁷⁾ V únoru 1995 navrhl při návštěvě Bratislavy ruský premiér Viktor Černomyrdin vytvoření společné zóny volného obchodu mezi Ruskem a Slovenskem.⁽⁸⁾ Tento projekt se neuskutečnil, neboť Slovensko bylo vázané v rámci CEFTA, přesto charakter rusko-slovenských vztahů zůstával velmi přátelský. V průběhu Mečiarovy návštěvy v Moskvě v říjnu 1995 S. Jastržembskij pochválil slovenského ministerského předsedu za jeho postoj k rozšiřování NATO, podle kterého nelze vybudovat systém evropské bezpečnosti na úkor zájmů Ruska.⁽⁹⁾ Po změně ministrů zahraničních věcí Ruska v lednu 1996 následovalo upevnění rusko-slovenských vztahů, kdy si J. Primakov po návštěvě některých zemí Společenství nezávislých států a schůzce s americkým protějškem Warrenem Christopherem v Helsinkách vybral Bratislavu jako první cíl své zahraniční cesty na přelomu února a března 1996.⁽¹⁰⁾ Již předtím se v únoru 1996 nechal slyšet S. Jastržembskij, jež ocenil obavy Slovenska z rozšiřování na východ – na rozdíl od Prahy, Budapešti či Varšavy: „Z tohoto pohledu je Bratislava skutečně jiná.“⁽¹¹⁾ Předseda vládní strany ZRS Ján Lupták v březnovém rozhovoru s ruskými poslanci prohlá-

Graf

Podpora vojenského a politického spojenectví s Ruskem na Slovensku

SR a Rusko

Zdroj: Bútorová, Zora: *Vývoj názorov verejnosti na vstup Slovenska do NATO*. In: Bútor, Martin – Šebej, František (Ed.): *Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhanie a perspektívy Slovenska*. IVO, Bratislava 1998, s. 179.

sil: „Nejlepším bezpečnostním řešením pro Slovensko by byla neutralita.“¹²) Vztahy premiérů Ruska a Slovenska V. Černomyrdina a V. Mečiara měly přátelský charakter, o čemž svědčí účast představitelů strany Náš dům – Rusko na 6. republikovém sněmu HZDS v březnu 1996.¹³) Ruský velvyslanec na Slovensku S. Jastržemskij se v rozhovoru pro deník Izvestija zastal Slovenska a odsoudil postoj Západu ke slovenskému státu: „Na Západě nerozumějí specifikům mladého státu a neberou do úvahy ani historii slovenského lidu. Slovensko je jiný stát než ČR, Maďarsko a Polsko, chtějí všechno dělat po svém.“¹⁴) Po zvolení do funkce Jelcinova tiskového mluvčího se Jastržemskému dostalo ocenění od V. Mečiara, jenž prohlásil, že Slovensko nyní bude mít v Moskvě dva velvyslance.¹⁵) Ani při působení v Moskvě se Jastržemskij nezapomněl vyjadřovat k dění na Slovensku, když 12. listopadu 1996 při rozhovoru pro slovenský deník Pravda kritizoval amerického velvyslance ve Slovenské republice R. Johnsona: „Dochází k otevřenému nátlaku a bezprecedentnímu zasahování do vnitřních věcí Slovenska. Lituji, že NATO nedává možnost lidu a vládě země samostatně vyjádřit svoje slovo a tlačí je k přijetí toho anebo onoho rozhodnutí.“¹⁶)

Prohlubování slovensko-ruských kontaktů

V souvislosti se zahraniční politikou Vladimíra Mečiara se začalo spekulovat o úmyslech slovenské vlády připojit v dlouhodobém horizontu Slovensko k zemím Společenství nezávislých států, v lednu 1997 tyto výroky slovenský předseda vlády odmítl.¹⁷) Jeho schizofrenie vůči Západu se promítala i do politiky vůči Rusku, ovšem přes formální odstup Slovenska jako země usilující o vstup do Evropské unie a NATO

se charakter slovensko-ruských vztahů nadále posiloval. Slovenská strana podporovala snahu o deblokaci ruského dluhu z dob Československa. Rusko projevovalo ochotu pomoci situaci řešit, ovšem při dovozu strategického materiálu se Slovensko stávalo závislé na dodávkách z Ruska. V průběhu roku 1996 se změnila slovenská strategie, nedovázela se už pouze výlučně vojenská technika, ale speciální technika pro civilní účely. V roce 1995 dovezla Slovenská republika z Ruska osm stíhaček MIG-29, v roce 1996 došlo k předání pěti dopravních letadel ruské výroby stejně jako k nákupu šesti vrtulníků KA-50.¹⁸) Slovensko nediverzifikovalo své zdroje strategických surovin ropy a zemního plynu, bylo tedy stále závislé na dodávkách z Ruska. Stále intenzivnější byly kontakty slovenské SIS s Federální službou bezpečnosti Ruské federace, ředitel SIS Ivan Lexa se několikrát v průběhu roku 1996 setkal s ředitelem Služby zahraniční rozvědky RF generálem Trudnikovem, cílem jejich setkávání bylo prohloubení spolupráce mezi oběma službami.¹⁹) Pro export na východ byla zřízena Eximbanka, majoritním akcionářem Devín banky byla ruská banka MFK Moskva.²⁰) Slovensko získalo příslib provedení prvního letu slovenského kosmonauta do vesmíru, kterým se později stal Ivan Bella. Slovenská vláda podporovala úsilí nově zřízených krajů ke spolupráci s ruskými regiony, např. Žilinský kraj, kde má významnou roli SNS, kooperoval s Astrachaňskou oblastí.²¹) K potvrzení rusko-slovenské vládní spolupráce došlo v průběhu návštěvy Viktora Černomyrdina v Bratislavě v dubnu 1997. Premiéři Slovenské republiky a Ruska podepsali vyhlášení o liberalizaci vzájemného obchodu a mezivládní dohodu o ochraně utajovaných skutečností. Problémem rusko-slovenských vztahů byl pouze slovenský defi-

cit v bilanci vzájemného obchodu, obě strany se snažily podpořit slovenský export do Ruska. Ruskou stranu uspokojilo i zmařené referendum o vstupu SR do NATO, jak pravil komunistický předseda Dumy Gennadij Selezňov: „V případě NATO slovenská občane hlasovali nohama.“²²) Selezňov dokonce nevyločil ani myšlenku připojení Slovenska k SNS, tato idea však měla marginální podporu u slovenské veřejnosti. Ruský expert působící v rámci struktur SNS Michail Krotov směle prohlásil: „Některé země dalekého zahraničí (Mongolsko, Bulharsko, Slovensko a Jugoslávie) se už aktivně zajímají o možnost členství v SNS.“²³)

Závěr

Přáním ruských politiků bylo vítězství Vladimíra Mečiara v parlamentních volbách 1998 a pokračování vlády jeho kabinetu. I Boris Jelcin si velmi přál Mečiarovo znovuzvolení. Slovenský lid rozhodl jinak a prozápadní kurs nové vlády Mikuláše Dzurindy se v Moskvě nesetkal s příznivou reakcí. Třetí vláda Vladimíra Mečiara dovedla Slovensko k nebezpečné závislosti na Ruské federaci, mohla vést k novým dělicím liniím ve střední Evropě, důsledkem porážky vládních stran v parlamentních volbách 1998 nepřinesla Mečiarova proruská politika Slovensku nepřekonatelné zahraničně-politické důsledky. Praktické kroky vlády V. Mečiara v zahraniční politice byly v rozporu s přáním slovenské společnosti, která si zachovávala od Ruska značný odstup. Kvůli zvratu po parlamentních volbách 1998 nepřinesla nebezpečná Mečiarova politika změnu sfér vlivu ve střední Evropě.

POralek@seznam.cz

¹) Bútor: c. d., s. 7.

²) Duleba, Alexander – Zálešák, Tomáš: *Ruská zahraniční politika, střední Evropa a rozširovanie NATO*. In: Bútor, Martin – Šebej, František (Ed.): *Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhanie a perspektívy Slovenska*. IVO, Bratislava 1998, s. 188.

³) Tamtéž.

⁴) Tamtéž.

⁵) Tamtéž, s. 189.

⁶) Duleba, Alexander: *Slovensko a Rusko*. In: Bútor, Martin – Ivantyšin, Michal (Ed.): *Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*. IVO, Bratislava 1998, s. 295–296.

⁷) Tamtéž, s. 287.

⁸) Tamtéž, s. 288.

⁹) Leško: c. d., s. 39.

¹⁰) Wlachovský – Duleba – Lukáč: c. d., s. 90.

¹¹) Leško: c. d., s. 43.

¹²) Wlachovský – Duleba – Lukáč: c. d., s. 90.

¹³) Tamtéž.

¹⁴) Leško: c. d., s. 45.

¹⁵) Wlachovský – Duleba – Lukáč: c. d., s. 90.

¹⁶) Leško: c. d., s. 57.

¹⁷) Tamtéž, s. 61.

¹⁸) Wlachovský – Duleba – Lukáč: c. d., s. 91.

¹⁹) Tamtéž.

²⁰) Duleba: c. d., s. 288–292.

²¹) Tamtéž, s. 291.

²²) Tamtéž, s. 294.

²³) Tamtéž, s. 295.

Soudobý čínský nacionalismus

Peter Hays Gries, *China's New Nationalism: Pride, Politics, and Diplomacy*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2004. 215 s.

S výjimkou Číny samé je v literatuře po celém světě věnována tématu čínského nacionalismu značná pozornost. Autor Peter Gries se na konkrétních případech zabývá fenoménem čínského nacionalismu od konce minulé dekády. Sleduje jeho projevy v ČLR vydávaných knižních publikacích, v médiích a ve veřejných akcích, reagujících na politické události.

V reformní Číně se nacionalismus postupně stává náhradou za vyprázdněnou ideologii maoismu, založenou na marxismu-leninismu, která se pro současnou praxi už nehodí. Existuje jak střední proud čínského nacionalismu oficiálního, s rozvahou dávkovaného státem a jím kontrolovanými médii, tak také nacionalismu polooficiálního a lidového, razícího si svůj vlastní koridor. Ponechme přitom stranou nacionalismy vnějších pozorovatelů, z nichž nejzřetelnější je případ americký a japonský. Autoři pocházející z tohoto prostředí se pozastavují nad tím čínským. V nečínském prostředí existuje jak proud kritický, tak podpurný – pročínský, přičemž dělicí čára prochází jak politickým i obchodními elitami, tak i do určité míry prostředím akademickým, které se však alespoň distancuje od jednoduchých soudů, jež jsou spíše doménou médií. V ČLR je situace jednodušší, protože akademická obec i média sdílejí státotvorný patriotismus – nic proti němu, ale jeho informativní hodnota je pro vnějšího pozorovatele sporná.

Griesova kniha přináší řadu inspirativních glos k pochopení čínské psychologie. Jedním z typických případů byla roztržka s Američany po vybombardování čínského velvyslanectví v Bělehradě v roce 1999 během zásahu sil NATO. Nejen pekingská vláda a diplomacie, ale i široká čínská veřejnost v záchvatu hněvu – jistě představitelného kdekoli jinde na světě – obviňovala americkou stranu z úmyslného zničení čínské ambasády, ve které byli zabiti tři čínští novináři. Griesův rozbor situace poukazuje na rétoriku Číňanů připomínajících újmy, které jim západní civilizace od 19. století neustále působí. Ztráta „tváře“ se dotýká pocitu společné identity, ale i autorit-

ty. Z uražené hrdosti však čínská strana současně těží potenciál k protiútokům. Přitom Spojené státy – ztělesňující Západ – jsou stále Číně vzorem, který obdivují, napodobují a se kterým se stále srovnávají. Amerika, jak poznamenává Gries, je *alter ego* čínské identity. Vztah k Americe je však velmi ambivalentní. Metafora vztahu otce a syna a učitele a žáka, vyjadřující obdivný vztah Číny ke Spojeným státům, se v čínském narativu vyskytuje už od dob Sunjatsena, od 90. let minulého století se ale tento vzorec obrací a Čína zaujímá ve svých představách místo toho vyspělejšího, vždyť má historii několik tisíc let starou a Spojené státy teprve jen dvě staletí.

Vedle ambivalence ve vztahu k Západu je další dvojakost i v kontrapunktu čínského *triumfalismu* a pocitu *přikofí*. Oslava velikosti vlastní civilizace a úspěchů reformem je provázána znovuobjevujícím se traumatem „*Století ponižení*“, kterým je v čínské historické paměti období od poloviny 19. století – od první tzv. opiové války až po hrůzy občanské války a japonské invaze (viz např. téma nankingského masakru). Počátek reformem a získávání mezinárodní prestiže je už novou kapitolou, úspěšnou.

Interpretace moderních dějin i aktuálních politických událostí je v čínských médiích i ve vládou řízených akademických ústavech často nesena v onom triumfálně masochistickém uplatňování rétoriky *ponížení* – *vítězství*. Porážky Číny v 19. a 20. století jsou zřejmé, zato za vítězství se považuje válka v Koreji (sic) i ve Vietnamu, kde prohráli Američané, podobně a přijetí ČLR do OSN na začátku 70. let je triumfem. Přitom historické okolnosti i jejich hodnocení lze považovat za velmi sporné, vždyť přece Mao Ce-tung například prohlašoval, že Čína do OSN nespěchala (str. 62). Za vítězství Pekingů nad Spojenými státy se pokládá také cesta prezidenta Nixona do Pekingů v roce 1972, která se bez amerického zájmu také nemusela uskutečnit.

Podobně rozporuplný narativ čínské historiografie, politiků a médií zaznívá v souvislosti s citlivými otázkami japonsko-čínských vztahů, zejména z období druhé světové války. Vedle šoku z prožitých útrap z doby japonské imperiální agrese se současně objevuje heroická nota, oslavující sebe sama jako vítěze. Zejména čínští komunisté považují sami sebe za přemožitele Japonců. Díky jejich důsledné antijaponské

politice se komunisté skutečně zmocnili vlády, neboť kuomintangský režim nemohl vést nereálnou politiku a musel Japoncům ustupovat. V současné Číně je však líčena porážka Japonců v druhé světové válce jako obecně čínská zásluha. Dvoustranný bič újmy i triumfalismu tedy není jen specifikem čínsko-amerických vztahů, neboť případ Japonska je v tomto směru mnohem lépe uplatnitelný. Gries využívá srovnání s nesmrtelným hrdinou AQ (*Pravdivý příběh AQ*) čínského spisovatele Lu Süna (1881–1936). AQ jako prototyp čínské povahy, rozebraný autorem nemilosrdně do hloubky, ztělesňuje aroganci i trpělivosti zároveň. Gries si všímá jedné z Lu Sünem popsaných tragikomických scén, jak AQ byl postupně zbit na veřejnosti a poté ještě sám sebe udeřil do tváře, aby se mohl oddat pocitu, že on sám je ten, kdo bije druhé a mohl se cítit vítězem.

Utrpěné přikofí se v čínsko-japonském a čínsko-americkém dialogu stalo evergreenem čínské taktiky. Jakkoliv nelze pochybovat o tzv. nankingském masakru (hromadné vraždění čínského civilního obyvatelstva po dobytí tehdejšího hlavního města Japonci v roce 1937), o zničení čínské ambasády v Bělehradě, neúspěšné kandidatuře Číny na olympiádu v roce 2000 a jiných útrapách, vždy se jedná o téma, které je věčně těžko řešitelné, ale které dává bohaté možnosti nekonečného obviňování. Tokio se nikdy dostatečně neomluvílo za válečná zverstva, Peking není dostatečně spokojen. Podobně i Washington dostal několikrát jak se patří lekci, jak je obtížné se Pekingů náležitě omluvit.

Aniž by autor věnoval hlavní pozornost události samé – i v případě střetu amerického špiónážního letounu EP-3 s čínskou stíhačkou poblíž pobřeží ČLR v roce 2001 (čínský vojenský pilot zahynul, americké letadlo bylo přinuceno k přistání v ČLR) – se zaměřuje spíše na charakter rétoriky médií a politiků na řadě příkladů. Pozice americké strany byla v této situaci silnější, Washington navíc nevěděl, zač se omlouvat, když srážku podle jeho názoru zavinila čínská stíhačka. Odmítnutí omluvy ovšem o to více rozzuřilo Peking. Nakonec se po urovnání incidentu obě strany prohlásily za vítěze – američtí nacionalisté byli spokojeni s tím, jak prezident Bush obstál, a čínská strana byla uspokojena, jak uhájila svou tvář: americký *neoimperialismus* ji sužuje, leč zadržením letadla dostali v USA lekci.

Gries nepůsobí dojmem autora jednostranného a nekritického vůči západním, a zvláště americkým představám o Číně a do ní směřujících vlastních předpojatostí. Netrvdí, že americký pohled na Čínu je objektivní a pronikavý, vychází spíše z pozorování obecného diskurzu v soudobé Číně i na Západě, aniž by přímo posuzoval pravdivost tvrzení jeho aktérů. Není vlastně snaha o objektivní soudy ten nejlepší způsob, jak se nechat ochotně zmanipulovat tím, kdo toto umění ovládá lépe?

Rudolf Fürst

furst@iir.cz

Fotbaloví chuligáni

M. Mareš, J. Smolík, M. Suchánek: Fotbaloví chuligáni. Centrum strategických studií ve spolupráci s Barrister & Principal, Brno 2004, 1. vyd., 184 str.

Kniha tří autorů z brněnské katedry politologie FSS Masarykovy univerzity se věnuje tématu fotbalového chuligánství v evropském prostoru (podnázev knihy je Evropská dimenze subkultury). Pohled tříčlenného autorského kolektivu však není pouze politologický, na což autoři upozorňují již v samotném úvodu knihy, přičemž k analýze tohoto velmi specifického fenoménu využívají i literaturu psychologickou či sociologickou. Kniha má sedm kapitol a přílohou část. Ve druhé kapitole knihy se autoři vypořádávají s terminologií a uvádějí čtenáře do problematiky fotbalového chuligánství, přičemž podstatnými se jeví uváděné typologie. (Autoři ukazují fotbalové chuligány v novém světle, a popírají tradovanou představu fotbalového chuligána pocházejícího z nižších sociálních vrstev společnosti, nevzdělaného, se špatným zaměstnáním či bez zaměstnání, jehož jedinou zálibou je vyvolávání konfliktů většinou ve spojitosti s fotbalovými zápasy.)

Následující kapitola je věnována anglickému fotbalovému chuligánství, které je popsáno od šedesátých let až po devadesátá lé-

ta. Podstatné je i to, že autoři zmiňují rovněž jiné subkultury, které výrazněji ovlivnily fotbalové chuligánství (např. skinheads). Ve čtvrté kapitole je stručný přehled, který popisuje jednotlivé „styly“ fotbalového chuligánství ve vybraných západoevropských zemích. Pátá kapitola se zabývá fotbalovým chuligánstvím v zemích východní Evropy, přičemž popis tohoto fenoménu začíná již před rokem 1989. Zajímavé je v této kapitole zhodnocení popisující tento fenomén na pozadí rozpadu jugoslávské federace, kdy se jednotlivé chuligánské formace účastnily počátečních vojenských střetů mezi jednotlivými etniky (např. srbské polovojskové jednotky zvané „Tygři“, s. 106). Další část knihy se věnuje českému fotbalovému chuligánství, přičemž autoři sestavili tabulku podle jejich soudu relevantních chuligánských skupin i s jejich mezinárodními družbami s chuligány z jiných států (s. 135–137) a popisují i některé „akce“ fotbalových chuligánů na základě informací z tzv. chuligánských zinů. V závěru této kapitoly je popsána i politika směřující k potlačení chuligánských aktivit. Další kapitola se soustřeďuje na rozbor evropské politiky proti fotbalovému chuligánství, resp. rasismu při fotbalových utkáních. V této části jsou zmiňovány politiky jednot-

livých států, nadnárodních organizací a rovněž instituce zabývající se touto problematikou (např. Rada Evropy, EU, FIFA, UEFA).

Škoda jen, že autoři při popisu „Evropské úmluvy k diváckému násilí a nevhodnému chování při sportovních, zvláště fotbalových zápasech“ z roku 1985 (tab. č. 10) blíže tuto smlouvu nepopsali a nekonfrontovali se situací na českých fotbalových trávnících. Evropská úmluva (dokument č. 120/1985 z 19. 8. 1985) například popisuje opatření k zabránění a zvládnutí násilí a neslušného chování mezi diváky (§ 3), mezinárodní spolupráci (§ 4), identifikaci a nakládání s provinilci (§ 5) a další aspekty.

Autoři se zabývají i aktivitami fanoušků, kteří vystupují proti fotbalovému chuligánství, resp. rasismu, především organizací FARE (Football Against Racism in Europe), a uvádějí její desetibodový plán pro boj s rasismem na fotbalových stadionech.

Popisované dílo patří k přelomovým počinům na české scéně a jako takové zaslouží uznání pro svůj (nejen) budoucí přínos. Na samotné knize lze ocenit především to, že autoři vycházejí přímo z chuligánských a fanouškovských tiskovin, které vycházejí v České republice, Slovenské republice a Polsku (české fanziny jsou uvedeny v tabulce č. 9 na str. 135–137). Je zřejmé, že se tato kniha stane stěžejním informačním materiálem i pro další potenciální autory, kteří by se chtěli detailněji věnovat fotbalovému chuligánství. Originální je skutečnost, že kniha mapuje chuligánskou scénu i v tak mediálně nepokrytých oblastech, jako je například Moldavsko či Makedonie. Vzhledem ke komplexnímu a čtivému zpracování knihy se jedná o dílo, jež lze doporučit široké čtenářské obci.

Tomáš Raděj

dzochar@post.cz

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

35	51 271	33	51 279	Europe and East Asia: Collection of Essays Delivered at the Conference held 18 of May 2004 in Institute of Political Studies in Prague / Text Bořivoj Hnízdo, Rudolf Fürst et al. – 1 st ed. – Prague: Charles University, 2004. – 330 s.: gr., mp., tab. -Pozn.	
BEEVOR, Antony		CIHELKOVÁ, Eva			
Španělská občanská válka 1936-1939 / Antony Beevor. – 1. vyd. – Praha: Beta; Plzeň: Ševčík, 2004. – 319 s.: fot. -Pozn.-Rej.		Světová ekonomika: Regiony a integrace / Eva Cihelková a kol. – 1. vyd. – Praha: Grada, 2004. – 244 s.: tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.			
ISBN 80-7306-141-4 (Beta): 80-7291-107-4 (Ševčík)		ISBN 80-247-0193-6			
35	51 466	92	51 447	32	51 275
BEZPEČNOSTNÍ		CLINTON, Bill		HOLZER, Jan	
Bezpečnostní politika České republiky – výzvy a problémy: Sborník statí ke konferenci 15 let vývoje bezpečnostní politiky a armády v Československu a České republice / Text Antonín Rašek, Miloš Balabán, Jan Eichler aj. – 1. vyd. – Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2004. – 263 s.: gr., tab. -Pozn.		Můj život / Bill Clinton. – 1. vyd. – Praha: Ikar, 2004. – 1102 s.: fot. -Rej.		Politické strany Ruska: Hledání identity / Jan Holzer. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. – 335 s. – (Politologická řada; Sv. 18). -Bibl.-Pozn.	
		ISBN 80-249-0474-8		ISBN 80-7325-032-2	
34	I 51 354 PK	32	D 51 398	34	51 276
BOLŠAJA		DRULÁK, Petr		CHMELÍK, Jan	
Bolšaja rossijskaja encyklopedija. Tom 1: Rossija. – 1. vyp. – Moskva: Bolšaja Rossijskaja Encyklopedija, 2004. – 1005 s.: fot., mp., obr. -Pozn.-Rej.		Metaphors Europe Lives By: Language and Institutional Change of the European Union / Petr Drulák. – 1 st ed. – San Domenico: European University Institute, 2004. – 53 s.: gr., tab. – (EUI Working Papers; SPS No. 2004/15). – Bibl.-Pozn.		Zločin bez hranic: Vyšetřování terorismu a organizovaného zločinu / Jan Chmelík a kol. – 1. vyd. – Praha: Linde, 2004. – 185 s. – Bibl.-Pozn.-Příl.	
ISBN 5-85270-326-5				ISBN 80-7201-480-3	
		3251 361		33	51 365
		GLOBALIZATION		KADEŘÁBKOVÁ, Anna	
		Globalization and Regionalism in East Central		Výzvy pro podnikání — inovace a vzdělání: Česká republika na cestě ke znalostně založené eko-	

- nomice / Anna Kadeřábková. – 1. vyd. – Praha: Linde, 2004. – 199 s.: gr., tab. -Pozn. -Příl. ISBN 80-86131-50-5
- 32 51 218
KOPECKÝ, Jaromír
Paměti diplomata / Jaromír Kopecký. – 1. vyd. – Praha: Torst, 2004. – 543 s. -Pozn. -Rej. ISBN 80-7215-216-5
- 92 51 281
KERSHAW, Ian
Hitler / Ian Kershaw. – 1. vyd. – Praha: Argo, 2004. – 679 s.: fot. -Pozn.-Rej. ISBN 80-7203-581-9
- 34 51 433
KUBÁT, Michal
Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy / Michal Kubát a kol. – 1. vyd. – Praha: Eurolex Bohemia, 2004. – 432 s.: tab. -Pozn. ISBN 80-86432-92-0
- 92 51 272
MANDLER, Emanuel
Oba moji prezidenti: Václav Havel a Václav Klaus / Emanuel Mandler. – 1. vyd. – Praha: Libri, 2004. – 191 s. – (Otazníky našich dějin; Sv. 10). -Pozn.-Příl. ISBN 80-7277-280-5
- 34 51 277
NOVÁK, Ladislav
Kancleřem tří prezidentů / Ladislav Novák; Zprac. Vladimír Procházka. – 1. vyd. – Praha: Petrklíč, 2002. – 117 s.: fot. -Pozn. ISBN 80-7229-039-8
- 34 51 273
OVERY, Richard
Výsledky: Nacistická elita v roce 1945 v rukou spojenců / Richard Overy. – 1. vyd. – Praha: BB art, 2004. – 551 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7341-237-3
- 32 51 446
PALKO, Vladimír
Boj o moc a tajná služba / Vladimír Palko. – 1. vyd. – Prešov: Vašek, 2004. – 381 s. ISBN 80-1765-438-8
- 34 51 357
PAVLÍČEK, Václav
Právo a bezpečnost státu: Sborník statí / Václav Pavlíček a kol. – 1. vyd. – Praha: Univerzita Karlova, 2002. – 268 s. -Pozn. ISBN 80-85889-55-2
- 35 51 358 PK
PAVLÍČEK, Václav
Obrana, bezpečnost a krizové stavy: Souhrn vybraných právních předpisů ČR a mezinárodních smluv / Václav Pavlíček a kol. – 1. vyd. – Praha: Univerzita Karlova, 2004. – 387 s. -Pozn. ISBN 80-85889-58-7
- 3551 359
PAVLÍČEK, Václav
Bezpečnost České republiky a potřeba ústavních změn: Sborník příspěvků z mezinárodní konference: Praha 18.-19.9.2003 / Václav Pavlíček a kol. – 1. vyd. – Praha: Univerzita Karlova, 2004. – 460 s. -Pozn. ISBN 80-85889-57-9
- 33 51 364/2
RŮST
Růst, stabilita a konkurenceschopnost: Aktuální problémy české ekonomiky na cestě do EU / Editoři: Anna Kadeřábková, Vojtěch Spěváček, Milan Žák; 2. díl. – 1. vyd. – Praha: Linde, 2003. – 329 s.: gr., tab. -Bibl. -Pozn. ISBN 80-86131-35-1
- 33 51 296
SLOVAK
The Slovak Economy and EU Membership / Edited by Bruno Sergi, William T. Bagatelas. – 1st ed. – Bratislava: IURA ed., 2004. – 482 s.: tab. -Pozn. -Rej. ISBN 80-8078-006-4
- 32 51 432
SUCHÝ, Petr
Reagan a říše zla: Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981–1989 / Petr Suchý. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. – 283 s. – Pozn. -Příl. -Rej. ISBN 80-7325-046-2
- 92 51 274
SUMMERS, Anthony
Richard Nixon: Arogance moci / Anthony Summers. – 1. vyd. – Praha: BBart, 2003. – 638 s.: fot. -Bibl. -Pozn. -Rej. ISBN 80-7341-036-2
- 34 51 280
VÁLKA, Zbyněk
Brno pod hákovým křížem / Zbyněk Válka. – 1. vyd. – Praha: Votobia, 2004. – 156 s.: fot., mp. -Pozn. ISBN 80-7220-167-0
- 32 De 51 266
ZAHRANIČNÁ
Zahraniční politika Slovenska po vstupu do NATO a EU: Východiská a stratégie / Editori Alexander Duleba, Pavol Lukáč. – 1. vyd. – Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2004. – 115 s. – (Štúdie k medzinárodným otázkam; A 08). -Bibl. -Pozn. ISBN 80-969186-2-1
- 32 51 219
ZAKOWSKI, Jacek
Obavy a naděje: Rozhovory o budoucnosti / Jacek Zakowski. – 1. vyd. – Praha: Mladá fronta, 2004. – 260 s. – (Edice myšlenky) ISBN 80-204-1106-2
- 34 51 389
ZEMANOVÁ, Štěpánka
Lidská dimenze mezinárodní politiky / Štěpánka Zemanová a kol. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. – 260 s. -Bibl. -Pozn. -Rej. ISBN 80-245-0769-2

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Petr Drulák, nar. 1972; je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů, zabývá se výzkumem evropské integrace a teorií mezinárodních vztahů (podrobnější informace je k dispozici na stránkách ÚMV (www.iir.cz)). (str. 4)

Doc. Ing. Jaroslav Foltýn, DrSc., nar. 1936; je dlouholetý vysokoškolský učitel (VŠE) a vědecký pracovník (EÚ ČSAV). Zabývá se světovou ekonomikou a globálními problémy se zaměřením na vztahy Sever-Jih. Prošel řadou krátkodobých i dlouhodobých stáží v zahraničí. (str. 24)

Katharina Hochfeld, studuje politologii, mezikulturní hospodářskou komunikaci a psychologii na univerzitě v německé Jeně. Studovala rovněž na Univerzitě Palackého v Olomouci a absolvovala stáž v Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se problematikou rozšíření Evropské unie o země střední a východní Evropy a věnuje se také česko-německým vztahům. (str. 8)

PhDr. Slavomír Horák, nar. 1976; působí jako interní doktorand na Katedře ruských a východoevropských studií FSV UK, kde také absolvoval. Dále studoval obor turečtina-dějiny a kultura islámských zemí na FF UK a perštinu na Moskevské státní univerzitě v Moskvě. Zaměřuje se na vnitřní politický a sociální vývoj ve středoasijském regionu. (str. 16)

PhDr. Jan Karlas, M. A., nar. 1978, vystudoval obor mezinárodní vztahy na Institutu politologických studií (IPS) Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy

a obor mezinárodní vztahy a evropská studia na Central European University v Budapešti. V současnosti je studentem doktorského oboru mezinárodní vztahy na IPS. Zároveň je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů a asistentem IPS. Zabývá se o teorie mezinárodních vztahů, mezinárodní organizace a SZBP EU. (str. 6)

Ing. Mgr. Petr Kratochvíl, Ph.D., nar. 1975; vystudoval mezinárodní obchod a mezinárodní politiku a diplomacii na VŠE a mezinárodní vztahy na FSV UK v Praze, je též absolventem doktorského studia mezinárodních politických vztahů. Absolvoval řadu studijních a výzkumných pobytů v Rusku, Německu a jinde. V současné době je zástupcem ředitele Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se teorií mezinárodních vztahů, ruskou zahraniční politikou a evropskou integrací. (str. 13)

Pavel Máša, nar. 1959; absolvoval FF UK, obor dějepis-ruština. Do roku 1990 pracoval jako středoškolský učitel. V letech 1991–1999 působil na ministerstvu zahraničních věcí postupně jako referent, ředitel odboru pro bývalé socialistické státy Evropy a velvyslanec na Ukrajině. V současné době je komentátorem Lidových novin, věnuje se především otázkám mezinárodních vztahů a české zahraniční politiky. (str. 12)

Pavel Orálek, nar. 1980; studuje Katedru politologie a evropských studií na FF UP v Olomouci, zajímá se o americkou politiku a problematiku Balkánského poloostrova, v letech 2003–2004. (str. 31)

Jaroslava Pošvářová, nar. 1982; je studentkou Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra politologie a evropských studií. Absolvovala dvousemestrální stáž na Helsinské univerzitě.

Zabývá se Evropskou unií, skandinávskou problematikou (historie, politické systémy), zahraniční bezpečnostní politikou Finska. (str. 22)

Mgr. Tomáš Raděj, nar. 1980; vystudoval politologii na Fakultě sociálních studií MU v Brně. V současnosti je studentem interního doktorského studia a přednáší na katedře politologie FSS MU především o islámském radikalismu. Zabývá se moderními proudy islámského radikalismu zvláště v islámském světě a aktuálním vývojem arabských zemí. (str. 34)

Mgr. Pavel Sitek, nar. 1979; vystudoval francouzštinu a historii na ZČU. Studoval také francouzštinu a historii na Université du Maine ve Francii. V současné době vyučuje FRJ a mezinárodní vztahy na OA a VOS CR v Karlových Varech. Zabývá se současnou francouzskou společností a jejími problémy. Podííl se na organizaci francouzského kulturního života a podpoře Frankofonie v ČR. (str. 26)

Filip Štrobich, nar. 1982; studuje na Filosofické fakultě obor politologie (3. ročník), v roce 2004 absolvoval stáž na ÚMV. Zajímá se o problematiku EU a zahraniční politiku USA. (str. 10)

PhDr. Zdeněk Zbořil, nar. 1938; absolvoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, historii a indonesistiku v roce 1967/68 a politologii v roce 1992. Přednáší mezinárodní vztahy a českou politiku na Vysoké škole politických a společenských věd – ARC, kde je prorektorem. Zabývá se politickými dějinami zemí jihovýchodní Asie. Je šéfredaktorem časopisu Mezinárodní politika. (str. 19)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1/2005

Vážení čtenáři,
rádi bychom znali Vaše názory na Mezinárodní politiku, a proto Vám předkládáme následující anketu. Uvítali bychom, kdybyste jí věnovali trochu času a vyplněnou zaslali na adresu:

Ústav mezinárodních vztahů, Mezinárodní politika – anketa, Nerudova 3, 118 50 Praha 1

Osobní údaje

Jste žena – muž?

Jaký je Váš věk? méně než 18 – /18–25/ – /26–35/ – /36–60/ – více než 60

Jaké je Vaše zaměstnání:

- student/studentka
- vědecký pracovník/pracovnice
- jiné

O mezinárodní vztahy se zajímáte:

- profesionálně (náplň zaměstnání) –
- je to náplň mého studia
- laicky

Jakým tématům nebo teritoriím se nejvíce věnujete?

-
-
-

Mezinárodní politiku:

- odebíráte
- čtete pravidelně
- čtete nepravidelně
- čtete výjimečně

Mezinárodní politiku využíváte jako:

- základní nebo důležitý zdroj informací při studiu nebo v zaměstnání
- doplňující zdroj informací
- okrajový, nedůležitý zdroj informací

Anketa

1. Jak jste spokojen/a s úrovní článků v Mezinárodní politice?

- spokojen
- spíše spokojen
- spíše nespokojen
- nespokojen

2. Jak jste spokojen/a s obvyklou délkou článků?

- vyhovuje mi
- měly by být spíše kratší, alespoň některé
- měly by být spíše delší, alespoň některé

3. Jak jste spokojen/a s hloubkou zpracování témat?

- vyhovuje mi
- měly by jít více do hloubky
- jsou příliš zasvěcené, teoretizující

4. Jste spokojen s odbornou úrovní autorů píšících o tématu nebo teritoriu, které Vás nejvíce zajímá?

- ano
- s některými ano, s některými ne
- ne

5. Můžete jmenovat některého autora/autory, kteří Vás zvláště zaujali?

6. Jak Vám vyhovuje tematická skladba časopisu?

- vyhovuje mi
- mám k ní výhrady (jaké – chybějí některé rubriky)
- nevyhovuje mi

7. Vyhovuje Vám obsahové členění s jedním hlavním tématem v každém čísle?

- vyhovuje mi
- nevyhovuje mi
- nevím, je mi to jedno

8. Zdá se Vám, že není dáván dostatečný prostor určitému tématu, případně je některému tématu věnováno příliš pozornosti?

- Málo:**
téma (jaké – například ekonomika – česká zahraniční politika)
teritorium (jaké)
žánr (jaký: rozhovory – jiná publicistika – diskuse – dopisy čtenářů – překlady zahraničních článků – jiné)
- Mnoho:**
téma (jaké)
teritorium (jaké)
žánr (jaký)

9. Chybí Vám v Mezinárodní politice nějaké téma zcela?

(jaké)

10. Jaká podoba poznámek k článku Vám vyhovuje?

- stačí minimum poznámek, nebo zcela bez poznámek
- dávám přednost kratším poznámkám, chci především vědět o dalších zdrojích informací
- dávám přednost rozsáhlým poznámkám

11. Je podle Vás v časopisu dostatek doprovodných prvků (grafů, map apod.)?

- dostatek
- nedostatek (jakých)

12. Zaujímou Vás titulní strany?

- vždy
- většinou
- někdy
- vůbec, nezajímá mne to

13. Dává Vám Mezinárodní politika dostatečný přehled o mezinárodním dění?

- ano
- částečně
- ne

14. Dozvídáte se z Mezinárodní politiky dostatečně o tématu nebo teritoriu, které Vás nejvíce zajímá?

- ano
- ne

15. Domníváte se, že je Mezinárodní politika příliš ovlivněna určitým politickým nebo metodologickým přístupem?

- ano
- ne

16. Zdá se Vám, že je Mezinárodní politika dostatečně aktuální?

- ano
- jen někdy
- ne, není

NÁSLEDUJÍCÍ ÚDAJE JSOU ZCELA DOBROVOLNÉ

Pokud souhlasíte s dalším dotazováním někdy v budoucnu (nejspíše elektronickou formou), jste ochoten/ochotna uvést o sobě bližší údaje?

jméno

příjmení škola/pracoviště

adresa

e-mail

**Děkujeme za čas věnovaný vyplnění dotazníku.
Věříme, že díky provedené anketě se úroveň časopisu
Mezinárodní politika dále zlepší.**

Zdeněk Zbořil
šéfredaktor

Otto Pick
předseda redakční rady